

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ. СЕРІЯ: ПРАВО

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (25)

Чернігів 2025

УДК 34(051)(477)

НЗ4

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 8 від 30 травня 2025 р.).

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 06.10.2023 № 3548/5 відбулося перейменування Академії Державної пенітенціарної служби на Пенітенціарну академію України.

*Видання «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» внесено до **Переліку наукових фахових видань України**, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 15.04.2021 № 420, відповідно до якого журналу надано **категорію «Б»**.*

НЗ4 **Науковий** вісник Сіверщини. Серія: Право : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. № 2 (25). 126 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії держави і права; актуальним питанням адміністративного та трудового права; проблемам кримінально-виконавчого права.

Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Ніщимна С. О.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Пузирний В. Ф., д-р юрид. наук, проф.;

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Зливко С. В., д-р юрид. наук; доц.;

Карелін В. В., д-р юрид. наук; доц.;

Коломісць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Коропатнік І. М., д-р юрид. наук, проф.;

Олефір Л. І., канд. юрид. наук, доц.;

Партенадзе О. А., д-р права, проф. (м. Батумі, Республіка Грузія);

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф. (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан);

Солнцева Х. В., канд. юрид. наук, доц.;

Тагієв С. Р., д-р юрид. наук, доц., заслужений юрист України;

Чумаков В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шевчук О. М., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Денисенко К. В.*, канд. наук з держ. управл., доц.

Заснований у 2017 році.

Ідентифікатор медіа: R30-02503

від 18.01.2024 № 134

© Пенітенціарна академія
України, 2025

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (25)

Chernihiv 2025

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw.2025.01

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 8 on May 30, 2025).

In accordance with the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.10.2023 No. 3548/5, the Academy of the State Penitentiary Service was re-named to Penitentiary Academy of Ukraine.

*According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 15.04.2021 № 420 scientific journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” is included in the **List of scientific professional publications of Ukraine of “B” category.***

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law : Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv : PAU, 2025. № 2 (25). 126 p.

In this issue of the journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” contains articles, dedicated to current issues of Administrative Law; Criminal and Executive Law; the problems of Problems of Civil, Social and Labour Law.

The issue will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational institutions.

UDC 34(051)(477)

EDITOR-IN-CHIEF: *Nishchymna S. O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Puzyrnyi V. F., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Puzyrov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

EDITORIAL BOARD:

Zlyvko S. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Koropatnik I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Partenadze O. A., Doctor of Sciences (Law), Professor (Batumi, Republic of Georgia);

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor (Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan);

Solntseva Kh. V., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Tahitiev S. R., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shevchuk O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Denysenko K. V.*, PhD in Public Administration, Associate Professor.

ЗМІСТ

Богатирьов І. Г. Пріоритетні напрями формування уніфікованої моделі Пенітенціарного кодексу України: інноваційний проєкт	7
Доній Н. Є. Варіативність сучасної демократії: стислий аналіз.....	20
Конопля Ю. М. Нормативно-правова база запобігання корупції у сфері публічних закупівель: сучасний стан та проблеми.....	40
Кріцак І. В., Гладкова Є. О., Букін М. П. Сфера "Psychical" в українському наукометричному просторі через духовно-ціннісну парадигму: важливі кримінотеологічні застереження.....	52
Ніщимна С. О., Шестак Л. В. Недоліки й переваги застосування медіації під час розгляду справ про адміністративні правопорушення	75
Пекарчук В. М., Петровська Ю. М., Попружна А. В. Міждисциплінарні підходи у загальній теорії права: між соціологією, політичною філософією та лінгвістикою	87
Селецький О. В., Костюченко Н. Д. Поняття та зміст інформаційної безпеки як складової національної безпеки	98
Томков Н. О., Попружна А. В. Поняття «робота»: генезис, еволюція та розкриття сутності.....	107
Puzurnyi V. Some issues of determining the subject of non-enforcement of court decisions against convicts in Ukraine	117

CONTENT

<i>Bogatyrov I.</i> Priority areas for developing a unified model of the Penitentiary Code of Ukraine: innovative project	7
<i>Donii N.</i> Variability of modern democracy: a brief analysis	20
<i>Konoplia Y.</i> Regulatory and legal framework for combating corruption in public procurement: current state and challenges	40
<i>Kritsak I., Gladkova E., Bukin M.</i> The field of "Psychical" in the Ukrainian scientometric space through the spiritual and value paradigm: important criminological reservations	52
<i>Nishchymna S., Shestak L.</i> Advantages and disadvantages of using mediation in cases of administrative offenses	75
<i>Pekarchuk V., Petrovska Y., Popruzhna A.</i> Interdisciplinary approaches in general theory of law: between sociology, political philosophy and linguistics	87
<i>Seletskyi O., Kostiuchenko N.</i> The concept and content of information security as a component of national security	98
<i>Tomkov N., Popruzhna A.</i> The concept of «work»: genesis, evolution, and contemporary essence	107
<i>Puzyrnyi V.</i> Some issues of determining the subject of non-enforcement of court decisions against convicts in Ukraine	117

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.007

Богатирьов І. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінально-виконавчого права
та кримінального права,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4001-7256

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ УНІФІКОВАНОЇ МОДЕЛІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЄКТ

У статті розкрито пріоритетні напрями формування уніфікованої моделі Пенітенціарного кодексу України. Доведено, що у сучасній пенітенціарній науці одним із напрямів фундаментальних і прикладних досліджень вважається розроблення нового Пенітенціарного кодексу України, основна мета якого – наблизити порядок і умови виконання / відбування покарань та умови тримання засуджених і осіб, узятих під варту, до європейських норм, запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню з ними, поліпшення умов праці та соціального захисту персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: Пенітенціарний кодекс, кримінально-виконавча система, слідчий ізолятор, персонал, покарання, засуджений, навчання, інженерно-технічні засоби, пенітенціарний заклад, установа попереднього ув'язнення, Державна служба виконання покарань.

Постановка проблеми. У сучасній пенітенціарній науці одним із напрямів фундаментальних і прикладних досліджень вважається розроблення нового Пенітенціарного кодексу України. Вбачається, що формування уніфікованої моделі Пенітенціарного кодексу України має бути здійснено з метою наближення порядку виконання покарань та умов тримання засуджених і осіб, узятих під варту, до європейських норм, запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню з ними, поліпшення умов праці та соціального захисту персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. У цій статті автором запропоновано нову термінологію реалізації інноваційного проєкту «Пенітенціарний кодекс України».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування уніфікованої моделі Пенітенціарного кодексу України фундаментально займаються такі українські учені, як: І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, П. С. Гарасим, В. В. Василевич, О. А. Гритенко, С. К. Гречанюк, О. М. Джу́жа, Ю. В. Корнякевич-Ганасійчук, І. О. Колб, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельський, Я. О. Ліховіцький, Ю. О. Новосад, Д. К. Пилипенко, О. О. Прасов, М. С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубніков, О. О. Шкута, І. С. Яковець.

Тісна співпраця українських учених у цьому напрямі зробила вагомий внесок у реформування кримінально-виконавчого законодавства України, чим наблизила його трансформацію до пенітенціарного законодавства.

Мета статті. У межах вказаного дослідження виокремлено та проаналізовано пріоритетні напрями формування уніфікованої моделі Пенітенціарного кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Проведений нами ґрунтовний аналіз наукових досліджень у галузі пенітенціарії в Україні показав, що українські вчені вважають, що саме виконання Міністерством юстиції України як правонаступником Державної пенітенціарної служби України з 2016 року [1] міжнародних зобов'язань України у сфері захисту прав і свобод людини створило підґрунтя для вдосконалення підходів до організації виконання й відбування покарань та пробації з метою безумовного забезпечення захисту інтересів особи, суспільства і держави.

Разом з тим наявна система виконання покарань та попереднього ув'язнення ще не повною мірою відповідає сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства та принципам гуманізму й поваги до прав і свобод людини у процесі виконання покарань та пробації. На окремі проблеми у цій сфері звертали увагу у власних дослідженнях не тільки українські вчені, а й представники Європейського комітету із запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню за результатами останніх візитів в Україну.

Незважаючи на суттєві позитивні кроки діяльності Міністерства юстиції України щодо умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах багато проблем залишаються не розв'язаними,

оскільки війна держави-агресора РФ проти України уповільнила реалізацію Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року [2].

Варто також зазначити, що консервація виправних і виховних колоній, виправних центрів з метою їх продажу і побудови нових в'язниць в Україні поки що особливих зрушень не дала, але вона була вимушеною мірою, оскільки кількість засуджених у виправних і виховних колоніях зменшилась, а кількість осіб, узятих під варту, збільшилась, що створило гостру проблему перевантаженості установ попереднього ув'язнення (слідчих ізоляторів).

До речі, за дослідженням українського вченого О. Г. Михайлика, частина режимних корпусів у слідчих ізоляторах перебуває в незадовільному технічному або навіть аварійному стані та не придатна для тримання осіб, узятих під варту [3, с. 70]. Такий стан слідчих ізоляторів визнає і саме Міністерство юстиції України, оскільки на балансі Державної служби виконання покарань є установи попереднього ув'язнення, яким понад 100 років.

Саме тому ми розглядаємо установу попереднього ув'язнення (СІЗО) як спеціальну державну інституцію, яка охоплює три складові функціонування: 1) виконання попереднього ув'язнення; 2) виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі; 3) запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в установі попереднього ув'язнення [4, с. 58].

Водночас слід зауважити, що згідно з нашим дослідженням потребує вдосконалення не тільки матеріально-фінансове забезпечення, утримання ув'язнених, а й система організації харчування, речового та комунально-побутового, медичного забезпечення засуджених і осіб, узятих під варту, а також система придбання ними предметів першої необхідності та продуктів харчування.

Важливим компонентом забезпечення контролю і нагляду за засудженими в пенітенціарних закладах є наявність інженерно-технічних засобів охорони, які, на жаль, нині перебувають

у незадовільному технічному стані та підлягають терміновій заміні внаслідок багатократного перевищення граничного терміну експлуатації. Недостатнім є також рівень забезпечення інформатизації та зв'язку пенітенціарних закладів та установ попереднього ув'язнення, що належать до сфери управління Державної служби виконання покарань.

Вбачається необхідність розроблення динамічної безпеки засуджених і персоналу установ виконання покарань шляхом взаємодії оперативних підрозділів пенітенціарних закладів та установ попереднього ув'язнення з органами досудового розслідування. Це пов'язано з тим, що на оперативно-профілактичних обліках у Державній службі виконання покарань перебувають тисячі засуджених різних категорій, у тому числі лідерів організованих злочинних угруповань, засуджених за бандитизм та інші резонансні злочини.

Як зазначають українські дослідники, особливої уваги потребує криміногенний склад засуджених та осіб, узятих під варту, що вимагає проведення спільно з іншими правоохоронними органами комплексу заходів оперативно-профілактичного характеру, спрямованих на документування їх протиправної поведінки та нейтралізацію негативного впливу на стан оперативної обстановки в пенітенціарних закладах та установах попереднього ув'язнення [5, с. 126].

Ми підтримуємо потребу персоналу місць несвободи стосовно прийняття єдиної захищеної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи, оскільки, за висновками експертів, така система значно підвищить якість проведення оперативно-розшукових заходів на фоні активізації протидії криміналітету адміністраціям пенітенціарних закладів та установ попереднього ув'язнення.

З огляду на значну кількість засуджених, що мають соматичні та психічні захворювання, поширення серед засуджених інфекційних хвороб, насамперед ВІЛ-інфекції, залишається гострою проблема забезпечення таких засуджених належною медичною допомогою. Заклади охорони здоров'я Державної служби виконання покарань створені на базі колишніх установ виконання покарань, будівлі і споруди яких не відповідають

вимогам державних будівельних норм. Нагальною є потреба у створенні багатопрофільної лікарні для надання стаціонарної допомоги засудженим жінкам та неповнолітнім. Нині в закладах охорони здоров'я Державної служби виконання покарань для надання такої медичної допомоги функціонують лише окремі палати.

Проблемним питанням є забезпечення санітарним автотранспортом закладів охорони здоров'я Державної служби виконання покарань для надання спеціалізованої медичної допомоги і своєчасної госпіталізації хворих до територіальних закладів МОЗ України, а також недопущення поширення інфекційних і паразитарних захворювань у пенітенціарних закладах та установах попереднього ув'язнення.

Наявний рівень організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими не забезпечує умов для ефективної соціальної корекції їх поведінки, створення умов для пенітенціарної соціалізації, пенітенціарної ресоціалізації та пенітенціарної реінтеграції засуджених, що призводить до вчинення у пенітенціарних закладах та установах попереднього ув'язнення нових кримінальних правопорушень та значної кількості випадків пенітенціарного рецидиву. Наявна система виправлення і ресоціалізації не забезпечує безперервності та максимальної ефективності заходів соціальної корекції засуджених у пенітенціарних закладах України.

Окремої уваги потребує критичний стан підприємств пенітенціарних закладів, оскільки вони не спроможні забезпечити залучення всіх засуджених до праці, яка є одним із засобів соціальної корекції засуджених. Принципи діяльності таких підприємств не відповідають сучасним умовам ринкової економіки, через що вони неспроможні ефективно функціонувати.

Тому в новому Пенітенціарному кодексі України ми пропонуємо передбачити правовий механізм відшкодування матеріальних збитків пенітенціарному закладу (вартість харчування, одягу, взуття, комунально-побутових послуг) та своєчасно здійснювати виплати аліментів неповнолітнім дітям і жертвам кримінального правопорушення за виконавчими листами [6, с. 98].

Важливого значення набуває практика виконання Державною установою «Центр пробації» альтернативних позбавленню волі видів покарань, застосування до осіб, які перебувають у них на обліку, пробаційних програм та контролю за виконанням засудженими обов'язків, покладених на них судом. Особливого значення набуває цифровізація в системі пробації. На думку українського вченого, це сприяє ефективній роботі уповноважених органів пробації [7, с. 191].

Актуальним для Державної служби виконання покарань та Державної установи «Центр пробації» залишається персонал, плінність якого негативно впливає на реалізацію Міністерством юстиції України державної політики у сфері виконання покарань та пробації. Така плінність кадрів, пов'язана з низькою заробітною платою персоналу, низьким рівнем соціальної захищеності, робить професію непрестижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків.

Позитивним кроком реалізації Міністерством юстиції України державної політики у сфері виконання покарань та пробації є функціонування Пенітенціарної академії України, яка відповідає сучасним досягненням науки та вимогам європейських стандартів [8, с. 219].

Актуальним залишається питання вдосконалення наукового супроводу напрямів діяльності для Державної служби виконання покарань та Державної установи «Центр пробації».

Особливої уваги потребує підвищення рівня співпраці з територіальними громадами, релігійними та благодійними організаціями в питаннях соціальної корекції засуджених, здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання /відбування покарань [9, с. 34].

Серед пріоритетних напрямів розроблення уніфікованої моделі Пенітенціарного кодексу України ми виділяємо:

Пріоритет 1. *Формування нової нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність, що належить до сфери управління Державної служби виконання покарань, де пропонується процедура підготовки таких законопроектів. 1. Закону України «Про Державну службу виконання покарань». 2. Закону України «Про в'язницю». 3. Закону України «Про попереднє*

ув'язнення» в новій редакції. 4. Закону України «Про пробацію» шляхом внесення змін відповідно до нового Пенітенціарного кодексу України. 5. Закону України «Про заходи щодо відновлення платоспроможності підприємств пенітенціарних закладів Державної служби виконання покарань» з метою створення механізмів погашення боргів до бюджетів усіх рівнів та до Пенсійного фонду України, що сприятиме поліпшенню фінансового становища пенітенціарних закладів та їх підприємств. При цьому Міністерство юстиції, готуючи ці законопроекти, обов'язково проводить їх інформаційне супроводження для заінтересованих центральних органів виконавчої влади.

Пріоритет 2. *Зміцнення гарантій захисту прав і свобод осіб, які перебувають у пенітенціарних в'язницях, що належать до сфери управління Державної служби виконання покарань, поліпшення умов їх тримання відповідно до вимог національного законодавства та міжнародних стандартів.* Для реалізації цього пріоритету важливого значення набуває розроблення методичних рекомендацій щодо зміцнення гарантій захисту прав і свобод осіб, які перебувають у пенітенціарних закладах, з метою запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Важливо також передбачити під час формування бюджету на 2026 рік виділення коштів на розроблення проєктної документації з побудови в Україні пенітенціарних закладів європейського зразка.

Пріоритет 3. *Модернізація інженерно-технічних засобів охорони, створення сучасних охоронних систем у пенітенціарних в'язницях і установах попереднього ув'язнення.* Реалізація цього пріоритету передбачає впровадження сучасних комплексів технічних засобів охорони, у тому числі систем відеоспостереження, а також заміна застарілої телекомунікаційної техніки, засобів радіозв'язку, телекомунікацій, проведення капітальних ремонтів та будівництво нових охоронних споруд, які перебувають в аварійному стані (у тому числі з використанням новітніх технологій) у пенітенціарних закладах і установах попереднього ув'язнення.

Пріоритет 4. *Підвищення ефективності протидії та запобігання злочинності в пенітенціарних закладах та установах*

попереднього ув'язнення. Передбачає розроблення проєкту нормативно-правового акта, що регламентуватиме організацію та здійснення оперативно-розшукової діяльності в пенітенціарних закладах і установах попереднього ув'язнення та поліпшення роботи оперативних підрозділів щодо протидії, запобігання та виявлення насильницьких злочинів, втеч і самовільних залишень місць відбування покарання засудженими, а також злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин.

Пріоритет 5. *Підвищення якості медичної допомоги, удосконалення системи охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту. Цьому може сприяти розроблення і ухвалення постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання медичної допомоги та проведення медико-соціальної експертизи особам, узятим під варту, які тримаються в установах попереднього ув'язнення Державної служби виконання покарань, та забезпечення її закладів охорони здоров'я санітарними автомобілями.*

Пріоритет 6. *Підвищення рівня організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, дотримання прав дітей, які перебувають у конфлікті із законом. Передбачає розроблення методичних рекомендацій з організації в пенітенціарних закладах та установах попереднього ув'язнення роботи, пов'язаної із застосуванням до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання на більш м'яке та ухвалення нової Програми підготовки засуджених до звільнення «Шлях додому».*

Пріоритет 7. *Модернізація підприємств та майстерень пенітенціарних закладів та установ попереднього ув'язнення, а також удосконалення системи професійної підготовки засуджених. Для цього пропонується збільшення обсягів випуску продукції, підвищення її конкурентоспроможності, розроблення та впровадження рекламних заходів щодо продукції підприємств установ виконання покарань, розроблення заходів з технічного переоснащення та відтворення основних засобів, задіяних у виробничому процесі, підтримання їх у робочому стані*

та забезпечення зайнятості на оплачуваних роботах працездатних засуджених, які є боржниками за рішеннями судів, підвищення рівня кваліфікації та професійної підготовки засуджених і персоналу, який займається виробничо-господарською діяльністю, та організація професійного навчання засуджених з урахуванням потреб на ринку праці та можливого працевлаштування і продовження навчання після звільнення.

Пріоритет 8. *Наближення системи виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, до міжнародних стандартів, підвищення ефективності виконання таких покарань.* Пропонується на науковому рівні покращити застосування методики оцінки ризиків вчинення повторних злочинів та потреб осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, посилити науковими здобутками українських учених виконання пробаційних програм, що призначатимуться за рішенням суду для осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і розширення можливостей участі державних та недержавних організацій, правоохоронних органів, суду, територіальних громад, діяльність яких має бути спрямована на забезпечення соціально-психологічного, педагогічного та профілактичного впливу на засуджених.

Пріоритет 9. *Наукове та практичне забезпечення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу пенітенціарних закладів, установ попереднього ув'язнення та уповноважених органів з питань пробації.* Для цього пропонується створення належних умов для проходження служби особами рядового і начальницького складу Державної служби виконання покарань, оптимізація співвідношення чисельності персоналу пенітенціарних закладів, установ попереднього ув'язнення та уповноважених органів з питань пробації відповідно до науково обґрунтованих норм навантаження з урахуванням міжнародної практики та вжиття заходів щодо підвищення престижності служби в Державній службі виконання покарань, зокрема шляхом підвищення заробітної плати працівників і грошового забезпечення осіб рядового та начальницького складу, соціальних пільг.

Пріоритет 10. *Покращення системи співпраці з громадським сектором та розвиток комунікацій із суспільством.* Пропонується розробити державну програму участі територіальних громад, громадськості у підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавства, що регулює порядок і умови виконання / відбування покарань, права та інтереси засуджених і осіб, узятих під варту, з метою приведення його у відповідність до європейських норм і стандартів, усунення наявних у ньому суперечностей та сприяти участі громадськості у проведенні перевірок пенітенціарних закладів, установ попереднього ув'язнення та уповноважених органів з питань пробації з питань дотримання прав людини під час виконання / відбування покарань та тримання під вартою, реалізації законних прав та інтересів засуджених і осіб, узятих під варту, налагодження взаємодії із засобами масової інформації та громадськістю шляхом розроблення та реалізації річних планів інформаційно-комунікаційного супроводження діяльності Державної служби виконання покарань та очікуваних суспільно значущих заходів.

Висновки. Таким чином, ми вважаємо, що розроблення нового Пенітенціарного кодексу на основі запропонованих автором пріоритетних напрямів створить потужні підвалини наукової дискусії, яка має поступово перейти до підготовки таких законопроектів: Закону України «Про Державну службу виконання покарань», Закону України «Про в'язницю», «Пенітенціарний кодекс України».

Список використаних джерел

1. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-%D0%BF#Text>.
2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>.
3. Михайлик О. Г. Правове забезпечення процесу проходження служби у слідчому ізоляторі Державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридична Україна*. 2024. № 7. С. 70.

4. Богатирьов І. Г. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання покарання та запобіжного заходу у виді тримання під вартою. *Правові новели*. 2024. № 22. Т. 3. С. 58–63.

5. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с.

6. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавчі засади матеріальної відповідальності засуджених у місцях несвободи ДКВС України. Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Спец. вип. № 1 (132). С. 96–101.

7. Покришень Д. Цифровізація в системі пробації: сучасні технології та інноваційні підходи до управління процесами. *Пробація: 10 років змін та досягнень* : колективна монографія / В. О. Аніщенко, І. Г. Богатирьов, І. Б. Волеваха та ін. ; за заг ред. д-ра юрид. наук, проф. С. К. Гречанюка. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. С. 187–200.

8. Ключові події та ініціативи Пенітенціарної академії України у сфері розвитку вітчизняного інституту пробації. *Пробація: 10 років змін та досягнень* : колективна монографія / В. О. Аніщенко, І. Г. Богатирьов, І. Б. Волеваха та ін. ; за заг ред. д-ра юрид. наук, проф. С. К. Гречанюка. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. С. 218–271.

9. Богатирьов І. Г. Пенітенціарна система України у XXI столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми : монографія. Київ : Дакор, 2025. 248 с.

Bogatyrov I.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Honored science and technology of Ukraine,
Professor of the Department of Criminal,
Criminal Enforcement Law and Criminology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4001-7256

PRIORITY AREAS FOR DEVELOPING A UNIFIED MODEL OF THE PENITENTIARY CODE OF UKRAINE: INNOVATIVE PROJECT

The article states that in modern penitentiary science, one of the key areas of both fundamental and applied research is the development of a new Penitentiary

Code of Ukraine. It is argued that the creation of a unified model of the Penitentiary Code of Ukraine should aim to align the procedures for enforcing punishments and the conditions of detention for convicted persons and those in custody with European standards; to prevent torture and inhuman or degrading treatment; and to improve the working conditions and social protection of criminal-executive service personnel.

It is demonstrated that the existing system of punishment enforcement and pre-trial detention does not yet fully meet the current level of socio-economic development or the principles of humanism and respect for human rights and freedoms during the enforcement of punishments and probation. Various issues in this field have been pointed out not only by Ukrainian scholars but also by representatives of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment following their most recent visits to Ukraine.

Despite significant positive steps taken by the Ministry of Justice of Ukraine regarding the conditions of detention for convicts and detainees in penal institutions and pre-trial detention centers, many problems remain unresolved. The war of aggression launched by the Russian Federation against Ukraine has significantly slowed down the implementation of the Strategy for the Reform of the Penitentiary System until 2026 and the approval of its operational plan for 2022–2024 (Cabinet of Ministers Resolution of December 16, 2022).

Key words: Penitentiary Code, criminal-executive system, pre-trial detention center, personnel, punishment, convict, training, engineering and technical means, penitentiary prison, pre-trial detention facility, State Criminal-Executive Service.

References

1. Ukraine (2016), *Certain issues of optimizing the activities of central executive authorities of the justice system* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18 May 2016 № 343, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-%D0%BF#Text>.
2. Ukraine (2022), *On approval of the Strategy for the reform of the penitentiary system for the period until 2026 and approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024* : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16 December 2022 № 1153-p, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022%D1%80#Text>.
3. Mykhailyk, O. H. (2024), "Legal support of the service process in the pre-trial detention center of the State Criminal-Executive Service of Ukraine", *Legal Ukraine*, No. 7, p. 70.
4. Bogatyrov, I. G. (2024), "Pre-trial detention center as a subject of execution of punishment and preventive measure in the form of detention", *Legal Novelties*, No. 22, Vol. 3, pp. 58–63.

5. Criminological principles of crime prevention in penitentiary institutions in Ukraine (penitentiary criminology) (2013): manual / in Dzuzha, O. M. (Ed.), National Academy of Internal Affairs, Kyiv.

6. Bogatyrov, I. G. (2024), "Criminal-executive principles of convicts' material liability in places of imprisonment of the State Criminal Executive Service of Ukraine", *Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs*, Special Issue № 1 (132), pp. 96–101.

7. Pokryshen, D. (2025), "Digitalization in the probation system: modern technologies and innovative management approaches", *Probation: 10 Years of Change and Achievement*, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, pp. 187–200.

8. Key events and initiatives of the Penitentiary Academy of Ukraine in the development of the national probation institution (2025), *Probation: 10 Years of Change and Achievement*, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, pp. 218–271.

9. Bogatyrov, I. G. (2025), The penitentiary system of Ukraine in the 21st century: Theoretical, legal, and criminal-executive problems: monograph, Dakor, Kyiv.

УДК 342.34

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.020

Доній Н. Є.,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7933-887X

ВАРІАТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: СТИСЛИЙ АНАЛІЗ

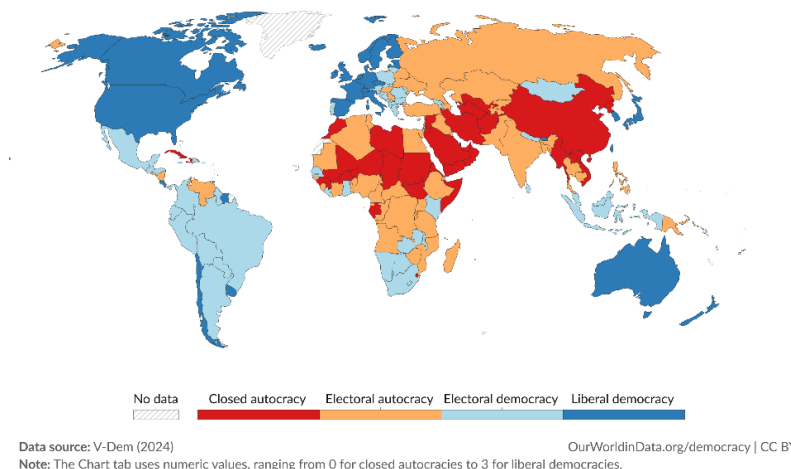
Зазначено, що натеper Україна перебуває у стані актуалізації пошуку шляху майбутнього державного розвитку, але в умовах невизначеності ситуації екзистенції, обтяженої фактом, що гібридна відкрита агресія з боку сусідньої країни та вимушеність відповідей на неї демонструє відсутність чіткості конфігурації демократії, яка є приваблювальною за інші системою правління. Відзначено, що «демократія завжди була видовищем турбулентності та суперечок» й ніколи демократія не тлумачилася однозначно. Тому метою публікації є аналіз варіативної представленості демократії в контексті викликів новітнього турбулентного соціального простору та в дискусії, що точаться навколо неї.

Ключові слова: філософія права, варіативність демократії, форми демократії, моделі демократії, демократія з дефектами, патрональна демократія, дика демократія.

Постановка проблеми. За останнє сторіччя розгортання у світі демократії детермінувало певний оптимізм [1] і як процес стало фактично прив'язуватися до показника «успішність і конкурентоздатність країни». Тож цілком закономірно, що для України після виходу з «простору несвободи» ЄСРП належність до кола демократичних держав стала дороговказом і метою. Нині Україна через актуалізацію завдання пошуку майбутнього шляху в умовах невизначеності ситуації екзистенції укотре опинилась у стані запитування «Quo vadis?», обтяженого фактом відкритої гібридної агресії з боку сусіда, який підриває демократичний вектор розвитку країни. Як доказ цього можна навести по суті два факти:

1. Дослідження західних аналітиків, яке було оприлюднено 2023 р., показало, що Україна втратила своє місце серед демократичних країн (рис.).

Political regime, 2023

Based on the classification¹ by Lührmann et al. (2018) and the estimates by V-Dem²'s experts.Our World
in Data*Рис. Політичні режими у світі, 2023 р.¹*

2. Президент Зеленський зазначив у квітні 2022 р., що «Київ – це столиця глобальної демократії» [2]. Певним підтвердженням цього є результати соціологічних опитувань, за якими переважна більшість українських громадян однозначні у своєму прагненні жити в демократичній країні. Так, у пресрелізі Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), оприлюдненого за результатами проведених у грудні 2023 р. і в лютому 2024 р. опитувань², було представлено такі дані: «...57 % – вважають, що Україна скоріше або повністю є демократичною (з них 34 % вважають, що майже або повністю, а 23 % вважають скоріше демократичною). Утім, ще є 27 % респондентів, які вважають, що Україна водночас рівною мірою є диктаторською і демократичною країною» [3]. У травні 2024 р. КМІС повторно

¹ Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/political-regime>.

² Методом телефонних інтерв'ю опитано близько 2000 респондентів за всеукраїнською вибіркою дорослих громадян.

провів опитування³, яке продемонструвало, що «понад 90 % українців хочуть бачити Україну повноцінно функціуючою демократією, однак разом з цим відзначили, що ситуація з демократією в країні погіршилась (43 % респондентів) здебільшого через дії влади (28 % респондентів)» [4].

Зазначимо, що помилково буде вважати вказані факти та деякі результати опитувань «відходом від ідеї демократії», бо в кожній країні своя «траєкторія транзиту до демократії». До того ж, коли йдеться про демократію, не можна забувати, що на цей час немає єдиного образу демократії як форми політичного правління. Вона, з'явившись за античності як «хитрість Клісфена», наприкінці ХХ ст. набула варіативності, відповідно демократію зазвичай розуміють так: 1) певне ядро цінностей/ідей та 2) розхожі маркери. Тому актуальним є аналіз того варіативного ряду, що демонструє різновиди демократії як політико-правового феномена з окремою конкретизацією щодо українського варіанта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен демократії налічує у своїй історії більше 2,5 тисяч років. На сьогодні турбулентний соціальний простір дає по суті різне розуміння й часто полярну оцінку демократії. Утім, така тенденція притаманна всій історії існування демократії як політико-правового, соціального феномена та предмета наукових інтересів, упродовж якої вона була об'єктом «дискусій, критики і обожнення» [5, с. 79]. Показником цього є те величезне коло любомудрів і науковців, які зверталися до аналізу та висвітлення різноманітних аспектів демократії. За античності Платон і Аристотель, попри чіткість висловленої позиції щодо негативної конотації демократії, розглядали її як феномен, що постійно перебуває в динаміці й розвитку. Постренесансне захоплення ідеєю соціальної утопії та пошуки рецепту ідеальної держави спонукали дослідників Нового часу (Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ж-Ж. Руссо) до міркувань щодо влади народу, проте демо-

³ Методом телефонних інтерв'ю на основі випадкової вибірки мобільних номерів опитали 1002 респонденти у віці 18 років і старших, які мешкають на підконтрольній Україні території та не виїхали за кордон.

кратія не заслуговувала на їхню увагу та деталізацію, як це відбувалося, наприклад, щодо дослідження республіки часів Риму. Нова хвиля цікавості до демократії як форми політичного устрою припала на XIX ст., коли поштовхом до гострих наукових дебатів і роздумів стала оприлюднена робота А. Токвіля «Демократія в Америці».

Друга половина XX – початок XXI ст. додали загальній проблематиці демократії та демократизації гостроти і дискусійності через напрацювання таких знаних дослідників, як С. Гантінгтон, Р. Даль, Л. Даймонд, Г. О'Доннелл, П. Картледж, Ф. Закарія, Р. Патнем, Дж. Перрі, Дж. Сарторі, Н. Урбінаті та ін. Ідеологами та фундаторами теорії демократії участі стали вважати Б. Барбера, Й. Масуда, Дж. Менсбридж, К. Пейтмена, Дж. Ф. Ціммермана та ін. Омріяному станові «демократія як єдина гра» [6, с. 66], під яким мається на увазі консолідована демократія, присвячені публікації З. Бжезінського, Т. Карлі, Дж. Ді Пальми, Д. Растоу, А. Шедлера та ін. До окремого напрямку досліджень виділяють аналітичні звіти щодо стану демократії початку XXI ст., у яких дуже часто ставиться акцент на кризовості демократичного розвитку [7; 8; 9], і напрацювання щодо концептуалізації та аналізу емпіричних доказів кризи демократії [6; 10]. До українського кола дослідників різних аспектів і складових демократії належать публікації О. Бабкіна, Т. Андрійчук, М. Головатого, С. Давимука, А. Колодія, Ю. Кужелюка, О. Кіндратець, В. Полохало, О. Радченка, Ю. Садової та ін.

Мета статті. Ситуація турбулентності соціального простору II половини XX ст. – початку XXI ст. призвела до потужних дискусій щодо демократії як масштабного процесу. Однак «демократія завжди була видовищем турбулентності та суперечок» [11, с. 20] й ніколи не тлумачилася однозначно. Тож, як вказано у Резолюції ООН «Підтримка системою Організації Об'єднаних Націй зусиль урядів щодо розвитку та зміцнення нових або відновлених демократій» (2007), не існує єдиної моделі демократії, а є її варіанти й саме вони мають спільні риси, які й дозволяють їх номінувати «демократія» [12]. Тому **метою публікації** є ана-

ліз варіативної представленості демократії в контексті викликів новітнього турбулентного соціального простору.

Виклад основного матеріалу. Швидке розгортання демократії в II половині ХХ ст. разом з відродженням, яке вона принесла, а також детерміновані цим хвиля інтересу до неї та порівняльні дослідження її виявів усе одно лишили нас дуже далекими від «консенсусу щодо того, що являє собою «демократія» [13, с. 22]. Утім, цю відсутність консенсусу слід схвалювати, а не вважати за недолік, бо наявність у соціальному ландшафті розбіжностей щодо феномена демократії являє собою її мікрокосм, адже саме різноманітність думок й сукупність відмінностей і є виявом демократії в найкращому вигляді. Тож, враховуючи, що нав'язати одне стандартне визначення демократії означає обмежити її здатність резонувати з ідеями, поглядами різних людей та адаптуватися до багатоманітних умов, констатуємо, що, як правило, під демократією розуміється певна нормативна сутність, що являє собою абстрактну конструкцію, зібрана з ряду імперативів: громадяни; набір законів або соціально-політичних норм, які відстоюють їхні права, захищають їх від несправедливості та плекають громадянське переконання про обов'язковість виконання обов'язків; баланс частин трьох основних елементів – змагання, співробітництва та участі. Крім того, двома найбільшими цінностями, які покладені в основу ідеї демократії, вважаються: 1) індивідуальна автономія: цінність, яка означає, що ніхто не має підкорятися правилам, які нав'язані іншими. Індивіди повинні мати можливість у межах розумного здійснювати контроль за власним життям; 2) рівність: цінність, суть якої полягає в тому, що кожна людина має таку саму можливість впливати на рішення в суспільстві, у якому вона живе, як і інші члени цього суспільства.

Демократія як сукупність зазначених складових від часу свого виникнення постійно адаптується до локальних умов, культурних особливостей, історичного контексту й викликів, з якими стикаються суспільства, продукуючи ту варіативність, що характеризує новітню різноманітність форм і моделей демократичного врядування, яку спостерігаємо нині в різних

країнах світу. Отже, якщо конкретизувати, то на цей час ми маємо справу з:

1. Формами демократії

Пряма («чиста») демократія. Найбільша кількість представлених у науковому дискурсі публікацій щодо демократії присвячена саме цій формі. За цією формою всі вияви політики та закони, що ухвалюються урядами, визначаються самими громадянами, а не представниками, яких обирає народ. У справжній прямій демократії громадяни голосують за всі закони, законопроекти та судові рішення. Прикладом можуть бути референдуми або петиції, які впливають на політичні рішення. Наприклад, український політолог Т. Кузьо зазначив, що Революція Гідності стала прикладом прямої демократії, що протистояла корумпованій системі [14].

Представницька демократія. Громадяни обирають представників, які ухвалюють рішення від їхнього імені (поширена модель у більшості країн світу). Як вказав Дж. Ді Пальма, у представницькій демократії «акцент робиться на вільному та загальному виборчому праві в контексті громадянських свобод, на конкурентності партій, на виборі альтернативних кандидатів на посади й на наявності політичних інститутів, які регулюють і гарантують роль уряду та опозиції» [15, с. 6].

Поліархія. Концепція цієї форми демократії була представлена Р Далем [16], який вважав її «ідеальним типом демократії» через поєднання виборів, плюралізму, свободи слова та незалежності ЗМІ. Варіативність демократії, на його думку, визначається тим, наскільки країна відповідає вказаним критеріям поліархії. Наприклад, хоча багато країн називають себе демократичними, вони можуть суттєво відрізнятися за рівнем дотримання цих принципів/складових.

Електронна демократія (е-демократія). Використання цифрових технологій для залучення громадян до процесу управління (наприклад, голосування онлайн, громадські обговорення через платформи). Згідно з «Рекомендацією CM/Rec(2009)1 Комітету міністрів державам-членам щодо електронної демократії» [16] е-демократія створена та має сприяти зміцненню демократії, демократичних інститутів і демократичних процесів

через складові: абсолютне дотримання зобов'язань щодо прав людини та основних свобод, а також принципів внутрішньої організації демократичного уряду; підвищення ефективності демократії, демократичних інститутів і демократичних процесів; є додатковою, доповнюваною і взаємопов'язаною з традиційними демократичними процесами заради розширення можливості вибору, доступу громадськості до участі в політичних процесах; підтримка та зміцнення довіри громадян до демократії, демократичних інститутів і демократичних процесів; підтримка демократичної ролі посередників між громадянами та державою, таких як демократичні інститути, політики та ЗМІ; сприяння, забезпечення та посилення прозорості, підзвітності, чуйності, залученості, обдуманості, інклюзивності, доступності, участі, субсидіарності та соціальної згуртованості; надання можливості для змістовного й ефективного громадського обговорення та участі на всіх стадіях демократичного процесу з реагуванням на потреби та пріоритети людей; базування та реалізація в концепції комплексної й активної інформації та широкого розуміння громадянства; врахування викликів, ризиків і бар'єрів для е-демократії, розглядаючи та долаючи їх, зокрема за допомогою надійної оцінки ризиків, заходів і механізмів управління ризиками, що забезпечують постійну оцінку та прогрес; сприяння зменшенню цифрового розриву за допомогою інклюзивного та недискримінаційного підходу й шляхом розширення можливостей людей через підтримку освіти та навчання, включно з освітою та навчанням з електронної грамотності, а також заходів з інформування громадськості та шляхом поєднання електронних і неелектронних підходів; полегшення та покращення доступу, доступності та взаємодії шляхом використання, де це можливо, прозорих і технологічно нейтральних засобів, рішень з відкритим кодом та відкритих стандартів і специфікацій; вбудованість у збалансовані, орієнтовані на громадян правила й нормативні рамки, включаючи нормативні акти, прийняті державними органами, співрегулювання та саморегулювання» [17, с. 8–9].

Консолідована демократія. Є омріяною формою та має стати кінцевим етапом демократичного транзиту. За словами

Дж. Ді Пальми, консолідацію доцільно тлумачити в такий спосіб, за яким передбачається одночасне формування як дійсних демократичних інститутів (конституційна консолідація та консолідація політичних партій та груп інтересів, неформальних політичних акторів і громадянського суспільства), так і демократичної політичної культури (отже, має бути автоматичний зв'язок консолідації з набуттям легітимності) [15, с. 138].

2. Моделі демократії

Ліберальна демократія. Основний акцент у такій варіації демократії ставиться на захисті прав людини, верховенстві права, свободі слова та поділі влади (США, Німеччина, Канада). Головним серед її атрибутів є громадянське суспільство, яке є індивідуальним способом життя кожної людини, маркером чого є наявність і постійне використання соціальних установок, що формують характер особистості та визначають її устремління й цілі в усіх життєвих ситуаціях [18, с. 86–88].

На початку ХХІ ст. модель ліберальної демократії найчастіше зазнавала критики. Ч. Муфф [19] стверджує, що демократія завжди балансує між ліберальними принципами (права людини) і демократичними (воля більшості): «Ми маємо справу з новою політичною формою суспільства, специфіка якої походить від артикуляції двох різних традицій. З одного боку, у нас є ліберальна традиція, що заснована на верховенстві права, захисті прав людини та повазі до індивідуальної свободи; з іншого – демократична традиція, головними ідеями якої є рівність, тотожність між керуючими та керованими й народний суверенітет. Між цими двома відмінними традиціями немає необхідного зв'язку, а є лише умовна історична артикуляція» [19, с. 2–3]. Тож цей баланс постійно підривається, тому жодна демократія не є ідеальною. Додає неідеальності демократії і той факт, на який вказав К. Хеджес, що країни стали заручниками економічних еліт. К. Хеджес наголосив, що в багатьох країнах ліберальна демократія перетворилася на «демократію для багатих» [20].

Ілліберальна демократія. Таку назву варіації демократії ввів у науковий обіг Ф. Закарія [21], позначаючи ту модель, за якою формальні демократичні механізми (виборчі процедури) зберігаються, але демократичні цінності, як-от свобода слова, права

громадян або незалежність суду, порушуються (прикладом можна вважати Угорщину чи Туреччину).

Ілліберальні уряди стверджують, що вони так само демократичні та конституційні, як і будь-які інші, ба більше, вони є популярнішими і, отже, більш справжніми, оскільки їхнє правління ґрунтується на консервативних, плебейських і «патріотичних» конституційних цінностях та цінності верховенства права, а не на підтримуваних лібералами цінностях. На думку А. Сайо, молоді ілліберальні режими класифікуються як «плебсологічні лідерські демократії», а конституційна система ілліберальних демократій та явищ у «зрілих демократіях», які виправдовуються ім'ям «волі народу», – це дрейф не до м'якого деспотизму чи авторитаризму, а за фактом зловживання конституціоналізмом. Плебсологічні лідерські демократії зловживають конституціоналізмом і верховенством права, нехтуючи обмеженнями влади: вони здійснюють державний (або партійний) контроль над судами, засобами масової інформації та науковими колами. Для А. Сайо деспотизм, або тиранія більшості, яка порушує права, є «кінцевою станцією подорожі неліберальних демократій» [22].

Деліберативна (дорадча) демократія. Особлива увага приділяється деліберації – виваженій, розсудливій, аргументованій дискусії та обговоренню, які спрямовані на досягнення консенсусу щодо важливих питань. Фактично ця модель є складовою представницької демократії та функціонує як озвучення думки щодо певного питання обраною всією спільнотою групою громадян. Під час формування таких груп завжди дуже прискіплива увага спрямована на соціально-демографічні показники, а саме: стать, вік, рівень освіти в тих самих пропорціях, у яких вони представлені в суспільстві загалом. Таким чином, утворюється мінісуспільство (*mini-public*), а відібрана група людей може набути різних назв, наприклад: громадянська асамблея, громадянський форум, громадські збори або громадянське журі. Отже, незалежно від назви деліберативний процес охоплює три основні елементи: відбір учасників, представницький характер групи та внесення обговорень до порядку денного засідань.

Партисипативна демократія. Заохочує активну участь громадян у всіх аспектах управління, навіть поза виборами [23]. Ця модель демократії вкрай тісно наближена до дорадчої моделі. Вона також була розроблена «всередині» представницької демократії і прагне її доповнити, компенсуючи ті характерні недоліки, що є частиною нормального функціонування консолідованих демократій. Ідея партисипативної демократії походить з уявлення, що демократія – це не лише система урядування, а й соціальний процес, який залежить від рівня участі громадян у суспільному житті. Запорукою успіху цієї моделі демократії визнають дві умови: 1) процеси є відкритими для широкої громадськості; 2) щоб здійснювати реальний вплив на результати політики, процеси мають бути ефективно структуровані. Саме в цьому полягає різниця між партисипативними демократіями, які заохочують участь громадян, і тими, що спрямовують демократію до формальних виборів.

Соціальна демократія (скандинавські країни). Орієнтована на зменшення соціальної нерівності, захист економічних прав громадян. Заклик до свободи, рівності, справедливості та солідарності – це основні ідеї, що присутні в дискурсі соціал-демократії. Другий момент, який відрізняє цю модель демократії, дуже добре проаналізував німецький політолог Т. Майєр, який першим питанням поставив взаємозв'язки між демократією та ринковою економікою. За Майєром, «запорукою виникнення та стабільності демократії є ринковий капіталізм» [24, с. 19]. З іншого боку, такий взаємозв'язок породжує протиріччя, «оскільки вільний ринок може бути загрозою для демократії» [там само]. Фактично в соціал-демократії перед владними інституціями постійно постає питання: «Яким чином збалансувати/врівноважити дотримання позитивних та негативних прав і свобод громадян?» Вказана суперечність вирішується через активність державної влади в таких напрямках: «1) забезпечення наявності інфраструктури та послуг (т. зв. «послуг загального характеру») та вільного доступу до них; 2) створення можливості шляхом перерозподілу суспільних благ для сприяння активній і вільній участі людей у громадському житті та демократичних процесах; 3) широке впровадження ринкової

економіки, але таким чином, щоб демократичні структури та інтереси робітників були захищені» [24, с. 23–24].

Моніторингова демократія. На думку Дж. Кіана, дивна за звучанням назва є найточнішою для опису тієї значної трансформації, яка відбувається в таких регіонах, як Європа та Південна Азія, а також у таких різних країнах, як США, Японія, Аргентина, Австралія та Нова Зеландія [25]. Дж. Кіан вказує, що моніторингова демократія є різновидом «післявиборчої» політики, яка визначається швидким зростанням багатьох різних видів позапарламентських механізмів контролю влади. Ці органи моніторингу пускають коріння у «внутрішніх» сферах уряду та громадянського суспільства, а також у транскордонних умовах. Як наслідок, змінюється вся архітектура самоврядування. Центральний вплив виборів, політичних партій і парламентів на життя громадян слабшає. Демократія починає означати більше, ніж вибори, хоча й не менше. Незалежні спостерігачі за владою починають давати відчутні результати як у державній сфері, так і поза нею. Постійно тримаючи «в тонусі» політиків, партії та обрані уряди, ці спостерігачі ускладнюють їм життя, ставлять під сумнів їхній авторитет і змушують змінювати свої плани – а іноді й ганьблять їх. Фактично така модель демократії є варіантом «старший брат спостерігає за тобою», де в ролі брата – спостерігачі.

Дика демократія. Пандемія COVID-19 призвела до того, що 20-ті рр. XXI ст. ознаменувалися тим, що демократія стала сприйматися як щось суперечливе, хаотичне, непокірне, енергійне і дике. Жоден найвищий арбітр вже не здатний вказати, що є легітимно демократичним, а що ні. Відповідно, на думку А. Нортон, новітній соціальний світ вимагає більш анархічної, більш сміливої демократії. Акцентуючи саме на цьому увагу, А. Нортон побудувала концепцію «дикої демократії», що фактично уникає вузькопартійних інтересів і геополітичного позиціонування та виходить за межі вузьких рамок політичних систем, законотворчості та суперництва. Дослідниця описує та пропагує певну демократичну «етику мужності», що охоплює анархічний потенціал уповноважених людей. Ці люди «керують собою» замість технократичної бюрократії, яка керує

поляризацією через політику страху та «вчить людей, що вони є здобиччю» [26, с. 28]. А. Нортон заперечує роль лібералізму та верховенства права у функціонуванні демократичної політики і соціального життя. Вона впевнена, що демократична етика призначена для людей, які знають свої права та намагаються керувати собою [26, с. 139–140]. Це етика для тих, хто твердо тримається прав, які вони мають від природи, й водночас це етика, яка вимагає мужності. Демократія – це завжди ризикова на справа, сповнена обіцянок і небезпек. Небезпека полягає у страху: страх перед невідомим, страх перед непокірними, страх один перед одним, страх перед анархією. Страх веде до авторитаризму. Анархія веде до мужності, самовпевненості, самодисципліни, самоврядування та солідарності. «Анархія – це розсадник та порятунок демократії, а авторитаризм – її ворог» [26, с. 3].

Космополітична демократія. Ця модель була запропонована Д. Хелдом заради врахування впливу глобалізації [27]. Д. Хелд й Е. Колоджей вказують, що новітні виклики (зміна клімату, міграція, транснаціональні корпорації тощо) потребують механізмів управління, які виходять за межі національних держав [27; 28]. Науковці впевнені, що демократичні структури мають еволюціонувати, щоб враховувати інтереси глобального суспільства, а не лише окремих країн. Тож, ймовірно, що така модель з часом буде визнана вітальною і розгортатиметься.

Щодо моделі демократії в Україні. Натепер Україну складно називати демократією, бо система, яка має забезпечити нормальне функціонування демократичної країни й захист прав людей, через воєнну агресію з боку рф, спроби владних партій усе тримати у своїх руках, нескінченні корупційні скандали дала збій, а тому замість сильних і ефективних інституцій маємо лише симуляцію та симулякри. Найімовірніше, через це західні аналітики по-різному тлумачать стан демократії чи взагалі її відсутність у нашій країні. Так, існує варіант, запропонований Дж. Лінцем, під назвою «демократія з дефектами» [29], який є інтерпретацією «дефектної демократії» Д. Коллієра та С. Левитського [30]. Дж. Лінц так пояснив свою позицію: «Якби я мав написати книгу про порівняльні демократії, то вона б містила розділ про дефектні або псевдodemократії, які я радше

охарактеризував би як «виборчі авторитарні» режими – переважно етнократичні, часто плебсологічні, – де демократичний фасад прикриває авторитарне правління» [29, с. 33–34]. Дещо інший погляд щодо України – у виданні 2024 року, де М. Балінт і М. Балінт стверджують, що Україна – це «патрональна демократія», яка є проміжною системою «між ліберальною демократією та патрональною автократією». Пояснюють вони цей висновок таким чином. З одного боку, це багатопірамідална система, як і ліберальна демократія, адже є кілька потужних владних мереж, що конкурують за владу, і немає жодної домінантної мережі, яка могла б порушити баланс сил між акторами. З іншого боку, переважає неформальний патроналізм, а партійна конкуренція – це фактично удавана видимість конкуренції прийомних політичних сімей. На периферії можуть існувати демократичні партії, але основне поле конкуренції заповнюють партії патрона, де головним патроном кожної мережі переважно є або лідер партії, або її провідний кандидат. Тоді як у ліберальних демократіях лідери партій часто йдуть у відставку після поразки на виборах, в умовах патрональної демократії з патрональними партіями це трапляється рідко» [31, с. 41–42]. Корупція, яку так часто сприймають як «відхилення від демократії», насправді є складовою патрональної демократії, бо «патрональна демократія, в основі якої лежить незаконна діяльність, далека від ідеалів ліберальної демократії, але це все-таки форма демократії» [там само, с. 15]. Узагалі констатуємо, що нині чіткої відповіді на запитання щодо форми чи моделі демократії в Україні в наукових дослідженнях не представлено, а враховуючи воєнну агресію та актуалізовану через це вітальну потребу – «виживання держави та громадян», то це запитання поки що залишимо без відповіді.

Висновки. Ілюзією є те, що під демократією мається на увазі чіткість деякого «тіла-фігури». Демократія як феномен насправді є певною конфігурацією системи правління, завдяки якій ми розпізнаємо її як привабливіший, ніж інші, але такий, що передбачає варіативність форм і моделей, політичний режим. Варіативність сучасної демократії полягає в її здатності змінюватися залежно від умов, у яких вона існує, та викликів,

які перед нею постали. Можемо передбачити, що варіативність дає певну гнучкість адаптації демократичних цінностей до викликів новітнього турбулентного соціального простору, таких як: глобалізація, діджиталізація, громадянська та соціальна пасивність.

Щодо України, то нині її політичний режим важко віднести до вже встояних форм чи моделей демократії. Як результат дослідниками пропонуються ті «некласичні» моделі демократії, які містять у собі суперечливі риси та демонструють синтез демократичних і недемократичних складових, а тому як проміжний підсумок може бути визначена варіація української демократії на кшталт «демократії з дефектами». Важливим є те, що стосовно демократії у світі та в Україні дискусія триває, а отже, висловлена Д. Ростоу умова, що «основою демократії є відсутність максимального консенсусу» [32, с. 363], зберігається та дає нові поштовхи й вектори розвитку філософсько-правової та політичної думки.

Список використаних джерел

1. Mounk Y. Democracy on the Defense. *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-02-16/democracy-defense> (дата звернення: 10.02.2025).
2. Зеленський В. Зараз Київ – це столиця глобальної демократії, столиця боротьби за свободу для усіх в Європі: звернення Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/videos/zaraz-kiyiv-ce-stolicya-globalnoyi-demokratiyi-stolicya-boro-2285> (дата звернення: 12.02.2025).
3. Наскільки українці вважають Україну демократичною країною і пріоритетність демократичної системи. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1406&page=1> (дата звернення: 12.02.2025).
4. 5-річчя президентства Володимира Зеленського: як змінилася ситуація з демократією і економікою в Україні та бажана форма правління. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1411&page=1> (дата звернення: 12.02.2025).
5. Доній Н. Є. Історико-філософський погляд на феномен демократії. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2021. № 1. С. 77–86.
6. Przeworski A. *Crises of Democracy*. New York : Cambridge University Press, 2019. 255 p.

7. Freedom in the World 2018. Democracy in Crisis. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/democracy-crisis> (дата звернення: 22.02.2025).

8. Freedom in the World, 2022. The global expansion of authoritarian rule. Washington : Freedom House, 2022. 36 p.

9. State of democracy, human rights and the rule of law. A democratic renewal for Europe. Report by the Secretary General of the Council of Europe, 2021. Strasbourg : Council of Europe Publications, 2021. 147 p.

10. Weiffen B. The crisis of democracy: conceptualization and empirical assessment (with special consideration of Europe). URL: <http://www.iea.usp.br/eventos/WeiffenCrisisofdemocracyIPSA2018.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).

11. Madison J. The Federalist No. 10. *The Federalist Papers: A Collection of Essays Written in Support of the Constitution of the United States, from the original text of A. Hamilton, J. Madison, J. Jay / R. P. Fairfield* (ed.), 2nd ed. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1981. URL: <https://archive.org/details/federalistpaper000alex/page/n3/mode/2up> (дата звернення: 22.02.2025).

12. Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies. Resolution adopted by the General Assembly on 8 November 2007 (A/RES/62/7). URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n07/464/19/pdf/n0746419.pdf> (дата звернення: 10.03.2025).

13. Diamond L. J. Thinking about Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13 (2). P. 21–35.

14. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / пер. з англ. А. Павлишина. Київ : Дух і літера, 2018. 560 с. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Viina_Putina_protiv_Ukrainy_Revolutsii_a_natsionalizm_i_kryminalitet.pdf (дата звернення: 12.02.2025).

15. Di Palma G. To Craft Democracies. An Essay on Democratic Transitions. Berkeley : University of California Press, 1990. 138 p. URL: <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft467nb2sk/> (дата звернення: 10.02.2025).

16. Даль Р. Поліархія: участь у політичному житті та опозиція. Пер. з англ. О. Д. Білогорського. Харків : Каравела, 2002. 216 с.

17. Electronic democracy (e-democracy). Recommendation CM/Rec(2009)1 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 February 2009 and explanatory memorandum. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2009. 89 p.

18. Dewey J. Democracy and Education. Pennsylvania State University, 2001. 368 p. URL: <https://nsee.memberclicks.net/assets/docs/>

KnowledgeCenter/BuildingExpEduc/BooksReports/10.%20democracy%20and%20education%20by%20dewey.pdf (дата звернення: 12.02.2025).

19. Mouffe Ch. *The Democratic Paradox*. New York : Verso Books, 2000. 192 p.

20. Hedges Ch. *Death of the Liberal Class*. New York : Nation Books, 2010. 256 p.

21. Zakaria F. *The Future of Freedom Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York–London : W. W. Norton & Company, 2007. 301 p.

22. Sajó A. *Ruling by Cheating: Governance in Illiberal Democracy*. Cambridge University Press, 2021. 338 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/ruling-by-cheating/ruling-by-cheating/42F334F2C767DA101105053FA4393FC3#> (дата звернення: 19.02.2025).

23. Recommendation CM/Rec(2023)6 of the Committee of Ministers to member States on deliberative democracy (Adopted by the Committee of Ministers on 6 September 2023 at the 1473rd meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://search.coe.int/cm/?i=0900001680ac627a> (дата звернення: 10.02.2025).

24. Основи соціал-демократії. Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, 2013. 60 с.

25. Keane J. *Monitory Democracy? The Secret History of Democracy Since 1945*. Public Lecture delivered at the School of Journalism, Fudan University, Shanghai, 29 October 2008. URL: <https://www.johnkeane.net/monitory-democracy-the-secret-history-of-democracy-since-1945/> (дата звернення: 15.02.2025).

26. Norton A. *Wild Democracy: Anarchy, Courage, and Ruling the Law Heretical thought*. Oxford : Oxford University Press, 2023. 240 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=xuRgzwEACAAJ&pg=PR5&hl=uk&source=gbv_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 10.02.2025).

27. Held D. *Democracy and the Global Order*. Cambridge : Polity Press, 1995. 324 p.

28. Kolodziej E. A. *Governing Globalization: Challenges for Democracy and Global Society*. Rowman & Littlefield International, 2016. 314 p.

29. Linz J. J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. Boulder : Lynne Rienner Publishers, 2000. 34 p.

30. Collier D., Levitsky S. *Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research*. *World Politics*. 1997. Vol. 49. No. 3. P. 430–451.

31. Патрональна демократія в Україні та російське вторгнення. Російсько-українська війна. Т. 1 / за ред. М. Балінт та М. Балінт ; частковий пер. з англ. О. Тирич. Бостон : Academic Studies Press, 2024. 487 с.

32. Rustow D. *Transitions to Democracy: Toward a Dynamics Model*. *Comparative Politics*. 1970. Vol. 2. No. 3. P. 337–363.

Donii N.,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,
Professor of the Department of Humanities,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7933-887X

VARIABILITY OF MODERN DEMOCRACY: A BRIEF ANALYSIS

It is noted that at present, Ukraine, due to the actualization of the search for a future path in the conditions of uncertainty of the existential situation, has once again found itself in a state of asking "Quo Vadis?", burdened by the fact that the hybrid open aggression from the neighboring country and the necessity of responses to it are destroying the democratic vector of the country's development. It is noted that "democracy has always been a spectacle of turbulence and disputes," and democracy has never been interpreted unambiguously. Therefore, the publication aims to analyze the variable representation of democracy in the context of the challenges of the new turbulent social space.

It is stated that, as a rule, democracy is understood as a specific normative analytical entity, which is an abstract construction assembled from a number of axiomatic standards: citizens; a set of laws or socio-political norms that uphold their rights, protect them from injustice and foster a civic conviction about the imperativeness of fulfilling duties; a balance of parts of three basic elements - competition, cooperation, and participation. Thus, democracy as a phenomenon is a certain configuration of the system of government. We recognize it as more attractive than others, but one that involves variability of forms and models and political regime. The variability of modern democracy lies in its ability to change depending on the conditions in which it exists and the challenges that have arisen before it. We can predict that variability provides a certain flexibility in adapting democratic values to the challenges of the new turbulent social space, such as globalization, digitalization, and civil and social passivity.

As for Ukraine's political regime, it is currently complicated to attribute to the already established forms or models of democracy. As a result, researchers propose those "non-classical" models of democracy that contain contradictory features and demonstrate a synthesis of democratic and non-democratic components, which ultimately becomes a model of Ukrainian democracy like "democracy with defects".

Key words: *philosophy of law, variability of democracy, forms of democracy, models of democracy, democracy with adjectives, patronal democracy, wild democracy.*

References

1. Mounk, Y. (2021), Democracy on the Defense, *Foreign Affairs*, available at: [https:// www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-02-16/democracy-defense](https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-02-16/democracy-defense) (accessed 10.02.2025).

2. Zelensky, V. (2022), Now Kyiv is the capital of global democracy, the capital of the struggle for freedom for all in Europe: address by the President of Ukraine, available at: <https://www.president.gov.ua/videos/zaraz-kiyiv-ce-stolicya-globalnoyi-demokratiyi-stolicya-boro-2285> (accessed 12.02.2025).

3. To what extent do Ukrainians consider Ukraine to be a democratic country and the priority of the democratic system, available at: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1406&page=1> (accessed 12.02.2025).

4. 5th anniversary of Volodymyr Zelenskyy's presidency: how the situation with democracy and the economy in Ukraine has changed and the desired form of government, available at: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1411&page=1> (accessed 12.02.2025).

5. Donii, N. E. (2021), "Historical and philosophical view of the phenomenon of democracy", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, Iss. 1, pp. 77–86.

6. Przeworski, A. (2019), *Crises of Democracy*, Cambridge University Press, New York.

7. Freedom in the World 2018. Democracy in Crisis, available at: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/democracy-crisis> (accessed 22.02.2025).

8. Freedom in the World, 2022. The global expansion of authoritarian rule, Freedom House, Washington.

9. State of democracy, human rights and the rule of law. A democratic renewal for Europe (2021), Report by the Secretary General of the Council of Europe, Council of Europe Publications, Strasbourg.

10. Weiffen, B. (2018), The crisis of democracy: conceptualization and empirical assessment (with special consideration of Europe), available at: <http://www.iea.usp.br/eventos/WeiffenCrisisofdemocracyIPSA2018.pdf> (accessed 20.02.2025). Weiffen B. The crisis of democracy: conceptualization and empirical assessment (with special consideration of Europe).

11. Madison, J. (1981), The Federalist No. 10, *The Federalist Papers: A Collection of Essays Written in Support of the Constitution of the United States, from the original text of A. Hamilton, J. Madison, J. Jay / R. P. Fairfield* (ed.), 2nd ed., Baltimore, Johns Hopkins University Press, available at: <https://archive.org/details/federalistpaper000alex/page/n3/mode/2up> (accessed 22.02.2025).

12. Support by the United Nations system of the efforts of Governments to promote and consolidate new or restored democracies, Resolution adopted by the General Assembly on 8 November 2007

(A/RES/62/7), available at: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n07/464/19/pdf/n0746419.pdf> (accessed 10.03.2025).

13. Diamond, L. J. (2002), "Thinking about Hybrid Regimes", *Journal of Democracy*, Vol. 13 (2), pp. 21–35.

14. Kuzio, T. (2018), *Putin's War Against Ukraine. Revolution, Nationalism and Criminality, Spirit and Letter*, Kyiv, available at: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Viina_Putina_proty_Ukrainy_Revoliutsiia_natsionalizm_i_kryminalitet.pdf (accessed 12.02.2025).

15. Di Palma, G. (1990), *To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions*, University of California Press, Berkeley, available at: <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft467nb2sk/> (accessed 10.02.2025).

16. Dal, R. (2002), *Polyarchy: Participation in Political Life and Opposition*, Karavela, Kharkiv.

17. Electronic democracy (e-democracy) (2009), Recommendation CM/Rec(2009)1 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 February 2009 and explanatory memorandum, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

18. Dewey, J. (2001), *Democracy and Education*. A Penn State Electronic Classics Series Publication, Pennsylvania State University, available at: <https://nsee.memberclicks.net/assets/docs/KnowledgeCenter/BuildingExpEduc/BooksReports/10.%20democracy%20and%20education%20by%20dewey.pdf> (accessed 12.02.2025).

19. Mouffe, Ch. (2000), *The Democratic Paradox*, Verso Books, New York.

20. Hedges, Ch. (2010), *Death of the Liberal Class*, Nation Books, New York.

21. Zakaria, F. (2007), *The Future of Freedom Illiberal Democracy at Home and Abroad*, W. W. Norton & Company, New York–London.

22. Sajó, A. (2021), *Ruling by Cheating: Governance in Illiberal Democracy*, Cambridge University Press, available at: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/ruling-by-cheating/ruling-bycheating/42F334F2C767DA101105053FA4393FC3#> (accessed 19.02.2025).

23. Recommendation CM/Rec(2023)6 of the Committee of Ministers to member States on deliberative democracy (Adopted by the Committee of Ministers on 6 September 2023 at the 1473rd meeting of the Ministers' Deputies), available at: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680ac627a> (accessed 15.02.2025).

24. *Fundamentals of Social Democracy* (2013), Representative Office of the Friedrich Ebert Foundation in Ukraine.

25. Keane, J. (2008), *Monitory Democracy? The Secret History of Democracy Since 1945*. Public Lecture delivered at the School of

Journalism, Fudan University, Shanghai, 29 October 2008, available at: <https://www.johnkeane.net/monitory-democracy-the-secret-history-of-democracy-since-1945/> (accessed 10.02.2025).

26. Norton, A. (2023), *Wild Democracy: Anarchy, Courage, and Ruling the Law Heretical thought*, Oxford University Press, Oxford, available at: https://books.google.com.ua/books?id=xuRgzwEACAAJ&pg=PR5&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false (accessed 12.02.2025).

27. Held, D. (1995), *Democracy and the Global Order*, Polity Press, Cambridge.

28. Kolodziej, E. (2016), *Governing Globalization: Challenges for Democracy and Global Society*, Rowman & Littlefield International.

29. Linz, J. J. (2000), *Totalitarian and authoritarian regimes*, Lynne Rienner Publishers, Boulder.

30. Collier, D. and Levitsky, S. (1997), "Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research", *World Politics*, Vol. 49, No. 3, pp. 430–451.

31. *Patronal Democracy in Ukraine and the Russian Invasion. The Russian-Ukrainian War (2024)*, Vol. 1, Ed. by M. Balint and M. Balint, Academic Studies Press, Boston.

32. Rustow, D. (1970), "Transitions to Democracy: Toward a Dynamics Model", *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3, pp. 337–363.

УДК 342.9/343.35:339.137](094)

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.040

Конопля Ю. М.,

аспірант кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0009-4573-2348

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

У статті здійснено комплексний аналіз нормативно-правової бази запобігання корупції у сфері публічних закупівель. Визначено основні законодавчі та підзаконні акти, виявлено проблеми практичної реалізації антикорупційних інструментів. Наголошено на важливості узгодженості правових норм та практичної реалізації антикорупційних заходів. Сформульовані пропозиції, спрямовані на підвищення прозорості, підзвітності та доброчесності у сфері публічних закупівель.

Ключові слова: публічні закупівлі, корупція, антикорупційна політика, антикорупційні заходи, адміністративне право, нормативно-правові акти, адміністративно-правове регулювання, контроль, прозорість.

Постановка проблеми. Корупція у сфері публічних закупівель залишається однією з найбільш поширених форм зловживань у системі публічного управління. Незважаючи на впровадження електронної системи закупівель, оновлення законодавства та діяльність антикорупційних органів, рівень недоброчесних практик у цій сфері високий. Особливу актуальність проблема набуває в умовах воєнного стану, коли обсяг державних закупівель зростає, а механізми контролю часто послаблюються через об'єктивні чи суб'єктивні причини або працюють нерівномірно.

Серед ключових причин збереження корупційних ризиків – фрагментарність нормативно-правового регулювання, неузгодженість між різнорівневими актами, формальний характер антикорупційних програм та слабка результативність адміністративного контролю. У практичній площині це призводить до

вtrat державного бюджету, спотворення конкуренції та зниження довіри громадськості до процедур публічних закупівель.

Актуальність дослідження зумовлена потребою аналізу чинної нормативно-правової бази через призму ефективності адміністративно-правових механізмів запобігання корупції. Проблематика прямо пов'язана з виконанням Україною зобов'язань у сфері антикорупційної політики, узгодженням законодавства з міжнародними стандартами, а також потребами повоєнної відбудови, що вимагає прозорого управління публічними фінансами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запобігання корупції у сфері публічних закупівель неодноразово ставала об'єктом дослідження науковців. Зокрема, до неї зверталися: І. Бенько, М. Бурак, Л. Гальчинський, Л. Івашова, М. Івашов, Т. Кудрявцева, М. Мельник, О. Мельников, О. Фіц, О. Цимбалістова, Я. Цимбаленко, О. Шевченко та ін.

Попри вагомий внесок зазначених авторів у теоретичне обґрунтування проблематики, недостатньо опрацьованим залишається питання реальної ефективності підзаконних нормативно-правових актів та адміністративно-правових механізмів у сфері публічних закупівель. Зокрема, не отримали належного висвітлення аспекти формального характеру антикорупційних програм, слабкої взаємодії між органами контролю, а також неузгодженості між рівнями нормативного регулювання. Саме вищезазначеним проблемам і присвячено це дослідження.

Метою статті є з'ясування ефективності чинного нормативно-правового регулювання запобігання корупції у сфері публічних закупівель, виявлення прогалин у законодавстві та адміністративно-правових механізмах, а також формулювання пропозицій щодо їх удосконалення з урахуванням сучасних практичних викликів і стандартів належного врядування.

Виклад основного матеріалу. Ключовим інструментом запобігання корупції у сфері публічних закупівель є належне нормативно-правове регулювання, яке визначає правові рамки діяльності учасників закупівельного процесу. Формування прозорих, чітких та обов'язкових до виконання норм покликане

мінімізувати простір для зловживань, запобігти виникненню конфлікту інтересів та інших виявів недоброчесності.

Як зазначає Шевченко О. І., з метою подолання корупції у сфері державних закупівель в Україні було оновлено законодавство, спрямоване на вдосконалення механізмів контролю, забезпечення прозорості проведення торгів та впровадження ефективних заходів протидії корупції [1, с. 35]. Це свідчить про те, що саме системність і узгодженість нормативних актів є ключем до ефективного запобігання корупції у сфері закупівель.

У правовій площині запобігання корупції передбачає не лише встановлення заборон чи обмежень, а й створення ефективних процедурних механізмів: прозорого вибору постачальників, контролю за діями уповноважених осіб, забезпечення публічності інформації про закупівлі, а також невідворотності відповідальності за допущені порушення.

Як підкреслює Бурак М. В., ключову роль у мінімізації корупції відіграє принцип прозорості закупівель та посилення транспарентності державних інститутів [2, с. 103]. Це справді так, адже прозорість забезпечує не лише відкритість дій, а й створює передумови неминучості викриття у випадку допущення порушень.

Нормативно-правова база у цій сфері містить акти різної юридичної сили – від законів до підзаконних нормативних документів, у т. ч. внутрішніх політик замовників. Важливим аспектом є узгодженість та ефективна реалізація цих актів на практиці. Лише за умов системного впровадження та належного контролю виконання норм можна досягти реального зниження корупційних ризиків у сфері публічних закупівель. Водночас невідповідність між формальними вимогами законодавства й фактичними механізмами їх реалізації нерідко створює прогалини, які використовуються для обходу правових норм.

Належне нормативно-правове регулювання публічних закупівель є фундаментом для забезпечення прозорості та доброчесності у цій сфері, що своєю чергою сприяє підвищенню довіри суспільства до державних інституцій та ефективному використанню бюджетних коштів.

Насамперед слід акцентувати увагу на фундаментальних законодавчих актах, які формують основу адміністративно-правового регулювання публічних закупівель та встановлюють ключові антикорупційні вимоги. Центральне місце серед них посідає Закон України «Про публічні закупівлі» [3]. Його положення визначають загальні принципи закупівельної діяльності, зокрема прозорість, відкритість та недискримінаційність, які спрямовані на запобігання корупції через механізми конкуренції та забезпечення рівного доступу до участі в процедурах закупівель. На важливість названого акта вказує й Фіц О. Ю., який зазначає, що «Закон України «Про публічні закупівлі» спрямований на створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, розвиток добросовісної конкуренції та запобігання проявам корупції [4, с. 128].

Крім того, Закон України «Про запобігання корупції» створює загальне нормативне підґрунтя для організації антикорупційної політики в публічному секторі [5]. У ньому окреслено обов'язки осіб, уповноважених на виконання функцій держави, встановлено обмеження щодо сумісництва, врегулювання конфлікту інтересів, отримання подарунків тощо. Значення цього закону для сфери закупівель полягає у встановленні чітких правил етичної поведінки та доброчесності, обов'язкових до дотримання замовниками, уповноваженими особами та іншими посадовими особами.

Важливою складовою системи правового регулювання є норми адміністративної відповідальності, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення [6]. Вони застосовуються у випадках порушення встановлених процедур закупівель, недотримання вимог щодо запобігання конфлікту інтересів, несвоєчасного подання декларацій тощо. Адміністративно-правовий механізм є ключовим для фіксації та реагування на типові порушення, які виникають у процесі організації та проведення публічних закупівель.

Водночас загальних законодавчих положень недостатньо для забезпечення реальної дієвості антикорупційних механізмів. Практика свідчить, що підзаконні нормативно-правові акти та рішення виконавчої влади відіграють важливу роль у деталі-

зації законодавчих вимог, формуванні практичних інструментів запобігання корупції та встановленні процедур контролю за дотриманням встановлених норм. У цьому контексті особливого значення набувають постанови КМУ, накази Міністерства економіки, Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) та Державної аудиторської служби України (далі – ДАСУ).

Зокрема, постанови КМУ деталізують процедури, правила і стандарти, що мають застосовуватися під час організації закупівельної діяльності. Постанова КМУ «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» від 04.03.2023 року № 220 є важливим інструментом у сфері запобігання корупції [7]. У ній визначено комплекс заходів з мінімізації корупційних ризиків, передбачено вдосконалення внутрішніх процедур контролю в органах державної влади, а також посилення прозорості у публічних закупівлях. Програма зобов’язує суб’єктів владних повноважень упроваджувати механізми моніторингу, внутрішнього аудиту та оцінки ефективності реалізації антикорупційної політики, що є критично важливим для підвищення доброчесності закупівельного процесу.

Інші постанови, такі як «Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків» від 24.02.2016 № 166 [8] та «Про затвердження Порядку проведення перевірок закупівель Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України» від 01.08.2013 № 631 [9], визначають порядок здійснення контролю за процесами закупівлі та визначають діяльність органів, які займаються перевіркою дотримання вимог щодо запобігання корупції.

Накази Міністерства економіки, НАЗК, ДАСУ важливі для конкретизації вимог до процедури проведення закупівель і забезпечення прозорості закупівельних процесів. Вони спрямовані на роз’яснення окремих положень чинного нормативного регулювання, деталізацію процедур проведення закупівель, визначення повноважень уповноважених осіб, а також формування механізмів виявлення та запобігання корупційним ризикам.

Такі документи забезпечують узгодженість правозастосовної практики та підвищують рівень прозорості й доброчесності на всіх етапах закупівельного процесу.

Однак, як показує практика, ефективність застосування цих підзаконних актів часто залежить від того, наскільки незалежними та забезпеченими ресурсами є органи, відповідальні за їх виконання. Тому важливим є не лише наявність відповідних актів, а й створення системи контролю, яка здатна ефективно застосовувати ці норми для реального запобігання корупції.

Попри наявність розгалуженої нормативно-правової бази чинне законодавство у сфері запобігання корупції в публічних закупівлях не забезпечує належного рівня ефективності в реалізації антикорупційної політики. На практиці виявляється низка проблем, що свідчать про недосконалість регулювання як на законодавчому, так і на підзаконному рівні, а також про обмежену дієвість адміністративно-правових механізмів реагування.

Поширеною проблемою є неналежне виконання антикорупційних зобов'язань, зокрема в контексті процедур публічних закупівель. Звіт Державної аудиторської служби України за 2024 рік свідчить про масштабні порушення у сфері закупівель: протягом 2024 року було проведено понад 10,4 тис. моніторингів, за результатами яких запобігли порушенням на суму понад 5,3 млрд грн (у т.ч. шляхом скасування торгів) і розірвали договорів на суму близько 17,1 млрд грн [10]. Такі показники вказують на суттєві ризики у функціонуванні системи закупівель, які виникають через формальний підхід до внутрішніх вимог та недостатній рівень контролю з боку замовників.

Недоліком є й недостатня узгодженість між нормативно-правовими актами, що регулюють закупівельну сферу. Наявна розбіжність у підходах до тлумачення окремих процедур, зокрема в аспекті аналізу помилок замовників, відсутність уніфікованих критеріїв оцінки тендерної документації та недостатня чіткість норм, які мали б регламентувати виявлення дискримінаційних умов у закупівельних процедурах, створюють значний простір для зловживань. Це дозволяє деяким замовникам уникати юридичної відповідальності навіть у випадках очевидного порушення принципу добросовісної конкуренції.

Судова практика підтверджує актуальність зазначеної проблематики. Зокрема, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 28 грудня 2022 року у справі № 640/7440/21 [11] суд підтримав позицію Антимонопольного комітету України, який зобов'язав замовника внести зміни до тендерної документації через встановлення дискримінаційних вимог. Суд визнав, що вимоги щодо досвіду виконання договорів з надмірними фінансовими показниками суттєво обмежували коло потенційних учасників закупівлі та суперечили принципам публічності, відкритості та недискримінації.

Зважаючи на виявлені проблеми, удосконалення нормативно-правової бази у сфері запобігання корупції в публічних закупівлях має здійснюватися за кількома взаємопов'язаними напрямками, спрямованими на підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання, посилення превентивних механізмів та забезпечення належного контролю.

Передусім необхідно забезпечити перехід від формалізованого підходу до змістовного наповнення антикорупційних програм, що впроваджуються відповідно до ст. 19 Закону України «Про запобігання корупції». Нині визначений обов'язок розроблення таких програм, однак у законодавстві відсутні механізми контролю за їх фактичним виконанням та не передбачено юридичної відповідальності за створення документів, що мають декларативний характер. Як наслідок – антикорупційні програми попри свою обов'язковість не забезпечують практичного запобігання корупційним виявам.

З метою підвищення ефективності правового регулювання у зазначеній сфері пропонується внести такі зміни до законодавства.

По-перше, на нормативному рівні запровадити обов'язкову оцінку ефективності реалізації антикорупційної програми, яка здійснюється незалежними суб'єктами – наприклад, уповноваженим підрозділом НАЗК або зовнішніми аудиторами з відповідною кваліфікацією.

По-друге, законодавчо встановити критерії змістовного наповнення антикорупційних програм, які б охоплювали не лише загальні принципи, а й конкретні заходи, строки їх виконання, відповідальних осіб і систему внутрішнього контролю.

По-третє, запровадити адміністративну відповідальність за розроблення та затвердження антикорупційних програм, які не відповідають мінімальним вимогам за змістом або є формальними по суті.

По-четверте, передбачити обов'язкове публічне звітування суб'єктів владних повноважень щодо виконання антикорупційних програм з доступом до відповідних результатів для органів громадського контролю.

Актуальним напрямом удосконалення контролю у сфері публічних закупівель є оптимізація адміністративних процедур виявлення та реагування на порушення, що здійснюються Державною аудиторською службою України. У цьому контексті доцільним є запровадження електронного профілю замовника, який формуватиметься на основі кількісних та якісних характеристик виявлених порушень, зокрема їхньої частоти, повторюваності та сутності. Це дозволить формувати індекс ризику замовника та застосовувати до нього диференційовані форми наглядової діяльності.

У разі фіксації двох і більше аналогічних порушень з боку одного замовника протягом календарного року доцільно передбачити застосування процедури посиленого контролю, що має охоплювати повторну перевірку, вимогу усунення не лише наслідків, а й причин правопорушення, а також моніторинг виконання приписів.

Окремого врегулювання потребує питання персоніфікованої відповідальності уповноважених осіб замовника. У випадку виявлення системного характеру порушень слід надати контрольному органу право ініціювати перед керівництвом замовника проведення службового розслідування і за потреби розгляд питання щодо відсторонення відповідальної особи від виконання повноважень у сфері закупівель.

Самостійним напрямом удосконалення має стати створення механізму реального врахування висновків контролюючих органів у правозастосовній практиці. Нині рекомендації ДАСУ не є обов'язковими для замовників, що знижує ефективність контролю. Тому запровадження обов'язкових для виконання приписів у разі системних порушень з можливістю оскарження їх

в адміністративному порядку дозволить забезпечити баланс між контролем і правами замовників.

Висновки. Проведений аналіз нормативно-правової бази у сфері запобігання корупції в публічних закупівлях свідчить про наявність сформованої, але недосконалої системи адміністративно-правового регулювання. Законодавчі та підзаконні акти, покликані забезпечити прозорість і доброчесність закупівельної діяльності, на практиці нерідко демонструють свою обмежену ефективність. Зокрема, проблеми формалізму в реалізації антикорупційних програм, неузгодженості норм, слабого адміністративного контролю та недостатньої підготовки персоналу унеможливають повноцінне виконання превентивної функції держави.

Таким чином, підвищення ефективності антикорупційної політики у сфері публічних закупівель неможливе без комплексного перегляду адміністративно-правових підходів, забезпечення реального механізму відповідальності та створення умов для практичного застосування норм, а не лише їх формального дотримання.

Список використаних джерел

1. Шевченко О. І. Механізми публічного управління запобіганню корупції в сфері державних закупівель. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти «Публічне управління та адміністрування»*. 2024. № 1 (6). С. 32–37.
2. Бурак М. В. Корупційні ризики в державних оборонних закупівлях: шляхи мінімізації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 103–115.
3. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. Дата оновлення: 23.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 08.04.2025).
4. Фіц О. Ю. Питання гармонізації законодавства України про публічні закупівлі з міжнародними стандартами у сфері запобігання корупції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 125–133.
5. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170018#Text> (дата звернення: 08.04.2025).

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 08.04.2025).

7. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220. Дата оновлення: 06.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.04.2025).

8. Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків : постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 166. Дата оновлення: 28.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.04.2025).

9. Про затвердження Порядку проведення перевірок закупівель Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 631. Дата оновлення: 23.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.04.2025).

10. Державна аудиторська служба України. Результати діяльності Держаудитслужби, її міжрегіональних територіальних органів за січень–грудень 2024 року. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3754> (дата звернення: 08.04.2025).

11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 28.12.2022, судова справа № 640/7440/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108146718> (дата звернення: 08.04.2025).

Konoplia Y.,

Postgraduate Student of the Department of Administrative
and Constitutional Law of the Educational and Scientific Institute
of Law, Law Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-4573-2348

REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK FOR COMBATING CORRUPTION IN PUBLIC PROCUREMENT: CURRENT STATE AND CHALLENGES

The article examines regulatory and legal governance as a key instrument for preventing corruption in public procurement. It emphasizes that an effective system

of legal norms, encompassing both general provisions and specific procedural requirements, is the foundation for establishing a transparent, accountable, and integrity-based mechanism for public funds. The focus is placed on the structure of the regulatory framework, which includes legal acts at various levels, from higher-level legislation to subordinate regulations and internal policies of contracting authorities. The study highlights the importance of legal norms' consistency, clarity, and enforceability, as these significantly reduce the risks of abuse, conflicts of interest, and a formalistic approach to anti-corruption measures. It is noted that the insufficient effectiveness of control mechanisms, flawed violation detection procedures, and the lack of proper risk analysis in the implementation of internal anti-corruption programs diminish the overall impact of corruption prevention efforts. The article concludes that improving the existing regulatory framework is necessary by strengthening administrative and legal enforcement mechanisms, raising the quality standards of internal documents, and ensuring genuine accountability of contracting entities. The role of administrative law in ensuring liability for violations of established procedures is particularly emphasized. The effectiveness of anti-corruption policy directly depends on the capacity of state institutions to adopt legal norms and ensure their proper implementation. Special attention should be paid to the institutional capacity of oversight bodies, the refinement of administrative liability procedures, and the enhancement of professional training for officials responsible for procurement processes.

Key words: public procurement, corruption, anti-corruption policy, anti-corruption measures, administrative law, normative legal acts, administrative and legal regulation, oversight, transparency.

References

1. Shevchenko, O. I. (2024), "Mechanisms of Public Governance for Preventing Corruption in the Field of Public Procurement", *Bulletin of the Dnipro Academy of Continuing Education "Public Administration and Management"*, No. 1 (6), pp. 32–37.
2. Burak, M. V. (2019), "Corruption Risks in State Defense Procurement: Ways of Minimization", *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, No. 2 (18), pp. 103–115.
3. Ukraine (2015), On Public Procurement : Law of Ukraine dated 25 December 2015, No. 922-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (accessed 08 April 2025).
4. Fits, O. Y., (2019), "Issues of Harmonizing Ukrainian Public Procurement Legislation with International Anti-Corruption Standards", *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, No. 4 (113), pp. 125–133.
5. Ukraine (2014), On Prevention of Corruption : Law of Ukraine dated 14 October 2014, No. 1700-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170018#Text> (accessed 08 April 2025).

6. Ukraine (1984), Code of Ukraine on Administrative Offenses : Law of Ukraine dated 07 December 1984, No. 8073-X, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (accessed 08 April 2025).

7. Ukraine (2023), On Approval of the State Anti-Corruption Program for 2023–2025 : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 04 March 2023, No. 220, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text> (accessed 08 April 2025).

8. Ukraine (2016), On Approval of the Procedure for the Functioning of the Electronic Procurement System and the Authorization of Electronic Platforms : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 24 February 2016, No. 166, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2016-%D0%BF#Text> (accessed 08 April 2025).

9. Ukraine (2013), On Approval of the Procedure for Conducting Procurement Audits by the State Audit Service, Its Interregional Territorial Bodies, and on Amendments to Certain Acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01 August 2013, No. 631, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631-2013-%D0%BF#Text> (accessed 08 April 2025).

10. State Audit Service of Ukraine, Results of the Activities of the State Audit Service and Its Interregional Territorial Bodies for January–December 2024, available at: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/3754> (accessed 08 April 2025).

11. Ruling of the Supreme Court, Panel of Judges of the Cassation Administrative Court, dated 28 December 2022, case No. 640/7440/21, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108146718> (accessed 08 April 2025).

УДК 343.9

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.052

Кріцак І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права і кримінології
Навчально-наукового інституту № 1,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-3530-4269;

Гладкова Є. О.,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
соціального-психологічного забезпечення,
супроводу та реабілітації МВС
Навчально-наукового інституту № 3,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4621-1738;

Букін М. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри військової
підготовки, ветеран Міністерства внутрішніх справ України,
Національний університет цивільного захисту України,
доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету,
Національний аерокосмічний університет
«Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна
ORCID: 0009-0009-5172-6200

СФЕРА «PSYCHICAL» В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОМЕТРИЧНОМУ ПРОСТОРІ ЧЕРЕЗ ДУХОВНО- ЦІННІСНУ ПАРАДИГМУ: ВАЖЛИВІ КРИМІНОТЕОЛОГІЧНІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Сфера психіки/психології є надзвичайно різноманітною. Так, лише в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського нині налічується близько 30 тис. наукових фахових статей з цієї проблематики, що потребують перегляду. Академія Google нараховує в десятки тисяч більш обсяги. Нами побіжно проаналізовано понад 150 наукових фахових статей, присвячених духовності та психології. Відібрані найбільш актуальні висловлювання авторів, що заслуговують на увагу наукової спільноти.

Ключові слова: сфера "psychical", наукометрія, духовно-ціннісна концепція праворозуміння, кримінологія, психіка, психологія, війна, історія, соборність, Дух, Душа й Тіло, християнська педагогіка, духовність, сім'я.

Постановка проблеми. У сучасному науковому, соціальному й духовному контексті проблема осмислення психічної сфери людини вимагає глибокого переосмислення через призму духовно-ціннісної парадигми. Людина є цілісною істотою, яка існує у взаємодії трьох сутнісних складових – Духу, Душі й Тіла, що перебувають у складній, але гармонійній взаємозалежності. Психологія, яка лише поверхово торкається свідомості, без урахування духовного досвіду, ризикує втратити головне – розуміння людської природи як богоподібної. У цьому контексті постає гостра потреба у православній психології та педагогіці, що здатні не лише формувати особистість, а й зцілювати її – через правдиве пізнання себе, покаяння, молитву, любов і жертвовність. Особливої актуальності такі ідеї набувають в умовах війни, коли психіка людини зазнає потужних трансформацій, а суспільство переживає духовні, моральні й екзистенційні виклики. Саме зараз важливо повертати людину до її справжніх джерел/витоків – до віри, до глибокого осмислення сенсу життя, до традицій православної культури, що впродовж тисячоліть формувала українську ментальність. Християнська ідея, що базується на любові, повазі, милосерді й Істині, здатна формувати покоління не лише інтелектуально освічених, а й духовно зрілих громадян, що будуватимуть державу на міцному моральному фундаменті. Формування високого рівня духовності – це процес постійного самовдосконалення, внутрішнього оновлення та цілісного становлення людини як особистості. Сьогодні ми зобов'язані зберегти національні цінності, гідність та віру, виховати молодь у дусі відповідальності й жертвовного служіння ближнім, бо лише духовно сильна людина може стати основою сильної нації. Усе це можливо за умови єдності сім'ї, церкви, школи й держави у справі духовного відродження України, збереження її ідентичності та побудови майбутнього, гідного її історії, жертв і високих ідеалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні сфера «psychical» накопичила значну кількість наукових джерел щодо

формування власних концепцій. Однак лише єдина з них є правильною – «Дух, Душа й Тіло», на якій, власне, ми й вирішили акцентувати та наголосити на її важливості в умовах сьогодення. Серед напрацьовань багатьох авторів слід виокремити праці: О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, Е. О. Помиткіна, Н. Ф. Шевченко, О. А. Лукасевич, І. П. Якимчук, О. І. Климишин, М. Б. Євтуха, С. К. Стефанюк, Я. І. Пономаренко, С. Б. Кримського, Н. Ю. Шевченко, В. В. Олійник та багатьох інших. Водночас на сьогодні кількість наукових досліджень щодо узагальнення досвіду навколо духовно-ціннісного концепту у психологічній сфері є недостатньою.

Метою статті є узагальнення багатьох наукових праць у сфері «psycho» і «дух» щодо формування настанов і застережень сучасного життя через розроблення духовно-ціннісної концепції праворозуміння в рамках важливої сполуки – Духу, Душі й Тіла.

Під час дослідження застосовано комплекс **методів** дослідження: аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел, порівняння досвіду, історичний, міждисциплінарний та багато інших, які допомогли дослідити цю тему максимально комплексно.

Виклад основного матеріалу. Викликає хвилювання значне поширення впливу західноєвропейської ментальності та розповсюдження серед молоді гедоністичної філософії життя з її культом насолоди, задоволенням власних потреб як сенсом життя та лозунгом «Бери від життя усе!». Особливо небезпечними подібні погляди та життєва філософія як програма дій є для дітей та молоді, які належать до категорії обдарованих, бо саме їх суспільство вважає потенціалом розвитку нації. Обдаровані діти, які засвоюють гедоністичну філософію як норму життя, урешті-решт можуть перетворитися на «злих геніїв» – могутню зброю для знищення не лише окремої країни, а й людства загалом (згадаймо хоча б розроблення відомими вченими деяких видів зброї масового знищення). Ще багато століть тому Піфагор довів, що надання знань морально не сформованій людині призводить до самознищення людства. На жаль, духовна складова поки що не знаходить належного відображення в системі освіти та виховання, бо інтелектуальний розвиток заохочу-

ється навіть за умови низького рівня морального та духовного розвитку учнів [1, с. 127].

Хвороба є тією подією в житті людини, що здатна змінити його рівний до цього часу плин, примусити по-новому поглянути на власне життя, його сенс і на саму себе. Тяжке захворювання викликає почуття втрати, провини і, як наслідок, особливо гостроту переживання цінності й суб'єктивної привабливості життя – отже, стає стражданням. Хронічне захворювання, особливо таке, що обмежує коло людських можливостей та унеможливорює досягнення життєвих цілей, викликає суттєві особистісні зміни, що позначаються на сприйнятті себе і світу, ставленні до себе, оточення і спричиняють погіршення якості життя. Смертельно небезпечна хвороба перетворює всю соціальну ситуацію розвитку людини, змінює об'єктивне місце, що посідає людина в житті, а також її внутрішню позицію стосовно себе і життя загалом [2].

Суб'єкт життя – це особистість, яка досягає вищих рівнів пізнавальної й перетворювальної активності відповідно до власного життя, наближається до вищих рівнів її духовного осмислення. Ці рівні представлені загальнолюдськими цінностями, що утворюють особливо міцний фундамент духовності, на основі якого кожен прокладає свій життєвий шлях, формуючи моральні цінності та ідеали [3, с. 379].

Питання війни та психології сьогодні є надзвичайно важливими. Якимчук І. П. наголошує, що війна спричиняє серйозні соціальні, економічні та психологічні трансформації, які безпосередньо впливають на процес становлення професійної ідентичності. У таких умовах важливо зрозуміти, як зовнішні фактори (війна, стрес, зміни у звичних соціальних структурах) можуть змінювати особистісну та професійну самосвідомість осіб, що перебувають на етапі професійного становлення. Нестабільність, обмежені соціальні умови та економічні труднощі, з якими стикаються люди під час кризових періодів, можуть мати значний вплив на мотивацію, ціннісні орієнтації та вибір професійних пріоритетів. Ключове значення мають фактори: стратегії пристосування, стійкість до стресу, здатність балансувати між особистими й професійними ролями, розуміння сенсу

професійної діяльності в умовах зміненої реальності. Дослідження психологічних аспектів формування професійної ідентичності в умовах воєнного конфлікту є надзвичайно важливим для розроблення ефективних психологічних і освітніх стратегій для молоді та дорослих, спрямованих на підтримку їхнього професійного розвитку й адаптацію в умовах конфлікту [4, с. 1838].

Що таке християнська психологія та сфера «Духу, Душі й Тіла» в людині? Климишин О. І. наголошує, що звернення до християнської психології дозволить спрямувати наукові пошуки стосовно широкого спектра проблем – від індивідуальної сутності, потенціалу самоздійснення до діяльної самореалізації (психосоматичної, соціокультурної, духовної тощо), що уможливить проєкт психологічної антропології. Авторська позиція полягає у визнанні, що християнська психологія – це галузь психологічного знання, предметне поле якого становлять психологічні особливості християнського життєздійснення людини як тілесно-душевнодуховної істоти на трьох рівнях функціонування – інтрасуб'єктному, інтерсуб'єктному та метасуб'єктному [5]. Своєю чергою трансцендентне джерело галузиться на три русла: онтологічно-трансцендентний (Творець → людина), феноменологічно-екзистенційний (людина → Світ, у якому вона існує) та трансцендентально-іманентний (царина самопізнання та самоставлення), що співвідносяться з рівнями функціонування людини як суб'єкта: відповідно – метасуб'єктним, інтерсуб'єктним, інтрасуб'єктним, які сукупно уособлюють холархію (взаємну включеність і підпорядкування) духу → душі → тіла [6, с. 75].

Холістичний підхід християнської психології забезпечує гносеологічні умови узгодженого розгляду «тілесного», «душевного» та «духовного» в багатовимірному спектрі цілісної людини. Беручи за основу методологічні опції О. А. Донченко, З. С. Карпенко, К. Уїлбера, науково-практичні доробки С. Грофа, Ф. Лаут, Д. Леонгарда, С. Рей та ін., дотичні до християнської антропології, людину слід розглядати як холономно запаковану реальність, яку творять такі структурні рівні (холони), як Тіло, Душа, Дух. Вони становлять єдину комплементар-

ну цілісність, що визначає трансцендентальну універсальність та доцільність існування людини як одухотвореної істоти. Перший структурний рівень буття людини – Тіло, яке є матеріальною формою існування людини як «пасивна можливість» (І. Козовик). Важливо відзначити дві змістовопротилежні оцінки тілесної природи людини у християнському вченні. Перша позиція відображає розуміння того, що тіло є «немічне» /Мт. 26:41/, «схильне до гріха» /Гл. 5:19-21; Як. 1:14-15; 1 Йо. 2:16/, «протилежне духові» /Мт. 16:17; 26:41; Мр. 14:38/. Друга позиція вказує на значущість тіла, адже воно – «Храм Святого Духа» /1Кр. 6:19/, «звеличене у Христі» /Лк. 24:39; Ді. 2:31/, «освячене» /Рм. 8:9-11; 1Кр. 6:15-20/. Творчий синтез цих двох позицій дає підстави стверджувати, що прийняття власної тілесності, сприяння її здоровому функціонуванню є необхідною умовою розвитку духовності особистості. Другий структурний рівень буття людини – Душа. Душа в холархічній моделі духовності перебуває вище від тіла. І якщо тіло репрезентує винятково людську природу, то душа – божественну. Вона є «вмістилищем» духовних можливостей. Тому психічні процеси, стани, властивості – це своєрідні механізми доцільного функціонування душі, які актуалізуються за умови підпорядкування душі духові. Третій структурний рівень буття людини – Дух. Дух виступає акумулятором і транслятором трансцендентного сенсу для душі. Завдяки йому людина здатна відтворити образ і проявити (в індивідуальний спосіб) подобу Бога. Індивідуальний дух особи виступає каналом трансляції формувального впливу Творця на всю природу людини (дух → душа → тіло). Дух є носієм універсальної онтологічної програми особистісного розвитку. Як розвиток людського організму генетично запрограмований певними конституційно-антропометричними чинниками, так і становлення особистості передбачає досягнення в собі сакраментально-духовного начала задля служіння його непорушним Святинам [7].

Що таке християнська педагогіка та як її розуміти крізь призму духовності? Духовність – це відповідність Богу в певний момент часу й простору. Духовність – це природа людини з великої літери. Духовність людини полягає в тому, що вона є

подобою Всевишнього. Духовність є найвищим надбанням людської душі. Духовність, як і сам Всевишній, має безліч виявів. Духовність – від слова Дух. Духом називають життєву розумну субстанцію, яка несе в собі систему власного розвитку, але не форм. Дух – це потенційні духовні можливості та здібності в необмеженому вияві подоби Божої. Саме звідси людина виробляє і створює особистісним саморозвитком й самовиявом навколишнє буття. Ключовою рисою духовної людини є її врівноваженість, цілісність, щирість думок, гармонія із собою; у протилежному випадку маємо стан дисгармонії, що тягне за собою духовні й соціальні відхилення, моральну й фізичну загибель. Духовність надає сенсу нашому життю, звідки ми черпаємо насагу для любові, істини, совісті, обов'язку, правосвідомості, державотворчості, креативу в музиці, поезії, живописі тощо. Духовність є ознакою здорового способу життя. Саме тому програма власного духовного саморозвитку кожного дотична до етнопедагогіки, козацької педагогіки, соціальної педагогіки, етнології, етнографії, фольклористики, художньо-літературної спадщини, широкого народознавчого спадку, родинно-сімейного виховання, історії української культури, а також музичної, декоративно-прикладної, художньо-живописної, правової, театральної культур й конкретизується в етиці, християнській етиці, практично проявляється в християнській педагогіці. Духовно-моральний досвід реалізує Господнє волевиявлення кожного через систему способів та принципів гуманного співжиття, у здатності докладати зусиль до посильного внеску в суспільний порядок. Конкретному внеску в суспільний порядок сприяє християнська педагогіка. Християнська педагогіка реалізує увагу до вияву практичного милосердя, терпимості, доброчинності, єдності духовного й матеріального, індивідуального й суспільного. Специфікою християнської педагогіки є реалізація міжіндивідуальної, міжгрупової, міжродової соціально-гуманістичної взаємодії людини-людини, а також Бога й людини на рівні вияву плодоприношення, людинолюбства, справедливості, доброчинства, толерантності. «Християнська педагогіка» – дисципліна, що відображає зміст духовного, узагальнювального, корекційно-виховного досвіду гуманно-

релігійної, історично-суспільної спадщини, практично презентує чесноти людини, отримані на зразках Божественного ідеалу, що засвідчені волею Божою у всіх її можливих життєво-історичних вимірах через вищі духовні цінності у зрізах християнської культури та благої парадигми світотворення Вседержителя. Сенсом дієвості християнської педагогіки є біблійний вислів: «Все Ти створив, і з волі Твоїї існує те створене все!» (Об. 4:11) [8, с. 49].

Що розуміти під духовністю з психологічних позицій та наскільки вона важлива сьогодні? Духовність завжди мала у філософії важливе значення, і відігравала визначну роль у ключових проблемах: людина, її місце й призначення у світі, зміст її буття, культура, суспільне життя. Проблема духовності цікавила людство в усі часи. Ця проблема досліджувалась багатьма науками. На формування духовності впливають безліч факторів. Особистість живе у суспільстві, кожен день спілкується, емоційно реагує, ставить перед собою завдання, постійно розширює коло оточення, набуває нових знань у всіх сферах життя, перебуває в процесі пошуку, духовного розвитку. Займаючись певною діяльністю, людина засвоює певні цінності, норми, особливості існування цього суспільства. На формування духовності особистості впливатимуть її світогляд, що формується під впливом навколишнього середовища та власне особливостей самої особистості, виховання, самовиховання, моральні цінності, що притаманні людині та ін. Усі ці чинники формують психокультуру особистості. Важливим є вивчення ролі психокультури соціуму у формуванні духовності особистості. Особливостей виникнення індивідуальної психокультури, як вона змінюється, як формується у певній культурі. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що демократичне суспільство передбачає розвиток людини самостійної, що повинна мати розвинуту духовність і психокультуру. Тому важливим є те, як формується психокультура особистості в наш час та як вона впливає на духовність особистості [9, с. 173].

Проблема формування духовності – одна з найгостріших проблем сьогодення. Адже духовність надає надзвичайності всім психічним характеристикам людини. Проблеми духовності

належать до основних психологічних та філософських проблем. Життєво важливі завдання, які постають перед сучасною цивілізацією, – це подолання соціальної й національної несправедливості, припинення національної кризи, що потребує корінного перетворення свідомості багатьох людей, тобто нового духовного відродження суспільства. [9, с. 173]. Духовність – це завжди ціннісне домобудівництво особистості. Це нескінченний шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожною [10]. Духовність – це різноманітний досвід життєдіяльності соціальних суб'єктів, що охоплює найсуттєвіші результати суспільного досвіду народів щодо освоєння суспільного буття, соціуму загалом, багатограних духовних цінностей. Такий досвід має загальний, універсальний характер. Духовність – це такий спосіб свідомої організації особистістю своєї індивідуальної сенсожиттєвої діяльності у сфері духовного виробництва, який забезпечує їй всебічну самореалізацію, самоздійснення її сутнісних сил, різноманітних життєвиявів. Розвиток духовності, її формування потребує неабияких сил, якщо людина справді хоче бути високодуховною особистістю [9, с. 175].

Чому сім'я сьогодні є так важливою для покращення демографічної ситуації в Україні. Учений Н. Шевченко у статті «Права дитини – права батьків» (2006) підкреслює, що сім'я є первинним виховним середовищем дитини, де формується система цінностей та норм поведінки, де дитина вчиться бути відповідальною особистістю та громадянином. Саме виховання дитини в сім'ї має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини та громадянина, підготовку дитини до свідомого життя у соціально-правовому суспільстві. Учений визначає два підходи до філософського розуміння прав дитини – християнсько-моральний (полягає в тісному зв'язку визначених прав дитини із загальнолюдськими, християнськими цінностями) і психологічний (полягає у зв'язку прав дитини з її потребами) [11, с. 12–13]. Зусилля держави, громадськості мають бути спрямовані на добробут сім'ї, створення умов для захисту її прав у суспільстві та прав її членів у самій родині.

Тільки в такому випадку сім'я буде здатна до саморозвитку, а її члени – до самореалізації. Усе це зумовлює необхідність державної сімейної політики в Україні, яка спрямована на зміцнення соціального інституту сім'ї, напрямом її реалізації є соціальна робота із сім'єю, яка враховує особливості сім'ї як соціальної системи, первинного колективу, особливої малої соціальної групи. Разом з тим на сьогодні є нагальною потребою не лише соціальна підтримка сім'ї, яка має певні проблеми у своїй життєдіяльності, але й особлива робота з неблагополучними сім'ями, які мають серйозніші проблеми, коли систематично порушуються права людини. Такими сім'ями традиційно займаються силові структури, права людини охороняються законом, але покарання – не єдиний шлях роботи з такими сім'ями. Оскільки головне – це зберегти цілісність сім'ї, тому тут повинна здійснюватися тривала соціальна робота, спрямована на перевиховання членів сім'ї. Стан розвитку сім'ї в Україні вимагає вираженої державної соціальної політики, що зорієнтована на підтримку сім'ї [12].

Висновки. На основі всього написаного у нас з'явилися такі міркування й висновки, а саме:

– психологія як наука про психіку людини – це шлях до глибинного пізнання людської природи та душі. «Психо» (англ. psycho) – душа є сутністю внутрішнього світу особистості, однак вона не може розглядатися ізольовано. Людина – це цілісність Духу, Душі й Тіла (за апостолом Павлом, за святителем Лукою Кримським (Войно-Ясенецьким)), як про це свідчать не лише класики богословської думки, а й сучасна світова гуманітаристика. Саме в цій триєдності відкривається справжнє розуміння людського буття. «Сам же Бог світу нехай освятить вас у всій повноті, і ваш дух, і душа, і тіло у всій цілості нехай збережуться без пороку в пришествія Господа нашого Ісуса Христа» (*Перше послання до Фессалонікійців ап. Павла, розділ 5, вірш 23*). Психологія в її найглибшому сенсі – це наука про тонкі вібрації свідомості, про внутрішні переживання, які не піддаються прямому виміру, але відчуються серцем, душею. Подібно до музики, що вимагає налаштованого слуху, духовне життя вимагає налаштованої душі, дотримання посту, адже

чревоугодництво – матір усіх страстей/пристрастей. Зрозуміти глибини молитви або Царства Божого неможливо без тонкого відчуття, подібного до музикального слуху. Так і психологія – це мистецтво і наука, що веде до найвищих форм пізнання через внутрішню тишу, працю і жертвність. Справжнє пізнання себе, інших і світу можливе лише за умови інтеграції релігійного, морального та інтелектуального виміру. Інструментами цього пізнання є не лише наукові методи, а й молитва, піст, добрі справи, участь у сакральному – у таїнствах Церкви Христової, у богослужінні, у служінні ближньому. Лише той, хто шукає Істину через гармонію Духу, Душі й Тіла, здатен торкнутися меж людської психіки – її найвищих, найтонших, найсокровенніших рівнів. Психіка людини – це також її здатність до осмислення суспільного життя, моральних норм, правових категорій, ролі особистості у взаємодії із соціумом. Питання: що має бути унормоване Законом, а що залишене на розсуд совісті й моралі – це вже не лише правова, а й психологічна проблема. Бо межа між нормою і цінністю проходить крізь людське серце. У цьому контексті постає важливе питання: хто є справжнім носієм психологічного знання? Той, хто прагне лише буденної обізнаності, але не має духовного стрижня, ніколи не зможе досягнути людини в її цілісності. Справжній психолог – це не лише фахівець, а й людина Духу, яка мислить масштабами буття, шукає Істину в усіх її вимірах і не боїться торкатися найвищих сенсів життя. Психологія сьогодні – це не просто професія, а покликання кожного з нас. Вона стає провідником до глибшого розуміння людини, її сенсів, призначення, болю і радості. І лише той, хто вміє поєднати у собі знання, досвід і духовність, здатен досягнути велич людської психіки та допомогти іншим пройти цей земний шлях достойно заради спасіння людської душі та її вічної радості у Царстві небесному;

– особливо важливо замислитися над відмінностями між західноєвропейською та східною ментальністю, зважаючи на виклики сучасного життя. Попри наш стратегічний курс на Захід, фундаментальні засади української ментальності залишаються глибоко вкоріненими у східній культурній православній традиції, що бере свій початок від великої Візантії. Упродовж тися-

чолить змінювалися форми влади, трансформувалося суспільство, але духовні орієнтири, що формувалися під впливом Візантії православної / Софії Константинопольської та православ'я як основного орієнтира нашої державності, зберігали свою сталість. Саме через християнське просвітлення / просвітництво князя Володимира Великого та культурно-цивілізаційний розвиток за Ярослава Мудрого відбулося оновлення історичного курсу нашої української державності, що назавжди закарбувалося в колективній свідомості. Ідея Соборності завжди об'єднувала всіх нас, цим самим колективізм переважає над індивідуалізмом, адже протидіяти ворожим силам природи споконвіку неможливо одному. У цьому контексті необхідно пам'ятати про нашу історико-культурну спадщину й осмислювати її крізь призму сучасних викликів і глобальних орієнтирів;

– у сучасному світі, зокрема серед молоді, дедалі частіше поширюється філософія безмежної насолоди: «бери від життя все», «спробуй усе», «живи на повну». У цій культурі споживання свобода нерідко сприймається як всездозволеність – як життя без правил, де межі між добром і злом розмиті. Однак справжня свобода – це свобода від гріха, коли ми йдемо до Храму Божого та сповідуємо свої гріхи перед священником, причащаємося Святих Страшних і Безсмертних Тайн Христових – Тіла і Крові Господа і Бога й Спаси нашого Ісуса Христа. Тому свобода не полягає в хаотичному задоволенні всіх бажань. Вона ґрунтується на внутрішній відповідальності та усвідомленні меж. Адже, як некерований кінь може завести у трясовину, так і безвідповідальна свобода може привести людину до руйнації – духовної, психічної, а часто й фізичної. Особливо такі настанови стосуються молодого покоління, яке дедалі частіше стикається з викликами залежностей, психічних криз, суїцидальних станів. Алкоголізм, наркоманія, втрата сенсу життя – усе це наслідки відсутності моральних орієнтирів та духовного наповнення. В умовах інформаційного шуму, гіпершвидких змін і розмитих цінностей особливо важливо зберегти серце чистим і відкритим до Істини. Як говорив цар Давид: «Серце чисте створи в мені, Боже, і дух праведний обнови всередині мене» (Пс. 50). Саме внутрішнє очищення, сокрушення й сми-

ренне серце – основа для формування здорової особистості та суспільства. Душа людини – безсмертна, і її стан має значення не лише в земному, а й у вічному вимірі. Вона буде або у вічній радості, якої ні око не бачило, ні вухо не чуло, й на серце людині не приходило, що Бог приготував кожному, хто любить його. «Не бачило того око і вухо не чуло, і на серце людини не приходило те, що Бог приготував тим, хто любить Його» (1 Кор. 2:9), або ж навпаки – людина буде у вічних муках, де плач і скрегіт зубів (Матвія 8:12). Тому важливо виховувати молодь у дусі добра, милосердя, любові та відповідальності – багатьох чеснот, що становлять фундамент християнської моралі, але водночас є універсальними цінностями людської цивілізації. Саме так формується моральний авторитет нації. Завдяки видатним особистостям – митцям, поетам, ученим, педагогам – суспільство стає сильнішим, благороднішим, здатним протистояти глобальним викликам. Сьогодні, коли людство опинилося перед загрозою самознищення – екологічного, ядерного, духовного – надзвичайно важливо зосередитися на розвитку інтелекту, освіти, культури, виховання. Знання і духовні орієнтири – це головні інструменти збереження людства. Ми всі несемо відповідальність за те, що відбувається довкола. І кожен з нас здатен змінити світ – починаючи з очищення власного серця і творення Добра там, де лише це можливо;

– сьогодні наше суспільство переживає численні духовні, моральні, психічні й соціальні хвороби. Воно страждає – і ми зобов'язані не лише виявляти ці стани, але й ставити точні «діагнози», аби розпочати шлях до оздоровлення. Саме кримінолог – як фахівець і мислитель – має сміливо говорити правду, навіть коли вона незручна, навіть коли вона болить. Якщо ми мовчатимемо – як сказано у Святому Письмі – «каміня заговорить» (Лк. 19:40-46). Тому кримінолог – це насамперед «глас, що волає в пустелі», голос розуму, сумління і застереження. Його завдання – вказувати суспільству шлях: як слід діяти, а від чого необхідно утриматися. Це не просто професійна роль, це – покликання. Бо йдеться не лише про правопорядок, а про цінності, які ми маємо сповідувати впродовж усього життя. Страждання, випробування, життєві труднощі – усе це потребує осмислення.

Ми маємо виходити з головної мети – порятунку людської душі, збереження її гідності. Психологія допомагає нам краще зрозуміти внутрішній стан людини, аби забезпечити її психічне, моральне, духовне та фізичне здоров'я (*за визначенням здоров'я, що дає ВООЗ*). Лише здорова особистість творить здорову націю. Ми повинні навчитися розпізнавати загрози – і внутрішні, й зовнішні – щоби протистояти хандрі, зневірі, руйнівним настроям, що нищать як окрему людину, так і суспільство загалом;

– у сучасному світі, особливо в умовах затяжної нинішньої російсько-української війни, вивчення психіки та психологічного стану людини / особистості набуває критичної важливості. Психологія сьогодні ґрунтується на тисячах наукових досліджень та часто є реальним інструментом відновлення і збереження людського ресурсу. Зокрема, актуальним стає питання психологічної реабілітації військовослужбовців, які повертаються з передової. Їм необхідна глибока підтримка – емоційна, духовна, суспільна – аби увійти до мирного життя, адаптуватися до нових умов, не втративши гідності, віри й відчуття сенсу життя. Разом з тим психологія має відігравати важливу роль і в подоланні демографічної кризи, яку переживає Україна. Втрати, яких зазнає український народ, зумовлюють потребу не лише фізичного, а й ментального відродження. Поповнення генофонду – це не лише питання біологічного відтворення, а й виховання нових поколінь в атмосфері любові, надії, моральних орієнтирів, адже, щоб виростити Людину, потрібні роки копіткої праці. Водночас суспільство має переорієнтовуватися на глибші сенси – на духовність і психологічну зрілість, що здатні підтримувати наш розвиток – як особистостей, народу та держави. Особливо важливо осмислювати ці явища крізь призму духовної традиції, зокрема християнства, що формувало культурний і ціннісний простір української народності. Багато видатних історичних постатей нагадують нам про історичне коріння, силу духу та відповідальність за майбутнє. Як писав Олесь Гончар: «Собори душ людських будуйте неустанно», а точніше: «Собори душ своїх бережіть, друзі... Собори душ!...». Саме внутрішній Храм людини має стати осередком відродження

й об'єднання. Сьогодні як ніколи потрібно звертати увагу на джерела справжньої мудрості – читати, розмірковувати, відкривати для себе глибокі сенси буття, а не витрачати час на поверхневі враження з відео, що засмічують свідомість. Важливо зберігати зв'язок з Богом, природою, Землею, адже саме це наповнює життя справжнім змістом, захищає від духовної деградації та роботизації, яку нав'язують сучасні технології. В умовах воєнного стану, глибоких соціальних трансформацій і боротьби за національну ідентичність ми повинні особливо пильнувати за збереженням людського обличчя. Надзвичайно важливо не втратити здатності співчувати, допомагати, діяти – залишатися людьми навіть у найтемніші часи. Щоб протистояти дегуманізації, потрібно повертатися до простих, але потужних речей: колективних добрих справ, волонтерства, допомоги немічним, створення спільнот довіри й підтримки. Загальнонаціональні ініціативи – від екологічних суботників до духовних практик – можуть стати платформою для морального очищення і символом нашого прагнення до світла, адже, лише відновивши цілісність людини – психологічну, духовну, соціальну, ми зможемо подолати нинішні виклики і творити майбутнє, гідне нашої історії та наших Героїв;

– надзвичайно цінно, що сьогодні ми ведемо мову про християнську, зокрема православну, психологію – науку, яка прагне осягнути людину як цілісну істоту в її тривимірності: Духу, Душі й Тіла. Особливо приємно усвідомлювати, що дедалі більше психологів, науковців і фахівців різних галузей – від фізиків, математиків і соціологів до юристів – звертають увагу на цю сферу. Це свідчить про зростання міждисциплінарного інтересу до теми, що зачіпає фундаментальні засади буття та саморозуміння людини. У цьому контексті вкрай важливо визначити ієрархію пріоритетів. Саме Дух, Душа й Тіло – ці три сутнісні складові людської природи повинні бути предметом глибокого пізнання, гармонійного розвитку й внутрішнього впорядкування. Такий підхід відповідає і божественному одкровенню, і багатовіковій практиці святоотцівського богомислення. Ми маємо величезну духовну спадщину – свідчення життя, досвіду та навчань святих отців – унікального

феномена на наших землях – православного старчества, які, зрікаючись світу, в молитві, пості та добродійствах несли свій хрест задля спасіння і власного, і всього людства. Вони залишили нам неоціненний духовний дороговказ, яким ми маємо керуватися й сьогодні. Їм було відкрито набагато більше, ніж нам, і бачимо, як на наших очах здійснюється все, про що вони говорили. Так, у сучасну епоху цифрових технологій ця спадщина стала ще доступнішою – у вигляді «живих книг» у форматі відео на платформах на кшталт YouTube чи TikTok, де транслюються приклади духовного подвигу, святості, добродійства. Це нова форма передання віковичної Істини, і наше завдання – увібрати її, як губка, й передати наступним поколінням, так, як це колись зробили наші бабусі й дідусі та передали живу віру, багату настанов у вигляді Священного Передання. Православна психологія повинна не лише осмислювати, а й формувати відповідний спосіб життя, спосіб мислення, молитви, спілкування з Богом та ближніми. Вона покликана допомагати людині жити відповідно до Євангельських заповідей, до Святого Писання та Святого Передання. Це особливо важливо в наш час, коли суспільство потребує оновленого бачення людини як істоти богopodobної, покликаної до святості. Онтологічне пізнання Істини, зосереджене навколо понять Бога, людини, буття, є надзвичайно важливим. Сьогоднішній світ потребує повернення до богоцентричного світогляду як альтернативи руйнівному егоцентризму. Людина як екзистенційна істота має відкривати для себе трансцендентні виміри, занурюватися в глибини Духу, душі та тілесності – в їх гармонії, а не у протиборстві. Перед православною психологією постає завдання не лише аналізу, але й оновлення, актуалізації, популяризації ідеалів, що сприяють внутрішньому зціленню людини. Розуміння природи Духу, Душі й Тіла – як універсальних категорій – має стати невід’ємною складовою сучасної психологічної науки, яка прагне не просто лікувати, а вести людину шляхом святості, відновлення, повернення до історичних джерел. Саме на основі цієї тріади – Дух, Душа, Тіло – ми здатні транслювати справжнє світло внутрішньої гармонії через наші дії, поведінку і ставлення до світу. І коли ці три основи будуть у належній єдності, на-

ше життя стане відображенням тієї святості, до якої покликане кожне людське єство;

– у сучасному освітньому процесі надзвичайно важливим є принцип гармонійного поєднання навчання й виховання. Адже справжнє навчання завжди має виховувати, а ефективно виховання – навчати. Центральним чинником цього процесу є духовність, що виступає основою для формування цілісної особистості. Саме на цьому принципі повинна ґрунтуватися педагогіка, що нині потребує глибокого переосмислення, зокрема через оновлення науково-педагогічного складу в навчальних закладах (ЗВО). У разі реформування системи освіти, особливо в аспекті кадрового оновлення, викладачами повинні ставати не просто фахівці, а найкращі з кращих – люди високого рівня духовної, моральної та професійної культури. Проте важливо пам'ятати, що досягнення вершин професійності неможливе без внутрішнього самовдосконалення. Людина має постійно працювати над собою: позбуватися егоїзму, створювати навколо себе простір довіри, добра та взаємоповаги. Її внутрішня енергія – позитивна або негативна – впливає не лише на особисті взаємозв'язки, а й на ширше соціальне середовище. Людина – це не лише біологічна чи соціальна істота, а унікальна біосоціалізація Духу, Душі й Тіла, яка здатна жити в гармонії із собою, природою, суспільством і, що найголовніше, з Богом. Саме така гармонія є основою справжньої життєвої стійкості та емоційного добробуту. Щирість, усмішка, відкритість, чуйність – це не лише риси характеру, а елементи духовної цілісності особистості, яка спроможна нести в суспільство мир, рівновагу й етичну стабільність. Висока духовність – це джерело внутрішньої сили, морального і правового зростання. Вона допомагає протистояти різноманітним негативним суспільним явищам, таким як провінціалізм, поверхневий ідеалізм, втрата національної самосвідомості. Духовність, таким чином, є не лише предметом філософського осмислення, а й центральною проблемою всіх сучасних наук, які прагнуть знайти відповідь на питання: яким має бути розвиток людини, суспільства й держави. Саме тому надзвичайно важливо інтегрувати в освітній процес дисципліни, що формують цілісне бачення культу-

рної, моральної та духовної спадщини народу: педагогіку, етнологію, фольклористику, родинно-побутову культуру. Особливу цінність має православна педагогіка, зокрема православна традиція, яка виховує молодь у дусі доброти, жертвності, щирості, поваги до ближнього. Викладачі, що виховали попередні покоління, були справжніми носіями духовної культури, високої професійної етики та чесності – без корупції, без компромісів із совістю. Це саме ті ідеали, до яких ми маємо прагнути, будуючи сучасну українську освіту та державу, що є сильною, стійкою і гідною у своїй духовній основі. Бо лише народ з високим рівнем духовності є справді непереможним;

– духовність є однією з центральних тем і водночас ключовою проблемою сучасного життя. У різні історичні періоди на формування духовності впливали різноманітні фактори, що позначалися як на суспільних процесах, так і на особистому розвитку людини. Саме тому в сучасному світі надзвичайно важливо приділяти увагу особистому самовихованню, самонавчанню та самоосвіті. Удосконалення психокультурних і соціальних якостей особистості є необхідністю – зокрема, це стосується здатності позбавлятися руйнівних тенденцій, таких як егоїзм, соціопатія чи байдужість, що можуть виявитися в будь-який момент і від яких ніхто не застрахований. Духовність – це не лише внутрішній стан, а й джерело гармонії, миру та усвідомлення сенсу життя. Вона виявляється не стільки у словах, скільки в погляді, поведінці, ставленні до світу й інших людей. Спілкування з духовно зрілою особистістю дає нам змогу відчути внутрішній баланс, знайти відповіді на глибинні питання буття. Саме духовність дозволяє розкрити найкращі сторони людської природи та суспільства, сприяє створенню середовища, де панують взаємоповага, співпереживання і висока культура взаємодії. Отже, прагнення до високих рівнів духовності має стати не випадковим поривом, а усвідомленою метою кожної людини. Це той шлях, що веде до внутрішньої цілісності, розвитку гармонійного суспільства і реалізації найвищих сенсів людського існування;

– у сучасному світі, зокрема в умовах нинішніх українських реалій, одним із ключових завдань держави та суспільства є по-

кращення демографічної ситуації. Розв'язання цього питання тісно пов'язане з цінністю сім'ї, якістю родинних стосунків та духовно-моральним вихованням дітей з наймолодшого віку. Проблема відчуження між батьками й дітьми залишається вічною та особливо гострою в наш час. Вона свідчить про те, що батьки не завжди чують і розуміють своїх дітей. А тому все виховання має будуватися на основі високих духовних і моральних цінностей. Саме в ранньому дитинстві закладаються основи світогляду особистості. Важливо, щоб дитина змалку тягнулась до духовного джерела – до Храму, молитви, краси богослужінь, що є справжньою «банею душі». Вона має відчувати любов до істини, покаяння, причастя, щире спілкування з Богом. Таке духовне зростання формує внутрішню опору, зміцнює зв'язок з родиною та суспільством. Піклуючись про свою душу та про близьких, молячись за них, ми формуємо простір доброти, щирості, гармонії. Адже справжня безпека людини починається в її серці, в любові до родини, до своєї держави. Якщо в сім'ї панує гармонія – у суспільстві не буде місця злості, лукавству, несправедливості. Сьогодні, коли війна забрала тисячі життів і продовжує завдавати болю, ми як нація повинні вміти чітко відрізнити добро від зла, правду від облуди, зерно від половини. Це не просто питання морального вибору – це основа для формування сильної, здорової нації. Особливу увагу слід приділити підтримці сімей, які втратили своїх захисників, жінкам, які залишилися вдовами, дітям, які зростають без батьків. Вони потребують не лише співчуття, а й реальної підтримки у створенні нових щасливих сімей, у гідному вихованні дітей, у здобутті якісної сучасної освіти, що відповідає найвищим стандартам. Цінність родини – першооснова для збереження й розвитку народу. Саме через піклування про родину, духовний розвиток, освіту й моральне виховання ми можемо закласти фундамент сильної, гуманної, мирної держави.

Список використаних джерел

1. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с.
2. Шевченко Н. Ф. Психологічна допомога хронічно соматично хворим: досвід використання методу символ драми. *Актуальні про-*

блеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 3. Консультативна психологія і психотерапія / за ред. С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. Ніжин : Міланік, 2007. Вип. 4. С. 194–203.

3. Лукасевич О. А. Духовність як інтегральна психологічна ознака зрілості особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2014. Вип. 43. С. 375–380.

4. Якимчук І. П. Психологічні аспекти формування професійної ідентичності в умовах війни. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 2 (48). С. 1836–1847.

5. Климишин О. І. Християнська психологія: важливий ракурс психологічних досліджень людини. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. Ч. 2. С. 150–157.

6. Климишин О. І. Християнсько-психологічні основи розвитку духовності особистості. *Психологія особистості*. 2012. № 1. С. 69–78.

7. Климишин О. І. Герменевтика трискладової організації людини у християнській психології. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. Ч. 1. С. 143–151.

8. Євтух М. Б., Стефанюк С. К. Духовно-моральне виховання – надійний заслін соціально-психічним девіаціям. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 27. С. 48–55.

9. Пономаренко Я. І. Духовність і психокультура особистості. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2011. № 1. С. 173–175.

10. Кримський С. Б. Ранкові роздуми : зб. ст. Київ : Майстерня Білецьких, 2009. 120 с.

11. Шевченко Н. Ю. Права дитини – права батьків. *Діти – батьки – сім'я*. 2006. Вип. 5. С. 11–17.

12. Олійник В. В. Сім'я як першооснова духовного, економічного та соціального розвитку суспільства: психологічний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2013. Вип. 23. С. 183–188.

Kritsak I.,

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Criminal Law and Criminology of the Educational and
Research Institute № 1,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3530-4269;

Gladkova E.,

Doctor of Law, Senior Researcher, Leading Researcher of the
Research Laboratory of Social and Psychological Support, Support and
Rehabilitation of the Ministry of Internal Affairs of the Educational and
Research Institute No. 3,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4621-1738;

Bukin M.,

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Military
Training, Veteran of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
National University of Civil Defense of Ukraine,
Associate Professor of the Department of Law,
Faculty of Humanities and Law
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute",
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-5172-6200

THE FIELD OF "PSYCHICAL" IN THE UKRAINIAN SCIENTOMETRIC SPACE THROUGH THE SPIRITUAL AND VALUE PARADIGM: IMPORTANT CRIMINOLOGICAL RESERVATIONS

The field of psychology/psychology is extremely diverse. For example, the Vernadsky National Library of Ukraine alone has about 30,000 professional scientific articles on this topic that need to be reviewed. Google Academy has tens of thousands more. We have briefly analyzed more than 150 scientific professional articles on spirituality and psychology. We have selected the most relevant statements of the authors that deserve the attention of the scientific community.

The peculiarity and great demand for psychology is that Ukraine is at war and everyone needs psychological help, especially our military, who must undergo the appropriate level of rehabilitation for a full-fledged social life. In recent years, we have been defending the spiritual and value paradigm of psychological science, when a psychologist knows and practices Orthodoxy/Christianity very well as the fundamental faith of the Ukrainian state, which has been living on our lands since St. Andrew's times, since the times of Volodymyr the Great and Yaroslav the Wise

and remains undying to this day. At crucial times, it was the "Cathedral" so beautifully described by Oles Honchar that always helped us in the most difficult and fateful times. We should recall the history of Sophia of Ukraine and Sophia of Constantinople, adopt the idea of conciliarity, read and watch many lives of saints on YouTube, and most importantly, understand the power of prayer, the psychology of our salvation, the psychology of the Old and New Testaments, in order to give the best advice to all who need it, including from the perspective of the promising direction we are actively developing – criminology/criminal psychology, to eradicate the determinant of evil on planet Earth.

Key words: *psychical sphere, scientometrics, spiritual and value concept of law understanding, criminology, psyche, psychology, war, history, conciliarity, "Spirit, Soul and Body", Christian pedagogy, spirituality, family.*

References

1. Pomytkin, E. O. (2005), Psychology of spiritual development of the individual : monograph.
2. Shevchenko, N. F. (2007), "Psychological assistance to chronically somatically ill patients: experience of using the drama symbol method", *Current problems of psychology*, No. 4, pp. 194–203.
3. Lukasevych, O. A. (2014), "Spirituality as an integral psychological sign of personality maturity", *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University, Series 12. Psychological Sciences*, No. 12 (43), pp. 375–380.
4. Yakymchuk, I. P. (2025), "Psychological aspects of formation of professional identity in war conditions", *Prospects and innovations of science (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine")*, No. 2 (48), pp. 1836–1847.
5. Klymyshyn, O. I. (2008), "Christian psychology: an important perspective on psychological research of man", *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, No. 13 (2), pp. 150–157.
6. Klymyshyn, O. I. (2012), "Christian-psychological foundations of the development of personality spirituality", *Psychology of personality*, No. 1, pp. 69–78.
7. Klymyshyn, O. I. (2008), "Hermeneutics of the three-component organization of man in Christian psychology", *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, No. 13 (1), pp. 143–151.
8. Yevtukh, M. B. and Stefaniuk, S. K. (2014), "Spiritual and moral education – a reliable barrier to social and mental deviations", *Scientific notes of Ostroh Academy National University, Series "Psychology and Pedagogy"*, No. 27, pp. 48–55.

9. Ponomarenko, Ya. I. (2011), "Spirituality and psychoculture of the individual", *Proceedings of the National Aviation University, Series: Philosophy. Culturology*, No. 1, pp. 173–175.

10. Krymskyi, S. B. (2009), Morning reflections, Collected articles, Biletsky's workshop, Kyiv.

11. Shevchenko, N. Yu. (2006), Child rights – parents' rights, *Children – parents – family*, No. 5, pp. 11–17.

12. Oliinyk, V. V. (2013), "Family as the fundamental basis of spiritual, economic and social development of society: psychological aspect", *Scientific notes of Ostroh Academy National University, Series "Psychology and Pedagogy"*, No. 23, pp. 183–188.

УДК 342.9.03

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.075

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
та конституційного права Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Шестак Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного
та конституційного права Навчально-наукового інституту
права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4958-0838

НЕДОЛІКИ Й ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті досліджено проблеми застосування медіації як альтернативи судовому розгляду справ про адміністративні правопорушення. Визначено переваги медіації: врегулювання на законодавчому рівні, ефективність у європейських країнах, відсутність недоліків судового розгляду, рівність сторін, можливість узгодження умов виконання домовленостей, відсутність судових витрат, збереження партнерських відносин між сторонами.

Запропоновано доповнити ст. 38 КУпАП ч. 9, якою передбачити зупинення строків накладення адміністративного стягнення на час медіації та забезпечити виконання угод через судові рішення; зміни до ст. 249 КУпАП для забезпечення конфіденційності медіації.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, адміністративне провадження, медіація, медіатор, конфіденційність.

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві велика кількість правовідносин ґрунтується на наявності суперечностей між їх учасниками (попит-пропозиція, купівля-продаж, інвестування-дивіденди тощо). Але є й багато ситуацій, які передбачають наявність конфлікту, спору між сторонами, який виявляється як незгода з визначеними умовами чи пропозиціями, неоднакове розуміння одних і тих же явищ, процесів чи норм (правил), виявлення недоліків у процесі виконання робіт

чи надання послуг, порушення договірних або позадоговірних зобов'язань, прав і обов'язків сторін тощо. Кожен з конфліктів потребує врегулювання, одним із способів якого є застосування процедури медіації.

Метою статті є дослідження недоліків і переваг застосування медіації як альтернативи судового розгляду справ про адміністративні правопорушення; визначення критеріїв адміністративних проваджень, які можуть бути вирішені в порядку медіації.

Викладення основного матеріалу. Медіація в сучасному українському суспільстві набуває все більшого значення. Адже, по-перше, процедура її проведення врегульована на законодавчому рівні Законом України «Про медіацію» [1] та пройшла «перевірку часом» у багатьох європейських країнах, де показала високий рівень ефективності вирішення спорів (Франція, Німеччина, Австрія, Польща, Велика Британія). Крім того, вона має низку переваг, оскільки позасудові способи вирішення конфліктних суперечок не мають недоліків судового розгляду (значна тривалість у часі, затягування процесу, зловживання однією із сторін процесуальними правами, можливість оскарження судового рішення в апеляційному та касаційному порядку тощо [2, с. 133]). По-друге, медіація вже на початковому етапі її проведення не ставить учасників на «полярні» позиції, оскільки кожна зі сторін бажає досягти взаємовигідного примирення і саме для цього проводиться медіативний переговорний процес, учасники якого є рівними. По-третє, сторони спору, у випадку недосягнення згоди у процедурі медіації, все ж мають право захистити свої права і свободи в судовому порядку. По-четверте, у процесі проведення медіації сторони можуть узгодити не тільки особливості врегулювання конфлікту, а й порядок, умови та строки виконання досягнутих домовленостей, оскільки ці питання виносяться на розсуд учасників спору. По-п'яте, застосування процедури медіації є дешевшим, ніж звернення до суду, адже сторонами не сплачуються судові витрати, які пропорційно зростають у випадку перегляду справи в апеляційному, касаційному порядку чи за наявності виключних або нововиявлених обставин. Крім того, відсутні проблеми примусового виконання судового рішення, яке в більшості справ є однозначно негатив-

ним для однієї зі сторін [2, с. 133]. Серед переваг медіації доречно вказати й непотрібність збирання та юридичної оцінки великої кількості доказів, оскільки медіатор не приймає рішення у справі, відповідно сторони не витрачають час на переконання медіатора у своїй «правоті». Варто також зазначити, що медіація сприяє збереженню здорових партнерських відносин між сторонами, що особливо важливо, якщо вони перебувають у правовідносинах, що мають тривалий характер або виникають незалежно від бажання сторін (платник податків – податковий орган, порушник – правоохоронний суб'єкт). Крім того, рішення, досягнуте в процесі медіації, є результатом добровільної згоди чи компромісу, тому його виконання потребує менше ресурсів та виконується простіше й швидше. З огляду на вищевикладене медіація – один з кращих способів вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між учасниками правовідносин і спрямовується не тільки на вирішення спорів, а й на досягнення примирення між сторонами та збереження між ними належних взаємних зв'язків.

Разом з тим, попри наявність вказаних та інших переваг медіації, її застосування в окремих категоріях спорів є ускладненим. Зокрема, в адміністративному процесі через наявність дискретних повноважень у суб'єктів владних повноважень такий спосіб врегулювання конфлікту інтересів, однією стороною яких є владний суб'єкт, практично неможливий, оскільки медіація може бути розцінена як корупційна складова. Тому доречно визначити критерії адміністративних та інших спорів, в яких її застосування є недопустимим. Наприклад, це можуть бути адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (глава 13-А КУпАП [3]), проступки, якими завдається чи може бути завдана шкода державним інтересам чи авторитету держави («Публічні заклики до невиконання вимог поліцейського чи посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України» – ст. 185-7 КУпАП, «Незаконні дії щодо державних нагород» – ст. 186-1 КУпАП тощо), адміністративно карані діяння, в яких потерпілими може бути невизначена кількість осіб («Поширювання неправдивих чуток» – ст. 173-1 КУпАП, «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпе-

ки» – ст. 175 КУпАП тощо), протиправні вчинки, якими завдається шкода навколишньому природному середовищу («Порушення вимог пожежної безпеки в лісах» – ст. 77 КУпАП, «Засмічення лісів відходами» – ст. 73 КУпАП тощо), а також діяння, які посягають на інтереси неповнолітніх осіб («Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння» – ст. 180 КУпАП, «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей» – ст. 184 КУпАП, «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування» – ст. 173-2 КУпАП тощо). Доречно також передбачити законодавчі рамки реалізації дискретних повноважень владними суб'єктами у процесі застосування примирювальних процедур. Це дозволить запобігати виявам корупції, з одного боку, та уникати недоліків судового розгляду з іншого.

Названа процедура не може застосовуватися й у справах, в яких держава чи уповноважені нею органи визнаються як потерпіла сторона від протиправних діянь, що кваліфікуються як адміністративно карані, навіть якщо вони не передбачають завдання майнової шкоди (порушення правил дорожнього руху, проступки, пов'язані з корупцією, протиправні діяння, що посягають на встановлений порядок управління тощо). Можливість перегляду справи, що розглядалася із застосуванням процедури медіації, в судовому порядку фактично не знижує навантаження на суди і може бути способом затягування розгляду й вирішення справи по суті та уникнення відповідальності особи, яка вчинила протиправне діяння. Неможливість вирішення відповідних справ у порядку медіації є очевидною, оскільки фактично дозволяє порушнику уникати відповідальності за тяжкі адміністративні правопорушення.

На протигагу зазначеному, варто виділити такі категорії справ про адміністративні правопорушення, в яких застосування медіації є можливим та дозволить досягти більш прийнятних результатів, ніж адміністративний чи судовий розгляд справи. На наш погляд, це можуть бути справи про проступки, які не можуть бути віднесені до вищевизначених категорій та в яких

потерпілою стороною є приватна особа, а також справи, в яких внаслідок протиправної поведінки особи було завдано майнову шкоду (наприклад, ст. 173 КУпАП «Дрібне хуліганство», ч. 2, 3 ст. 154 КУпАП «Порушення правил тримання собак і котів» тощо). Як зазначає О. Різенко, альтернативні засоби вирішення адміністративних спорів дозволяють динамічно розв'язувати й конфлікти, що стосуються дорожньо-транспортних пригод, правопорушень у сфері охорони праці та інші, врегулювання яких можливе за законодавством України через процедуру медіації [4]. Таким чином, кількість справ про адміністративні правопорушення, які можуть розглядатися в порядку застосування названої процедури, є значною. А визначення їх орієнтовного переліку зніме обмеження з органів державної влади щодо ініціювання застосування медіації для вирішення адміністративного спору чи участі в медіативному процесі.

Варто також зазначити, що застосування медіації в адміністративних провадженнях дозволяє не сплачувати судовий збір (якщо справа розглядається в судовому порядку (ст. 40-1 КУпАП)) та узгоджувати розмір і порядок відшкодування завданої шкоди. До того ж сторони можуть домовитися про відшкодування не лише майнової, як це передбачено ст. 40 КУпАП, а й моральної шкоди, що, на наш погляд, значно покращує захист прав потерпілих в адміністративному процесі.

Доречно зазначити, що низка дослідників пропонують застосовувати медіацію як обов'язкову процедуру позасудового врегулювання конфлікту, посиляючись на позитивний зарубіжний досвід, коли участь сторін спору в медіації є обов'язковою передумовою для звернення до суду, а законодавством передбачено систему стимулювання та заохочення вирішення конфліктів у позасудовий спосіб і визначено санкції за відмову від участі у медіації (наприклад, Італія) [5, с. 193]. Такі фахівці зазначають, що обов'язковість проведення посередницько-примирювальних процедур дозволяє зменшити навантаження на суди та запобігти ускладненню конфліктів, а також донести до сторін інформацію про можливості їх позасудового врегулювання. В європейській практиці це не вважається порушенням принципу добровільності медіації, оскільки добровільність мо-

же виявлятися як право сторін самостійно обирати медіатора, визначати порядок реалізації процедури медіації та виконання укладених на її основі угод [6]. На наш погляд, названа процедура в адміністративних спорах, в яких одним з учасників є владний суб'єкт, не повинна застосовуватися, якщо хоча б одна зі сторін проти її застосування. Адже в такий спосіб нівелюється сутність медіації, оскільки порушується не тільки принцип добровільності, а й принцип рівності сторін. Крім того, примусовість названої процедури не сприяє добровільності виконання домовленостей, укладених у процесі медіації, відтак результативність її проведення викликає сумніви. Тому учасникам спору варто рекомендувати застосування названої процедури як альтернативного способу вирішення адміністративних спорів, але не нав'язувати його.

Недоліком застосування медіації під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, на наш погляд, варто назвати й той факт, що порушник може ініціювати застосування цієї процедури для затягування процесу та уникнення відповідальності. Адже відповідно до положень ст. 38 КУпАП [3] строки накладання адміністративних стягнень є досить короткими, а їх закінчення унеможливорює накладення адміністративних санкцій взагалі. Так, для того, щоб не допустити можливості порушника зловживати своїми правами, варто ст. 38 КУпАП доповнити частиною 9 такого змісту: «Якщо справа про адміністративне правопорушення та/або відшкодування завданої ним шкоди за добровільною згодою сторін вирішувалася шляхом проведення медіації чи інших примирювальних процедур, то перебіг строків накладення адміністративного стягнення переривається на час проведення таких процедур та поновлюється, якщо сторонам не вдалося досягти згоди внаслідок їх застосування». Наявність такої норми дозволить уникати зловживання процесуальними правами учасникам адміністративних проваджень. Для уникнення процесуальної плутанини варто також зобов'язати владну сторону адміністративного провадження повідомляти суд чи інший орган, який уповноважений розглядати справу про адміністративне правопорушення, про намір вирішення конфлікту шляхом застосування медіації чи інших примирю-

вальних процедур, а також створити реєстр адміністративних справ, які вирішуються через застосування медіації.

Ще однією проблемою медіації в адміністративних провадженнях є відсутність процесуальних гарантій виконання досягнутих домовленостей. Наразі юридично [1] такі домовленості є обов'язковими для сторін, що їх досягли. Проте невиконання відповідних рішень фактично не має наслідків. Відповідно, якщо одна зі сторін не виконує умов угоди, то інша змушена звертатися до суду для забезпечення примусового її виконання, що може призвести до додаткових витрат і втрат (часу, майнових та немайнових ресурсів). Тому доречним є застосування в Україні досвіду Франції, коли угода між учасниками спору, що розглядається шляхом застосування медіації, передається до суду, який виносить рішення про обов'язковість виконання її умов [7, с. 172]. Це дозволяє, по-перше, уникати повторного розгляду справи в суді або в інший альтернативний спосіб та умисного затягування процесу однією зі сторін. А, по-друге, робить медіацію реальною альтернативою судовому розгляду, оскільки її результати є такими ж дієвими, як і в ході судового провадження. Власне, передача угоди до суду забезпечує також негласний судовий контроль за законністю рішення, прийнятого в результаті застосування названої процедури та відсутності порушення законних прав і свобод учасників провадження.

Попри те, що Закон України «Про медіацію» було прийнято ще у 2021 році, наразі відповідна процедура в адміністративних провадженнях майже не застосовується через відсутність достатньої кількості кваліфікованих медіаторів. Відповідно до положень ст. 1 названого Закону України «медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію» [1]. Але на сьогодні держава не здійснює системних заходів, спрямованих на підготовку медіаторів у судовій системі та не розробляє для цього спеціальних навчальних програм, не забезпечує вивчення й узагальнення світового досвіду з означеного питання. Відсутні й програми (чи хоча б критерії) перевірки рівня професійної підготовки медіаторів, що негативно позначається і на поширенні медіаційних процедур, і на пошуку клієнтської бази, і на рівні довіри

до медіаторів у потенційних учасників таких правовідносин. Хоча практика зарубіжних країн (Велика Британія, Австрія) показує важливість розроблення і впровадження програм з фахової підготовки медіаторів [9]. Адже введення державою відповідного навчання дозволяє не лише готувати фахівців відповідного рівня, а й перевіряти якість такої підготовки, ставити вимоги до знань і вмінь осіб, які її проходять, визначати перелік предметів (дисциплін) та навичок, якими має оволодіти особа, яка навчається, і загалом контролювати якість професіоналізму медіаторів.

На наш погляд, забезпечення можливості учасників провадження самостійно обирати медіатора може здійснюватися шляхом функціонування відкритого реєстру медіаторів, в якому має міститися інформація про їх професійні навички та роботу, підвищення кваліфікації, інші професійні досягнення чи, навпаки, застосування стягнень за порушення, допущені в ході професійної діяльності. Завдяки такій інформації сторони можуть не лише визначати рівень професіоналізму медіатора, профільність вирішуваних ним спорів (за галузевою чи іншою ознакою), а й переконуватися в його неупередженості, у відсутності конфлікту інтересів щодо сторін [8] або в лобюванні суспільних інтересів.

Ще однією проблемою застосування медіації під час розгляду і вирішення справ про адміністративні правопорушення є питання забезпечення принципу гласності. Адже відповідно до ст. 249 КУпАП справа про адміністративне правопорушення розглядається відкрито [3], тоді як медіація є конфіденційним процесом. Відповідно в тих справах, для яких важлива публічність, застосування медіації на практиці вже є неможливим. Тому доречно внести зміни до ч. 1 ст. 249 КУпАП та викласти її в такій редакції: «Справа про адміністративне правопорушення розглядається відкрито, крім справ, що розглядаються в порядку медіації, справ про адміністративні правопорушення у сфері гарантування безпеки дорожнього руху...». Таким чином, забезпечення конфіденційності в медіативному процесі не буде порушенням принципів гласності й відкритості адміністративних проваджень. Відповідні зміни і доповнення до ст. 249

КУпАП також можуть сприяти поширенню врегулювання конфлікту інтересів у справах, учасники яких не бажають розголошувати інформацію про своє особисте життя, комерційні відносини тощо (наприклад, ст. 181-1 КУпАП «Заняття проституцією», ст. 45 КУпАП «Ухилення від обстеження і профілактичного лікування осіб, хворих на венеричну хворобу» тощо).

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, варто підкреслити, що застосування медіації під час розгляду адміністративних справ має низку недоліків і переваг. Але успішність цього процесу залежить від багатьох факторів. Зокрема, доречно визначити категорії справ про адміністративні правопорушення, які однозначно не можуть бути вирішені шляхом застосування медіації. Варто також встановити законодавчі рамки реалізації дискретних повноважень владними суб'єктами у процесі застосування примирювальних процедур. Крім того, необхідно забезпечити обов'язковість виконання угод, укладених у процесі застосування медіації шляхом їх закріплення у судовому рішенні. Доречно також для уникнення зловживання процесуальними правами визнати процедуру застосування медіації такою, що зупиняє перебіг строків накладення адміністративного стягнення, які поновлюються, якщо сторонам не вдалося досягти згоди внаслідок її застосування.

Список використаних джерел

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top> (дата звернення: 04.05.2025).
2. Шестак Л., Федоренко Д. Проблематика медіації в адміністративному процесі. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 5. С. 132–136. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.5> (дата звернення: 04.05.2025).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 04.05.2025).
4. Різенко О. Медіація в адміністративному процесі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 437–440. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/79.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).

5. Хлистік М. А. Медіація: досвід європейських країн та перспективи для України. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Т. 2. С. 190–196. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/414/368> (дата звернення: 04.05.2025).

6. Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації у сімейних справах від 21.01.1998 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf (дата звернення: 04.05.2025).

7. Божина Я. Досвід застосування медіації в деяких зарубіжних країнах. *Публічне право*. 2023. № 3. С. 170–177.

8. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 04.05.2025).

9. Slyvka M. Positive and Negative Aspects of Mediation and Conciliation of the Parties in Administrative Jurisdiction: Distinction and Problems of Application. *Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic. Series: Legal Sciences*. 2024. Т. 11. № 43. С. 214–220. URL: <https://doi.org/10.23939/law2024.43.214> (дата звернення: 04.05.2025).

Nishchymna S.,

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative and Constitutional Law of the Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement, and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Shestak L.,

PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative and Constitutional Law of the Educational and Scientific Institute of Law, Law Enforcement, and Psychology, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4958-0838

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING MEDIATION IN CASES OF ADMINISTRATIVE OFFENSES

The article explores the problems of legal regulation of the use of mediation as an alternative to judicial consideration of cases of administrative offenses. The advantages of mediation are considered, including regulation at the legislative level, effectiveness in European countries, the absence of shortcomings of judicial review, equality of parties, the possibility of agreeing on the terms of implementation of agreements, the absence of judicial and other costs, and the

preservation of partnership relations between the parties. The authors also identified categories of cases in which the use of mediation is complicated or inadmissible (corruption offenses, offenses that harm state interests, the interests of minors, environmental offenses). The authors propose criteria for determining administrative cases, the consideration of which in the order of application of mediation is possible (petty hooliganism, violation of the rules of keeping animals, traffic accidents).

The authors defend the position on the importance of voluntary participation in mediation and the inadmissibility of the use of coercion, since this condition negates the expediency of the use of mediation and its legal consequences.

The article also considers the shortcomings of mediation, such as the possibility of delaying the process and the lack of procedural guarantees for the implementation of agreements. It is proposed to supplement Article 38 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses with Part 9, which provides for the suspension of the terms of imposing an administrative penalty for the duration of mediation and ensures the implementation of agreements through a court decision. The problem of an insufficient number of qualified mediators and the need to create an open register of mediators are emphasized. Amendments to Article 249 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses are proposed to ensure the confidentiality of mediation. The conclusion is made about the need to define categories of cases where mediation is impossible, to establish legislative frameworks for authorities, to ensure the implementation of agreements and to suspend the terms of imposing penalties for the duration of mediation.

Key words: administrative offense, administrative proceedings, mediation, mediator, confidentiality.

References

1. On Mediation : Law of Ukraine dated November 16, 2021, *Information of the Verkhovna Rada*, 2022, No. 7, Article 51, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top> (accessed 04.05.2025).
2. Shestak, L., Fedorenko, D. (2023), "Problems of Mediation in Administrative Proceedings", *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, Issue 5, pp. 132–136, available at: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.5> (accessed 04.05.2025).
3. Code of Ukraine on Administrative Offenses of December 7, 1984, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (accessed 04.05.2025).
4. Rizenko, O. (2024), "Mediation in Administrative Proceedings", *Analytical and Comparative Jurisprudence*. No. 1, pp. 437–440, available at: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/79.pdf> (accessed 04.05.2025).
5. Khlystik, M. A. (2022), "Mediation: Experience of European Countries and Prospects for Ukraine", *New Ukrainian Law*, Issue 6,

Volume 2, pp. 190–196, available at: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/414/368> (accessed 04.05.2025).

6. Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on family mediation of January 21, 1998, available at: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf (accessed 04.05.2025).

7. Bozhyna, Ya. (2023), "Experience of Applying Mediation in Some Foreign Countries", *Public Law*, No. 3, pp. 170–177.

8. On Prevention of Corruption : Law of Ukraine of October 14, 2014, No. 1700-VII, *Information of the Verkhovna Rada*, 2014, No. 49, Article 2056, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (accessed 04.05.2025).

9. Slyvka, M. (2024), "Positive and Negative Aspects of Mediation and Conciliation of the Parties in Administrative Jurisdiction: Distinction and Problems of Application", *Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic. Series: Legal Sciences*, 2024, T. 11, № 43. C. 214–220, available at: <https://doi.org/10.23939/law2024.43.214> (accessed 04.05.2025).

УДК 340.12:316+32:1+81'33

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.087

Пекарчук В. М.,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії
держави і права, міжнародного права
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Петровська Ю. М.,

кандидат історичних наук, доцент, проректор,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Попружна А. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
тимчасово виконуючий обов'язки
начальника кафедри теорії та історії
держави і права, міжнародного права
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання)
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5079-2865

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ У ЗАГАЛЬНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА: МІЖ СОЦІОЛОГІЄЮ, ПОЛІТИЧНОЮ ФІЛОСОФІЄЮ ТА ЛІНГВІСТИКОЮ

У статті досліджено міждисциплінарний вимір загальної теорії права. Розкрито потенціал соціології права як інструмента виявлення фактичної дії норм, аналізу розриву між законом і соціальною практикою, дослідження неформальних регуляторів та інституційної взаємодії. Зазначено, що політична філософія дозволяє критично оцінити правову дійсність, осмислити ціннісні засади нормативних рішень, а також визначити ідеологічні орієнтири, що лежать в основі правового регулювання. Окрему увагу приділено лінгвістичному підходу до права, у межах якого право розглядається як мовна практика, що формує і структурує правову реальність.

Ключові слова: лінгвістичний підхід, методологія права, нормативізм, право, правова реальність, праворозуміння, політична філософія, соціологія права.

Постановка проблеми. Сучасна загальна теорія права перебуває на перехресті глибоких трансформацій, спричинених як внутрішніми запитами на оновлення методології, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з кризою нормативізму, потребою в концептуальному переосмисленні ролі права в суспільстві. Факторами, що посилили актуальність останнього, стали екстраординарні умови, включно з протикарантинними заходами, а згодом – російське повномасштабне вторгнення на територію Української держави. У таких умовах право виявляється не лише інструментом регуляції, а й цариною боротьби за цінності, сенси й ідентичності, що актуалізує потребу в глибшому аналізі його соціального, політичного та комунікативного виміру. Питання довіри до правових інституцій, правовладдя в умовах надзвичайного та воєнного станів, механізмів легітимації державних рішень потребують теоретичного осмислення, яке виходить за межі нормативного підходу.

Наголосимо, що в умовах постпозитивістської епохи постає потреба у виході за межі суто юридичного дискурсу й зверненні до міждисциплінарних підходів, що дозволяють осмислити право як складне соціокультурне явище. Так, соціологія права дає змогу виявити фактичну дію норм у суспільстві, політична філософія – критично осмислити засади легітимності, влади та справедливості, а лінгвістика – проаналізувати мовну природу правових конструкцій, інтерпретацій і комунікації. Кожен із цих підходів висвітлює ті аспекти правової реальності, які залишаються поза увагою традиційного нормативізму: соціальні механізми функціонування права, ціннісно-аксіологічне навантаження правових рішень, дискурсивні практики, у яких вибудовується правовий зміст. Зокрема, через лінгвістичний підхід право постає як форма комунікативної взаємодії, у межах якої інституціоналізуються уявлення про належне, дозволене та заборонене. А політико-філософський аналіз дає підстави для критичної оцінки правових систем з огляду на їхню здатність відображати засади правовладдя й поваги до гідності людини.

Синтез цих підходів не лише розширює епістемологічні горизонти правознавства, а й сприяє формуванню цілісного уяв-

лення про право як явище, що не зводиться лише до системи норм, а вкорінене в контексти культури, мови й політики.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю оновлення теоретико-правової парадигми в аспекті відкритої, плюралістичної та рефлексивної моделі права, що інтегрує до свого арсеналу здобутки суміжних наук та відповідає на виклики сучасного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відзначимо помітне зростання інтересу вітчизняних науковців до тематики міждисциплінарних досліджень правових явищ.

Сучасні наукові роботи показують, що все більше дослідників цікавляться вивченням правових норм і практик на основі даних та соціологічних підходів. Публікації в цій галузі часто використовують кількісні та якісні методи для вивчення соціального впливу права, його ефективності та відповідності соціальним потребам. Особлива увага приділяється дослідженню правової культури [1–2], соціальних детермінант правової поведінки та ролі права у розв’язанні соціальних конфліктів [3, с. 242–247].

На перетині з політичною філософією публікуються праці, які переосмислюють фундаментальні питання легітимності, справедливості та влади в контексті сучасних правових систем [4–5]. Новітні дослідження часто звертаються до класичних філософських концепцій, адаптуючи їх для аналізу нових викликів, таких як розвиток цифрових технологій, глобалізація та питання прав людини. Особливий інтерес викликають дискусії щодо співвідношення права і моралі, меж державного втручання та концепцій правової держави [6–7].

Лінгвістичний контекст у правових дослідженнях демонструє посилення аналітичного потенціалу, зумовленого зростаючим інтересом до дискурсивної природи права та його функціонування як комунікативної практики. Останні публікації зосереджуються на аналізі мови права як інструменту соціальної комунікації та влади. Досліджуються питання інтерпретації юридичних текстів, впливу мовних конструкцій на правові рішення, а також роль дискурсу у формуванні правових норм і практик [8].

Водночас майже відсутні міждисциплінарні праці, які інтегрують підходи з усіх трьох зазначених галузей. Таке комплексне дослідження надасть системний погляд на правові явища, розглядаючи їх одночасно як соціальні факти, політичні конструкти та лінгвістичні феномени. Аналіз такого контексту дозволяє виявити нові теоретичні межі та методологічні інновації, що сприяють глибшому розумінню складної природи права.

Метою статті є окреслення міждисциплінарних підходів у загальній теорії права – соціологічних, філософських та лінгвістичних – як перспективних напрямів розвитку методології правових явищ.

Виклад основного матеріалу. Загальна теорія права в умовах сучасних трансформацій праворозуміння дедалі більше тяжіє до відкритості щодо інших наукових дисциплін. Ця відкритість, на нашу думку, обумовлена як внутрішнім методологічним пошуком, так і зовнішніми викликами, що поставили під сумнів домінування нормативізму. У зв'язку з цим міждисциплінарність розглядається не як факультативне доповнення, а як онтологічно обґрунтована потреба в розширенні пізнавальних горизонтів права. Найбільш ефективною видається інтеграція загальнотеоретичних юридичних досліджень із соціологією, політичною філософією та лінгвістикою.

По-перше, розглянемо соціологію права як засіб верифікації ефективності соціальних норм, зокрема правових.

Соціологічна перспектива дозволяє дослідити право як елемент соціального порядку, який не просто існує у вигляді формальних норм, а реалізується у поведінці членів соціуму, в інституційній взаємодії. Соціологія права надає інструментарій для виявлення розриву між нормами, що формально встановлені, і тими, що реально функціонують. Такий підхід уможливлює аналіз соціального сприйняття та контекстуальних чинників, що впливають на правову дію. Зокрема, соціологія права дозволяє дослідити, чому певні норми залишаються декларативними, тоді як інші – хоча й не завжди однозначно закріплені – відіграють реальну регулятивну роль. Це відкриває перспективу критичної оцінки ефективності правового регулювання, з ура-

хуванням чинників соціальної легітимності, правосвідомості та механізмів неформального впливу.

Такі автори, як Є. Ерліх, Н. Луман, Б. Латур і сучасні дослідники (зокрема в рамках соціологічної школи права) пропонують бачення права як «живого» явища, глибоко вкоріненого у соціальні структури.

Право в межах соціологічного підходу розглядається не як замкнена нормативна система, а як динамічне явище, що формується і трансформується під впливом суспільних практик, інституційних взаємодій, звичаїв та очікувань. У цьому контексті нормативний текст лише позначає орієнтири, тоді як справжній зміст правового регулювання розкривається у способах його сприйняття, застосування і адаптації в конкретних соціальних умовах. Таке бачення дозволяє виявити, як фактична дія норм може відхилятися від їхніх формальних установлень і як правопорядок підтримується не лише за допомогою державного примусу, а й через мережу неформалізованих механізмів: довіру, взаємні очікування, комунікативні практики. У результаті право постає як феномен, що живе в соціальному тілі, еволюціонує разом з ним і не може бути повністю зведене до текстуального або формального виміру.

На нашу думку, роль соціології як інструмент дослідження правових явищ визначається такими ключовими положеннями.

По-перше, це виявлення фактичної дії норм у суспільстві. Соціологія дозволяє дослідити не лише нормативний зміст права, але й його реалізацію в реальному соціальному контексті. Вона фіксує, як норми впливають на поведінку, які з них реально виконуються, а які залишаються суто декларативними.

По-друге, це аналіз розриву між формальними нормами та реальними суспільними відносинами. Один із головних внесків соціології – виявлення дисбалансів між законом «на папері» та законом «у дії», що дозволяє оцінювати ефективність правового регулювання та дієвість правозастосування.

По-третє, це дослідження неформальних регуляторів соціальної поведінки. Соціологічний підхід розглядає право в контексті соціальних норм, звичаїв, очікувань, неформальних санкцій і культурних моделей, що впливають на правову поведінку

нарівні з офіційним законодавством. А це своєю чергою дозволяє дослідити право як соціокультурне явище [9, с. 223–233].

По-четверте, це вивчення права як елементу соціального порядку. Право постає не як автономна структура, а як частина ширшої соціальної системи, що забезпечує стабільність і впорядкованість відносин у межах соціуму через врегулювання взаємодій між індивідами та групами.

По-п'яте, це оцінка правосвідомості та рівня легітимності правових норм. Соціологія дозволяє з'ясувати, наскільки ті чи інші правові приписи сприймаються як справедливі, необхідні або обов'язкові, а також вивчити чинники, що впливають на рівень добровільного підпорядкування праву.

По-шосте, це дослідження інституційної взаємодії в межах правової системи. Соціологічний аналіз охоплює не лише індивідуальну поведінку, а й механізми взаємодії між судами, адміністрацією, органами правопорядку, а також динаміку їхньої легітимності та ефективності.

По-сьоме, це інтерпретація права як процесу, а не статичної структури. Соціологічне бачення права зосереджується на праві як процесі – у комунікації, у розв'язанні конфліктів, у трансформації норм під впливом змін у суспільстві, що протиставляється статичному нормативізму.

По-друге, розглянемо політичну філософію як методологічний інструментарій для вивчення правових явищ. На відміну від позитивістських підходів, які зосереджуються на формальних ознаках правових норм, політична філософія дозволяє осмислювати глибинні засади, що лежать в основі права як інструменту влади, порядку й справедливості. Вона ставить під сумнів очевидне й пропонує розглядати право в контексті фундаментальних питань: що таке справедливість, якою має бути легітимна влада, яка межа допустимого обмеження свободи в ім'я публічного інтересу.

Такий підхід сприяє виявленню не лише ціннісних засад нормативних рішень, а й ідеологічних передумов, що впливають на юридичну аргументацію та структуру права загалом. Політична філософія дозволяє осмислити, як різні уявлення про свободу, рівність, авторитет і спільне благо формують різні мо-

делі правового устрою. Вона також уможливорює критичний аналіз того, які соціальні групи мають доступ до нормотворення, які інтереси інституціалізуються через право, а які – маргіналізуються. У результаті право розглядається як не лише нормативна, але й політично визначена система, що несе в собі відбиток певного уявлення про порядок і владу в суспільстві.

Політико-філософський аналіз дозволяє побачити, що право – це не лише технічний інструмент врегулювання, а й царина протистояння концепцій добра, свободи, рівності, суспільного договору. У цьому контексті правові норми постають не як нейтральні імперативи, а як вираз певного політичного бачення порядку та соціальної організації.

У цьому сенсі не можемо не згадати історичну школу права, яка першою системно підкреслила вкоріненість права в культурно-політичному середовищі конкретного народу. На відміну від універсалістських підходів, історична школа розглядала право як органічне явище, що постає з «духу народу» і тому є носієм його колективної ідентичності, історичної пам'яті та політичного досвіду. Такий підхід наголошує на неможливості редукувати право до абстрактної формальної логіки, оскільки кожна правова система містить у собі ідеї, що відображають домінуючі політичні наративи та конфігурації влади в конкретний історичний момент.

Тому політико-філософський вимір у загальній теорії права слугує не лише засобом критичної оцінки правової дійсності, а й платформою для формулювання альтернативних моделей справедливого суспільного устрою, де право виконує і регулятивну, і ціннісну функцію. Застосування політичної філософії в загальній теорії права відкриває простір для оцінки права за критеріями моральної обґрунтованості, суспільної легітимності й захищеності людських прав.

По-третє, розглянемо лінгвістику як елемент методології правових явищ і процесів. Лінгвістичний підхід до права ґрунтується на усвідомленні того, що право функціонує насамперед як мовна система – у вигляді нормативних текстів, правових висловлювань, судових рішень, актів тлумачення та аргументації [10, с. 22–27]. Це означає, що правовий сенс не є «даністю»,

а формується, передається і відтворюється через мову, в межах дискурсивних практик. Лінгвістика дозволяє виявити структурні, семантичні та прагматичні особливості правового мовлення, а також дослідити, як саме через мову право набуває обов'язкової сили.

У цьому контексті особливого значення набуває аналіз юридичних текстів як складних комунікативних актів, що передбачають не лише формальне кодування норми, а й взаємодію між автором (нормотворцем), адресатом (суб'єктом права) та інтерпретатором (наприклад, судом). Лінгвістика дозволяє ідентифікувати полісемію, неясність, інтертекстуальність, що часто приховано впливають на зміст правових норм і практик. Вона сприяє дослідженню формування консенсусу через юридичну мову, а також мовного насильства – зокрема, в контексті дискримінаційних норм або судових практик, що відтворюють нерівність.

Таким чином, лінгвістичний аналіз не лише розширює межі традиційного юридичного мислення, а й уможлиблює новий рівень критичної рефлексії над правом як соціальним феноменом. Він дозволяє побачити, що мовна форма є невід'ємною від змісту права, тому розуміння і застосування норм неможливі без аналізу їхнього мовного коду та комунікативного контексту.

Висновки. У сучасних умовах трансформації праворозуміння загальна теорія права дедалі виразніше потребує міждисциплінарного осмислення, у якому ключову роль відіграють соціологія, політична філософія та лінгвістика. Ці науки не тільки доповнюють правову методологію, а й сутнісно змінюють уявлення про саме право – з нормативної системи воно постає як соціально вкорінене, політично детерміноване та мовно сконструйоване явище. Соціологічний підхід дозволяє осмислити право як практику, що реалізується у щоденній взаємодії, відчужений від формальних норм; політико-філософський аналіз виявляє ідеологічні та ціннісні засади правового порядку; лінгвістика – демонструє, як правовий зміст формується і реалізується в мовленні та комунікації. Такий підхід актуалізує необхідність переосмислення загальнотеоретичної юриспруденції як відкритої інтелектуальної системи, що здатна критично оцінити власні засади.

Список використаних джерел

1. Атаманова Н. В., Дяченко О. В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної Української держави. *Нове українське право*. 2022. № 1. С. 82–87.
2. Вахнюк Н. М. Основні проблеми формування правової культури молоді в Україні. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 128–134.
3. Фідря Ю. О. Альтернативні способи вирішення спорів: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 86. Т. 2. С. 242–247.
4. Висоцький О. Ю. Легітимність у міжнародному праві: сутнісні та комунікативні виміри. Глобальний інформаційний простір як чинник розвитку міжнародних відносин / за заг. ред. І. В. Іщенка. Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2023. С. 120–209.
5. Ковальчук В. Легітимність влади як правовий феномен та її прояви в умовах демократичної трансформації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4 (28). С. 272–281.
6. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 130 с.
7. Корнієнко М. В. Забезпечення прав людини органами правопорядку в екстраординарних умовах: доктринальний аспект. Одеса : Юридика, 2023. 170 с.
8. Мінченко О. В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань : монографія. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. 384 с.
9. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
10. Мінченко О. В. Юридико-лінгвістична інтерпретація правових текстів: загальнотеоретичний аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3. С. 22–27.

Pekarchuk V.,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department
of Theory and History of State and Law, International Law
of the Humanities Faculty (full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Petrovska Y.,

PhD in History, Associate Professor, Vice-Rector,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Popruzhna A.,

Acting Head of the Department of State and Law Theory and History,
International Law of the Humanities Faculty (full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5079-2865

INTERDISCIPLINARY APPROACHES IN GENERAL THEORY OF LAW: BETWEEN SOCIOLOGY, POLITICAL PHILOSOPHY AND LINGUISTICS

The relevance of the study is stipulated by the urgency to update the theoretical and legal paradigm in the aspect of an open, pluralistic and reflexive model of law integrating the achievements of related sciences into its arsenal and responding to the challenges of the modern world.

The purpose of the article is to outline interdisciplinary approaches in the general theory of law – sociological, philosophical and linguistic – as promising directions for the development of the methodology of legal phenomena.

The article explores the interdisciplinary dimension of the general theory of law in the context of the modern transformation of legal understanding. Attention is focused on the fact that openness to other scientific subjects is not only a consequence of methodological search, but also a reaction to the crisis of the normative paradigm. Interdisciplinarity is considered as an ontologically justified necessity to understand law not only as a system of norms, but as a complex social, political and linguistic phenomenon.

The potential of the sociology of law as a tool for identifying the actual operation of norms, analyzing the gap between law and social practice, studying informal regulators and institutional interaction is revealed. The sociological perspective allows us to study law as an element of social order, which does not simply exist in the form of formal norms, but is implemented in the behavior of society members, and in institutional interaction.

It is noted that political philosophy allows us to critically assess legal reality, comprehend the value principles of normative decisions, and also determine the ideological guidelines that underlie legal regulation. Political philosophy allows us

to comprehend how different ideas about freedom, equality, authority and the common good shape different models of the legal system.

Special attention is paid to the linguistic approach to law, within which law is considered as a linguistic practice that forms and structures legal reality. Taken together, these directions demonstrate the urgency to go beyond normative positivism and expand the research framework of the general theory of law by integrating it into a broader humanitarian context.

Key words: *linguistic approach, methodology of law, normativism, law, legal reality, legal understanding, political philosophy, sociology of law.*

References

1. Atamanova, N. V. and Diachenko, O. V. (2022), "Legal culture and its role in shaping the rule of law of the modern Ukrainian state", *New Ukrainian Law*, No. 1, pp. 82–87.
2. Vakhniuk, N. M. (2023), "Main problems of formation of legal culture of youth in Ukraine", *New Ukrainian Law*, No. 3, pp. 128–134.
3. Fidria, Yu. O. (2024), "Alternative dispute resolution methods: theoretical and practical aspects", *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, No. 86, Vol. 2, pp. 242–247.
4. Vysotskyi, O. Yu. (2023), "Legitimacy in international law: essential and communicative dimensions", *The global information space as a factor in the development of international relations*, by Ishchenko, I. V. (Ed.), Lysenko M. M. Publishing House, Nizhyn, pp. 120–209.
5. Kovalchuk, V. (2020), "Legitimacy of power as a legal phenomenon and its manifestations in the conditions of democratic transformation", *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, Vol. 7, No. 4 (28), pp. 272–281.
6. Kuchuk, A. M. (2023), *Law in the postmodern era: legal discourse : monograph*, Yuridyka Publishing House, Odesa.
7. Korniienko, M. V. (2023), *Ensuring human rights by law enforcement agencies under extraordinary conditions: a doctrinal aspect*, Yuridyka Publishing House, Odesa.
8. Minchenko, O. V. (2019), *General theoretical and methodological foundations of the system of legal-linguistic knowledge : monograph*, National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine, Kyiv.
9. Kuchuk, A. M. (2017), *Fundamentals of the theory of legal polycentrism : monograph*, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs; Lira LTD, Dnipro.
10. Minchenko, O. V. (2018), "Legal and linguistic interpretation of legal texts: generalized theoretical aspect", *State and Regions. Series: Law*, Vol. 3, pp. 22–27.

УДК 343.1

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.098

Селецький О. В.,кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-8291-9736;

Костюченко Н. Д.,студентка I курсу магістратури юридичного факультету,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0009-0005-3087-0191

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано поняття та зміст інформаційної безпеки, спираючись на нормативно-правові акти і доктринальні підходи. Розглянуто основні аспекти, що визначають інформаційну безпеку в сучасному суспільстві, а також виявлено ключові елементи, які впливають на її формування та розвиток. Визначено роль інформаційної безпеки у структурі національної безпеки. Наголошено на важливості забезпечення інформаційної безпеки в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації.

Ключові слова: інформаційна безпека, національна безпека, кібербезпека, захист інформації, інформаційні загрози.

Постановка проблеми. Інформаційна безпека в сучасному глобалізованому світі набуває статусу одного з фундаментальних компонентів національної безпеки держави. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і переходу до інформаційного суспільства захист інформаційного простору, критичної інформаційної інфраструктури та інформаційного суверенітету стає пріоритетним завданням державної політики.

Інформаційний простір сьогодні перетворився на арену геополітичного протистояння, де інформаційні впливи, кібератаки та дезінформація використовуються як інструменти гібридної війни. Ця тенденція підкреслює необхідність комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки як невід'ємного елемента системи національної безпеки.

Концептуальне осмислення феномена інформаційної безпеки та її ролі у структурі національної безпеки потребує глибо-

кого аналізу її сутнісних характеристик, нормативно-правових засад та інституційних механізмів забезпечення. Розкриття взаємозв'язку між інформаційною та національною безпекою дозволяє виробити ефективні підходи до протидії сучасним викликам та загрозам інформаційного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у наукове вивчення питання інформаційної безпеки зробили такі дослідники, як О. П. Баранов, О. Г. Боднарчук, О. І. Боднарчук, І. О. Валюшко, А. В. Гарбінська-Руденко, М. В. Глух, В. І. Гурковський, В. П. Кононенко, А. Ю. Нашинець-Наумова та інші.

Мета статті полягає в теоретико-правовому дослідженні поняття та змісту інформаційної безпеки як складової національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Варто одразу наголосити, що на рівні окремого законодавчого акта термін «інформаційна безпека» не визначений. У Конституції України та інших законах України цей термін неодноразово згадується, але його сутність не розкривається.

Натомість у Стратегії інформаційної безпеки, що затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, інформаційна безпека України трактується як складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання і поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [1].

Також інформаційна безпека згадувалась у ст. 2 проєкту Концепції інформаційної безпеки України як стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства

і держави, за якого можна запобігти завданню шкоди через неповноту, несвоечасність і недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації, несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив і умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій [2].

Гурковський В. І. визначає це поняття як суспільні відносини, пов'язані із захищеністю життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави від реальних і потенційних загроз в інформаційному просторі, що є необхідною умовою збереження і примноження духовних і матеріальних цінностей державотворчої нації, її існування, самозбереження і прогресивного розвитку України як суверенної держави, що залежить від цілеспрямованої інформаційної політики гарантування, охорони, захисту і відстоювання її національних інтересів [3, с. 74].

Свою чергою О. П. Баранов розглядає інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів України в інформаційному середовищі, за якого не допускається (або зводиться до мінімуму) завдання шкоди особі, суспільству, державі через неповноту, несвоечасність, недостовірність інформації та несанкціоноване поширення і використання інформації, а також через негативний інформаційний вплив і негативні наслідки функціонування інформаційних технологій [4, с. 60–62].

Таким чином, можна узагальнити, що інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного простору, що забезпечує захист інтересів особи, суспільства і держави від інформаційних загроз, цілісність та достовірність інформації, а також належне функціонування інформаційної інфраструктури.

Важливим аспектом забезпечення інформаційної безпеки в Україні є розвиток нормативно-правової бази. Чинне законодавство потребує систематичного оновлення та гармонізації з сучасними викликами й загрозами.

Так, відповідно до ст. 17 Конституції України забезпечення інформаційної безпеки є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу [5]. Це конститу-

ційне положення підкреслює особливу значущість інформаційної безпеки в системі національних пріоритетів та визначає її як фундаментальну цінність, що потребує захисту на найвищому державному рівні.

Важливість забезпечення інформаційної безпеки визначена й у Законі України «Про національну безпеку України». Зокрема, в частині 4 статті 3 цього Закону зазначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями [6].

Забезпечення інформаційної безпеки України визначено одним з основних напрямів державної інформаційної політики згідно з частиною 1 статті 3 Закону України «Про інформацію» [7].

Значну роль у становленні нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки в Україні відіграє Кримінальний кодекс України, який містить спеціальні норми, що визначають відповідальність за різні види кіберзлочинів. Зокрема, в розділі XVI йдеться про несанкціонований доступ до інформаційних систем, розроблення та розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, а також втручання в роботу автоматизованих систем [8].

Одним із важливих нормативно-правових актів у сфері інформаційної безпеки є згадана вище Стратегія інформаційної безпеки, яка визначає актуальні загрози та виклики в інформаційній сфері, а також основні напрями державної політики для їх нейтралізації.

Основними положеннями Стратегії є ідентифікація внутрішніх і зовнішніх загроз, зокрема дезінформації, кібератак та інформаційних впливів, спрямованих на підлив державного суверенітету і територіальної цілісності України; посилення інституційної спроможності державних органів у сфері інформаційної безпеки, зокрема створення спеціалізованих центрів; захист критичної інформаційної інфраструктури від потенційних кібератак і несанкціонованого доступу; підвищення рівня медіаграмотності населення шляхом освітніх програм та інформаційних

кампаній; міжнародна співпраця для обміну досвідом і координації зусиль у протидії глобальним інформаційним загрозам.

Загалом Стратегія спрямована на формування стійкої та захищеної інформаційної екосистеми України, здатної ефективно протистояти сучасним викликам і загрозам в інформаційній сфері.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації інформаційна безпека України стала відігравати ключову роль у забезпеченні національної стійкості та протидії ворожим впливам. Інформаційний простір стає не менш важливим полем бою, оскільки ворог активно застосовує інформаційні, кібернетичні та психологічні засоби для дестабілізації ситуації в країні. Основними загрозами в цей період є масові дезінформаційні кампанії, кібератаки на критичну інфраструктуру, інформаційно-психологічні операції (ІПСО), а також маніпуляції громадською думкою через соціальні мережі та засоби масової інформації.

Одним із найважливіших завдань держави є протидія дезінформації та ворожій пропаганді. В умовах війни противник активно використовує маніпулятивні технології для створення паніки серед населення, підриву довіри до державних інституцій та дестабілізації українського суспільства. Тому органи державної влади здійснюють оперативне виявлення та нейтралізацію фейкових новин, спростовують ворожі інформаційні атаки, а також ведуть системну комунікацію з громадянами через офіційні канали.

Валюшко І. О., досліджуючи трансформацію законодавства України у сфері інформаційної безпеки після російського вторгнення, зазначає, що агресія російської федерації на Сході України виявила непередбаченість українського суспільства одразу ж здійснити дієвий спротив агресору, спрямований на відновлення територіальної цілісності держави. Інформаційна сфера виявилася однією з найнезахищеніших в безпековому секторі України, виявивши серйозні прогалини у системі законодавчого забезпечення інформаційного простору. Проте разом з тим російське збройне втручання в Україну стало двигуном у напрацюванні відповідного законодавства в інформаційній сфері [9, с. 31].

Важливим чинником ефективної боротьби в інформаційному просторі є міжнародна співпраця у сфері інформаційної без-

пеки. Україна активно взаємодіє з міжнародними партнерами для протидії кібератакам, боротьби з пропагандою та дезінформацією. Співпраця з Європейським Союзом, НАТО та іншими міжнародними організаціями дозволяє отримувати підтримку у вигляді сучасних технологій, методологій інформаційної безпеки та доступу до передових розвідувальних даних.

Згідно зі звітом Урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, яка діє при Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, у 2024 році було опрацьовано 4 315 кіберінцидентів. Це на 69,8 % більше, ніж у 2023 році, коли кіберзлочинці атакували український кіберпростір 2 541 раз. Найбільш поширеними цілями атак зловмисників є місцеві органи влади, урядові установи та організації, сектор безпеки та оборони, енергетичний сектор, комерційні компанії, телекомунікації.

Спеціалісти CERT-UA підкреслюють, що наразі спостерігається стійка тенденція до зростання кібератак, особливо на критично важливу інфраструктуру України. Ворог не полишає спроб дестабілізувати нашу країну і за допомогою кіберзброї. Це свідчить про те, що кіберпростір залишається одним із ключових напрямів воєнного протистояння [10].

Висновки. Таким чином, інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки України, особливо в умовах сучасних викликів, пов'язаних із цифровізацією, інформаційною війною та гібридними загрозами. Аналіз поняття і змісту інформаційної безпеки свідчить про її багатогранність, що охоплює захист інформаційного простору, критичної інформаційної інфраструктури та інформаційного суверенітету держави. У законодавчому полі існує необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання для забезпечення ефективного реагування на загрози, зокрема дезінформацію, кібератаки та маніпуляції суспільною свідомістю.

Державна політика в цій сфері має бути спрямована на забезпечення надійного захисту інформаційних ресурсів, формування інформаційної стійкості суспільства та ефективне протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам. Отже, вдосконалення механізмів інформаційної безпеки є ключовим фактором для збереження суверенітету, стабільності та сталого розвитку України.

Список використаних джерел

1. Стратегія інформаційної безпеки : затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
2. Проект Концепції інформаційної безпеки України / Organization for Security and Cooperation in Europe. URL: <https://www.osce.org/uk/fom/175056> (дата звернення: 23.03.2025).
3. Гурковський В. І. Безпека як об'єкт правовідносин в умовах глобального інформаційного суспільства. *Правова інформатика*. 2010. № 2 (26). С. 72–77.
4. Баранов О. П. Передумови створення Державної спеціальної служби транспорту та її завдання в системі національної безпеки України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. № 3. С. 60–65.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed20200101#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
7. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 23.03.2025).
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2491> (дата звернення: 23.03.2025).
9. Валюшко І. О. Інформаційна безпека України: трансформація законодавства після російського вторгнення. *Історико-політичні студії*. 2017. № 2 (8). С. 30–43.
10. CERT-UA минулого року опрацювала 4 315 кіберінцидентів / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-minulogo-roku-opracyuvala-4315-kiberincidentiv> (дата звернення: 23.03.2025).

Seletskiy O.,

PhD in Law, Associate Professor, Dean of the Faculty of Law,
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8291-9736;

Kostiuchenko N.,

1st year master's student at the Faculty of Law,
Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-3087-0191

THE CONCEPT AND CONTENT OF INFORMATION SECURITY AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY

The article analyzes the concept and content of information security, based on regulatory legal acts and doctrinal approaches. It examines the main aspects that define information security in modern society and identifies the key elements that influence its formation and development. The role of information security in the structure of national security is determined. The importance of ensuring information security in the context of the full-scale invasion of the Russian Federation is emphasized. In the Information Security Strategy, information security in Ukraine is interpreted as an integral part of Ukraine's national security, referring to the state of protection of the state's sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order, and other vital interests of individuals, society, and the state. It ensures the proper protection of constitutional rights and freedoms of individuals regarding the collection, storage, use, and dissemination of information, access to reliable and objective information, and the existence of an effective system for protecting against and countering harm caused by the spread of negative informational influences. This includes coordinated dissemination of false information, destructive propaganda, other information operations, and unauthorized distribution, use, and violation of the integrity of restricted-access information. State policy in the field of information security should be aimed at ensuring reliable protection of information resources, forming the informational resilience of society, and effectively countering external and internal threats. Therefore, improving the mechanisms of information security is a key factor for preserving the sovereignty, stability, and sustainable development of Ukraine.

Key words: information security, national security, cybersecurity, information protection, informational threats.

References

1. President of Ukraine (2021), *Strategy of Information Security*, Decree No. 685/2021, 28 December, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (accessed 23 March 2025).
2. Organization for Security and Cooperation in Europe (n.d.), *Draft Concept of Information Security of Ukraine*, available at: <https://www.osce.org/uk/fom/175056> (accessed 23 March 2025).

3. Hurkovskyi, V. I. (2010), "Security as an Object of Legal Relations in the Conditions of the Global Information Society", *Legal Informatics*, № 2 (26), pp. 72–77.

4. Baranov, O. P. (2014), "Preconditions for the Creation of the State Special Transport Service and Its Tasks in the System of National Security of Ukraine", *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, № 3, pp. 60–65.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*, Law No. 254к/96-VR, 28 June, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed20200101#Text> (accessed 23 March 2025).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *On National Security of Ukraine*, Law No. 2469-VIII, 21 June, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (accessed 23 March 2025).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), *On Information*, Law No. 2657-XII, 2 October, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (accessed 23 March 2025).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*, Law No. 2341-III, 5 April, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2491> (accessed 23 March 2025).

9. Valyushko, I. O. (2017), "Information Security of Ukraine: Transformation of Legislation After the Russian Invasion", *Historical and Political Studies*, № 2(8), pp. 30–43.

10. State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine (2024), 'CERT-UA Processed 4315 Cyber Incidents Last Year', available at: <https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-minulogo-roku-opracuyvala-4315-kiberincidentiv> (accessed 23 March 2025).

УДК 349.2:340.12:331.101.3

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.107

Томков Н. О.,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, міжнародного права гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0001-5243-3786;

Попружна А. В.,

кандидат історичних наук, доцент, т.в.о. начальника кафедри теорії та історії держави і права, міжнародного права гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5079-2865

ПОНЯТТЯ «РОБОТА»: ГЕНЕЗИС, ЕВОЛЮЦІЯ ТА РОЗКРИТТЯ СУТНОСТІ У СУЧАСНОСТІ

У статті проведено дослідження генези та еволюції поняття «робота» в історичній ретроспективі з акцентом на філософські, економічні, соціальні й культурні аспекти його трансформації. Проаналізовано зміни в тлумаченні терміна «робота» від первісного суспільства до сучасної цифрової епохи, а також виявлено ключові тенденції в розвитку трудових практик. Виокремлено три ключові етапи розвитку поняття «робота».

Ключові слова: робота, поняття, генеза, еволюція, первісне суспільство, індустріалізація, фізична робота, інтелектуальна робота, індивідуальна робота, колективна робота, сучасний етап.

Постановка проблеми. Протягом історичного розвитку людства уявлення про роботу зазнавали суттєвих метаморфоз, еволюціонуючи паралельно із соціальними, культурними, економічними та технологічними змінами. Від примітивної фізичної праці в умовах первісного суспільства до диференційованої діяльності в епоху цифрових технологій – це явище набувало різних значень та функціональних призначень у кожний період.

Варто зазначити, що у сучасному вітчизняному законодавстві немає уточнення дефініції «робота». Кодекс законів про працю України оперує переважно термінами «праця», «трудова

функція», «трудові обов'язки», що мають більш вузьке правове значення, ніж загальне поняття «робота».

Тому, незважаючи на поширене використання терміна «робота» в повсякденному житті та відсутність його правового визначення, дослідження цього поняття і розкриття сутності його дефініції залишаються дискусійними, що ускладнює його чітку регламентацію в рамках сучасної доктрини та правової практики.

Ключова проблема полягає у відсутності правового визначення в законодавстві сутності поняття «робота», комплексного дослідження генези та еволюції поняття «робота» з урахуванням філософських, економічних, культурних, соціологічних і правових аспектів. У такому розрізі наукова регламентація еволюції поняття «робота» набуває особливої актуальності, оскільки сприяє не лише глибшому аналізу сучасних соціально-правових трансформацій, а й виробленню інноваційних моделей трудових відносин та зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичні аспекти розвитку і розкриття сутності дефініції «робота» досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими. Враховуючи, що дослідження генезису, еволюції та сучасного розуміння поняття «робота» є обмеженими, деякі науковці розглядали суміжні теми. Наукові доробки із зазначеної тематики представлені в доктринальних працях вітчизняних учених, зокрема: А. Гриценка, М. Буроменського, М. Мельника, С. Несинової, Ю. Палєєвої, В. Туряниці. Незважаючи на значні наукові досягнення окреслених авторів за тематикою, пов'язаною із здійсненням розкриття сутності та розвитком тлумачення поняття «робота», виникає низка питань щодо виділення основних характеристик досліджуваного поняття, розкриття його сутності та виокремлення генезису.

Метою статті є системний аналіз генези та еволюції поняття «робота» впродовж історичного розвитку людства, а також виявлення особливостей трансформації цього поняття в умовах сучасного цифрового суспільства.

Виклад основного матеріалу. У контексті аналізу становлення терміна «робота» за доцільне зосередити увагу на важливих розмежуваннях еволюції роботи, а саме – фізичної, індуст-

ріальної та розумової праці в історичному контексті, а також наголосити на індивідуальній і колективній роботі.

Досліджуючи генезу терміна «робота», важливо передусім зосередити увагу на витоках, що стосуються базових характеристик цього поняття. Так, саме в період первісного суспільства люди починають здійснювати певну діяльність, так звану фізичну, спрямовану на забезпечення виживання. Тобто констатація цього факту полягає в тому, що в первісному суспільстві спостерігається формування протопоняття роботи як діяльності, спрямованої на задоволення біологічних потреб.

Щодо характеристики трудової діяльності в первісному ладі доцільно наголосити на словах К. Маркса, який визначає роботу як доцільну діяльність для творення споживчих вартостей, привласнення цією природою для людських потреб, загальну умову обміну речовин між людиною і природою, вічну природну умову людського життя [1, с. 195]. Первісні люди почали використовувати вогонь, вміли виготовляти примітивні знаряддя із каменю та дерева для праці і полювання (ніж, палиця, спис, лук і стріли). Відмінними ознаками людської діяльності первісного суспільства були полювання, рибальство і збиральництво, не було також приватної власності та існувала рівність. Цей період ознаменований вживанням цегли і каменю для побудови будинків, прирученням тварин та обробкою сировини [2, с. 14].

Загалом поняття «робота» в первісному суспільстві ще не існувало в тому вигляді, як ми його розуміємо сьогодні. Люди не розділяли життя на «роботу» і «відпочинок» чи «дозвілля» – для них це була цілісна діяльність, тісно пов'язана з природою, родовою спільнотою й щоденним виживанням.

Важливо наголосити на тому, що на ранніх стадіях історичного розвитку рівень і характер усвідомлення людиною себе, своїх дій та навколишнього середовища відрізнявся від сучасного, однак, як свідчать усі історичні факти, доступні аналізу, здатність людини до усвідомлення свого призначення і вироблення ставлення до світу існувала завжди. Уже в первісному суспільстві людина була здатна усвідомлювати свої біологічні потреби (у здобутті їжі, одязі та житлі тощо), оволодівати знаннями і формувати та реалізовувати на цій основі програму дій

зادля їх задоволення. Усе це підтверджує наявність когнітивних властивостей людини, які під час історичного розвитку вдосконалювались і розвивались [2, с. 16].

Так, робота в первісному суспільстві характеризується переважно індивідуальною діяльністю, адже трудова діяльність здійснювалась в основному особисто та для задоволення індивідуальних потреб.

З розвитком суспільства змінювалося й розуміння роботи. Трудова діяльність на землі стала організовуватися навколо колективних завдань, пов'язаних з циклами пір року – землеробством і тваринництвом, і навколо завдань, пов'язаних зі створенням, підтримкою і зростанням стаціонарних поселень. Власність на землю та продукти землі стала першим елементом, який створив людську ієрархію і поняття рангів у деяких культурах. Вона також уперше провела розмежування між людьми, які працювали, і тими, хто не працював (вожді, жерці тощо) [3, с. 280]. Таким чином, процес об'єднання людей у певні соціальні групи дозволив змінити уявлення про роботу як виконувану фізичну діяльність індивідуального характеру задля задоволення власних потреб, на колективну роботу задля забезпечення інтересів і потреб певної групи населення. Традиційна фізична діяльність характеризувалися роботою, що пов'язана з використанням ресурсів, наданих природою, які зазнавали попередньої обробки. Отже, саме традиційна фізична праця характеризувала сутність поняття «робота» на перших етапах розвитку суспільства.

Наступним еволюційним етапом трудової діяльності людини є індустріальний. Повертаючись до праць К. Маркса, варто наголосити на тому, що він розглядав індустріалізацію як наслідок розвитку капіталістичних відносин, де ключову роль відіграли первинне нагромадження капіталу та технічний прогрес.

Особливості індустріалізації, за Марксом, характеризуються супроводженням відчуження працівників від результатів їхньої праці, оскільки машини перетворили їх на допоміжні ланки виробничого процесу. Він акцентував увагу на експлуатації робочої сили через подовження робочого дня та інтенсифікацію праці, що своєю чергою загострило соціальні суперечності [1].

Період індустріалізації характеризується якісно новою організацією трудової діяльності, де основною ознакою стає підпорядкування праці механізованому виробництву, що суттєво відрізняється від періоду фізичної праці. Якщо остання ґрунтувалася на індивідуальних навичках та безпосередньому контролі працівника над процесом виробництва, то індустріальна праця трансформувалася в механізовані операції з використанням технологічного процесу (конвеєрна система, машинне виробництво). Таким чином, індустріалізація не лише змінила технічну основу праці, а й трансформувала її соціально-економічну природу, заклавши основи сучасних трудових відносин.

Наступним етапом генези розвитку роботи є розумова праця, або так звана інтелектуальна. Інтелектуальна робота відображає докорінні трансформації сучасного суспільства. Вперше за всі етапи розвитку соціуму предметом праці є нематеріальне. Нематеріальний предмет праці у вигляді знань та інформації, що проникає в суспільне виробництво з настанням інформаційного суспільства, потребує відповідного методу його оброблення. До такого предмета роботи неможливо застосовувати фізичні зусилля для отримання певного продукту. Знання та інформація для їх оброблення й отримання конкретного результату потребують застосування інтелектуальних зусиль, пов'язаних із судженнями, операціями мислення, уявою, фантазією, пам'яттю. Вказані зусилля далекі від зусиль традиційної праці в Марксовому розумінні. Можна дещо уточнити значення поняття інтелектуальної праці, визначивши його як процес розумової (мисленнєвої) діяльності людини щодо знань та інформації стосовно створення нематеріальних благ [4, с. 152–153].

Етап інтелектуальної роботи суттєво відрізняється від індустріальної моделі трудової діяльності за кількома ключовими аспектами. В умовах індустріалізації праця мала переважно механістичний характер, де основним чинником продуктивності була технічна ефективність виробничих процесів, а роль працівника зводилася до виконання стандартизованих операцій у рамках жорстко регламентованої фабричної системи. На противагу зазначеному, інтелектуальна праця постіндустріального суспільства ґрунтується на когнітивних здібностях, творчому

потенціали та здатності до оброблення складних інформаційних потоків. Якщо індустріальна епоха характеризувалася чіткою поділеністю праці та ієрархічною організацією виробництва, то сучасна інтелектуальна діяльність передбачає гнучкі форми зайнятості, мережеві структури співпраці та високу ступінь автономії працівника.

Інтелектуальна робота може містити як творчу, так і нетворчу складову. Звісно, більш високого рівня та більш якісного втілення інтелектуальна праця набуває саме в процесі творчості. Головною ознакою творчості прийнято вважати новизну. В цьому розумінні творчість вважається протилежною шаблонній діяльності фізичної роботи [4, с. 156].

Крім того, варто наголосити, що індустріальна праця була тісно пов'язана з матеріальним виробництвом і фізичними носіями капіталу, тоді як інтелектуальна праця орієнтована на створення нематеріальних активів – знань, інновацій, програмного забезпечення. Це зумовило перехід від економіки, заснованої на масовому виробництві, до економіки знань, де основним джерелом доданої вартості стає інтелектуальна власність та креативний потенціал.

Також, окреслюючи відмінності розумової від фізичної роботи, необхідно виокремити суттєві відмінності від фізичної праці за низкою основних параметрів. Фізична трудова діяльність мала виключно утилітарний характер і була спрямована на безпосереднє задоволення фізіологічних потреб (полювання, збиральництво, примітивне землеробство). Основу продуктивності становила м'язова сила та елементарні рухові навички, а знання передавалися через практичний досвід і міфологічні уявлення. На противагу цьому, інтелектуальна праця сучасності ґрунтується на абстрактному мисленні, спеціалізованих знаннях і когнітивних навичках, що реалізуються через інформаційні технології та наукові методи. Якщо первісна праця була колективною та однорідною, то сучасна інтелектуальна діяльність характеризується високою індивідуалізацією, творчою автономією та кросдисциплінарною взаємодією. Крім того, інтелектуальна праця сьогодні є основним джерелом доданої вартості в економіці

знань, тоді як у первісному суспільстві продуктивність визначалася виключно біологічними та екологічними факторами.

Окремої уваги потребує думка Річарда Флоріди щодо визначення сутності інтелектуальної роботи, що являє собою здатність до створення нових ідей, культурних форм і технологічних інновацій [5, с. 69].

Незважаючи на поширену тезу про дематеріалізацію праці в умовах цифрової економіки, аналіз сучасних виробничих процесів свідчить про прикладний зв'язок між фізичною та інтелектуальною складовими. Підтвердженням зазначеного є виокремлення останніх процесів роботизації, що полягає у трансформатизації фізичної людської діяльності за допомогою інтелектуальної роботи задля розвитку технологій.

Аналізуючи сучасний стан розуміння терміна «робота», необхідно наголосити на визначенні його сутності за А. Приятельчуком, який акцентує на тому, що робота передусім являє собою доцільну діяльність людей щодо створення благ і послуг та має бути ефективною і раціонально організованою. Також наголошує на тому, що робота постає однією з головних умов життєдіяльності не тільки окремої особи, але і будь-якої організації, суспільства загалом. Завдяки змінам, які в процесі перетворювальної діяльності людина вносить у реальність, не тільки забезпечується її існування, але і створюються умови для розвитку та прогресу суспільства. У процесі роботи формується система суспільно-трудових відносин. Разом з тим робота постає як важлива форма самовираження, самоактуалізації та вдосконалення людини, що також є потужним фактором суспільного поступу. Окрім традиційних видів людської діяльності, в межах процесу роботи реалізуються творчі, креативні інноваційні її види, метою яких є створення нових знань, ідей, образів, методів, уявлень, технологій тощо [6, с. 187].

Мануель Кастельс розглядає роботу як соціально організований процес виробництва вартості, який у мережевому суспільстві набуває нових форм мобільності, флексибільності та інформаційної опосередкованості [7, с. 216].

На підставі проведеного аналізу пропонуємо виокремити власне бачення сутності дефініції «робота», вбачаючи останню

як динамічну і багаторівневу діяльність, що поєднує в собі фізичну та інтелектуальну діяльність, спрямовану на перетворення матеріального чи інформаційного блага задля досягнення бажаного результату у процесі життєдіяльності людини.

Висновки. Отже, поняття «робота» зазнало суттєвих змін у процесі історичного розвитку, трансформуючись разом із соціальними, економічними та технологічними зрушеннями. Від фізичної праці в первісному суспільстві до сучасних інтелектуальних видів діяльності – кожен етап характеризувався новими підходами до організації та оцінювання трудової діяльності.

Еволюція поняття «робота» відображає фундаментальні зміни в суспільному устрої та технологічному розвитку. Від фізичної праці, спрямованої на виживання, до інтелектуальної діяльності, орієнтованої на створення знань. Така трансформація свідчить про перехід до економіки знань, де основним продуктивним ресурсом стає інтелектуальний капітал.

Список використаних джерел

1. Маркс К., Енгельс Ф. Капітал. Критика політичної економії. Т. 1, кн. 1: Процес виробництва капіталу. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Політвидав України, 1973. 907 с.
2. Заєць А. П. Первісне суспільство і право. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 2. С. 13–19.
3. Гриценко А., Чатченко Т. Генезис та еволюція поняття «робота». *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2024. № 6. С. 279–284.
4. Брюховецький М. М. Інтелектуальна праця як феномен суспільного виробництва та її соціальні наслідки. *Актуальні проблеми духовності*. 2015. Вип. 16. С. 149–164.
5. Florida, R. *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life* / Richard Florida. New York : Basic Books, 2002. 404 p.
6. Приятельчук А. Поняття «робота», «праця» та «матеріальне виробництво». *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 7. С. 187–189.
7. Castells M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 1: *The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Oxford : Blackwell, 2000. 597 p.

Tomkov N.,

Senior lecturer of the Department of Theory
and History of The State and Law, International Law
of the Humanities Faculty (full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0001-5243-3786;

Popruzhna A.,

Acting Head of the Department of Theory and History
of The State and Law, International Law
of the Humanities Faculty (full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5079-2865

THE CONCEPT OF «WORK»: GENESIS, EVOLUTION, AND CONTEMPORARY ESSENCE

The article investigates the genesis and evolution of the concept of "work" in historical retrospect, focusing on philosophical, economic, social, and cultural aspects of its transformation. The study analyzes changes in the interpretation of the term "work" from primitive society to the modern digital environment, identifying key trends in the development of labor practices. Three main stages in the evolution of the concept of «work» are distinguished: primitive physical labor, aimed at survival; industrial labor, associated with mechanization and worker alienation; modern intellectual labor, based on knowledge, creativity, and information technologies. The perspectives of classical labor theorists (K. Marx) and contemporary researchers (R. Florida, M. Castells) are emphasized, revealing fundamental differences between these stages. The characteristics of labor in primitive society are outlined, where it was individual, holistic, and closely tied to nature. The transition to collective forms of labor with the development of agriculture and social hierarchies is noted. The industrial stage is examined in detail, particularly the role of technological progress, capitalist relations, and worker exploitation. The modern stage of intellectual labor is analyzed through the prism of creativity, innovation, and digital technologies. It is emphasized that knowledge and information become the objects of labor, with intellectual potential serving as the primary resource. Key features of intellectual labor are identified, including autonomy, flexibility, and network organization. Special attention is given to contemporary trends, particularly the integration of physical and intellectual labor in the context of robotization and automation.

Key words: work, concept, genesis, evolution, primitive society, industrialization, physical labor, intellectual labor, individual work, collective work, modern stage.

References

1. Marx, K., Engels, F. (1973), "Capital: A Critique of Political Economy". Vol. 1, Book 1: The Process of Production of Capital, 2nd ed., Polityvydav Ukrainy, Kyiv.
2. Zaiets, A. P. (2018), "Primitive Society and Law", *Scientific Notes of NaUKMA. Juridical Sciences*, Vol. 2, pp. 13–19.
3. Hrytsenko, A., & Chatchenko, T. (2024), "Genesis and Evolution of the Concept of „Work”", *Visnyk of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences Series*, Vol. 6, pp. 279–284.
4. Briukhovetskyi, M. M. (2015), "Intellectual Labor as a Phenomenon of Social Production and Its Social Consequences", *Actual Problems of Spirituality*, Vol. 16, pp. 149–164.
5. Florida, R. (2002), "The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life", Basic Books, New York.
6. Priiatelchuk, A. (2012), „The Concepts of "Work", "Labor", and "Material Production”", *Ukrainian Studies Almanac*, Vol. 7, pp. 187–189.
7. Castells, M. (2000), "The Information Age: Economy, Society and Culture", Vol. 1: The Rise of the Network Society (2nd ed.), Blackwell, Oxford.

UDC 343.8:349.142](477)

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.117

Puzyrnyi V.,

Doctor of Sciences Law, Professor, Director of the Educational and
Research Institute of Law, Law-Enforcement and Psychology,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5692-2990

SOME ISSUES OF DETERMINING THE SUBJECT OF NON-ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS AGAINST CONVICTS IN UKRAINE

The article deals with the problematic issues of determining the subject of non-enforcement of court decisions against convicts in Ukraine. It is proved that court decisions in respect of convicts in Ukraine are binding on the staff of penal bodies and institutions of the Ministry of Justice of Ukraine. It is noted that in case of non-enforcement of a court decision against convicts, the staff of the Department for Control over the Execution of Court Decisions of the penal institution of the State Criminal and Executive Service of Ukraine may be held criminally liable under Article 382 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: *subject, failure to comply with court decisions, convict, places of detention, State Criminal and Executive Service, personnel, control, penal institution, official, criminal liability.*

Target setting. Court decisions in relation to convicted persons in Ukraine are binding on the staff of the bodies and penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine. It is the provision of the criminal law, along with other measures, that provides for the mandatory execution of court decisions by the staff of the bodies and penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine, otherwise criminal liability may arise.

It is important to note that this guarantee for persons serving their sentences in the penitentiary facilities of the State Criminal and Executive Service of Ukraine (hereinafter referred to as the SCES of Ukraine) can be implemented through the provision of Article 382 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CC of Ukraine), which provides for liability for failure to comply with a court sentence, decision, ruling or resolution.

Of course, one of the key issues in bringing to criminal liability for failure to execute a verdict, decision, ruling or court order is the definition

of the subject, which is one of the elements of a criminal offence and characterizes certain properties of the person who committed it.

In criminal law and penal science, Ukrainian scholars have noted that the subject of non-compliance with a court decision in relation to convicts in Ukraine is a natural person of sound mind who has committed a criminal offence at the age of criminal liability under the CC of Ukraine. Such a subject is the staff of the Department for Control over the Execution of Court Decisions of the Penitentiary Institution of the SCES of Ukraine.

Thus, given the specifics and tasks performed by the staff of the Department for Control over the Execution of Court Decisions of the Penitentiary Institution of the SCES of Ukraine, the subject of a criminal offence for failure to comply with a sentence, decision, ruling or resolution of a court is defined only as having those characteristics that may reveal the danger of encroachment on socially important values protected by criminal law, which form the objective side of this criminal offence.

Actual scientific researches and issues analysis. The theoretical basis for the study of the subject of a criminal offence for failure to comply with a court sentence, decision, ruling or resolution is the scientific works of Ukrainian scholars representing various branches of scientific knowledge, namely:

K. A. Avtukhov, I. H. Bohatyrov, A. Yu. Hnatchuk, O. O. Kvasha, M. Y. Korzhanskyi, O. H. Kolb, O. M. Kostenko, M. I. Melnykov, A. A. Muzyka, V. O. Navrotskyi, V. O. Navrotskyi, A. V. Naumov, V. I. Osadchyi, V. Ya. Tatsii, V. I. Tiutiuhin, Ye. V. Fesenko, M. I. Khavroniuk, O. O. Shkuta and other scholars. The works of these scholars dealt separately with the issue of non-enforcement of a court decision. However, currently in Ukraine there is no monographic scientific study of criminal liability for failure to comply with a judgment of the European Court of Human Rights. All of the above demonstrates the relevance, timeliness and importance of conducting a study on this topic.

At the same time, certain important issues for determining the subject of enforcement of court decisions against convicts in Ukraine remain unaddressed by scholars and require additional research.

Statement of the task. The purpose of the article is to consider the subject of a criminal offence under Art. 382 of the CC of Ukraine, since convicts serving a criminal sentence remain insufficiently protected by the administration and the staff of the Department for Control over the Execution of Court Decisions of the Penitentiary Institution of the SCES of Ukraine in the course of execution of court decisions.

The statement of basic materials. The basis for considering the issue of proper enforcement of court decisions in the SCES of Ukraine is the legislative definition of a subject who commits a criminal offence under Article 382 of the CC of Ukraine “Failure to comply with a court decision” [1].

Given the legislative definition of non-compliance with a court decision, we single out only an individual as the first feature of the subject of this criminal offence.

The second feature of the subject of a criminal offence is sanity.

According to Part 1 of Article 19 of the CC of Ukraine, a person who, at the time of committing a crime, could be aware of his/her actions (inaction) and control them, is deemed sane. V. V. Len, clarifying the legislative definition, indicates that sanity is a mental state of a person capable of realizing and being aware of his/her actions or inaction, i.e. understanding their social significance and controlling them, as well as the ability to bear criminal responsibility and punishment for the crime committed [2, p. 50].

A slightly different definition of sanity is offered by V. M. Burdin – it is the ability of a person to realise the social danger and criminal unlawfulness of his/her act, to foresee the social danger and criminal unlawfulness of its consequences specified in the Special Part of the CC of Ukraine, and to manage this act [3, p. 703]. The criteria of sanity are legal and medical. The legal criterion is created by two features - intellectual (the ability to be aware of one's actions) and volitional (the ability to control them). The medical criterion is the absence of mental illnesses and diseases that can exclude the above abilities [4, p. 127].

A type of insanity is limited insanity, which, according to Article 20 of the CC of Ukraine, is the inability of a person to fully realize his/her actions (inaction) and (or) control them due to the presence of a mental

disorder during the commission of a crime. The criteria for partial insanity may also be called medical and legal. The medical criterion is a certain mental disorder, which is a prerequisite for such a mental state, which is characterized by the legal criterion as a significantly limited ability of a person to be aware of his/her actions (inaction) or to control them during the commission of a crime [5, p. 202].

The next feature of the subject of the offence is the age, which is used by the legislator to indicate the lower limit from which criminal liability may arise. Taking into account the provisions of Article 22 of the CC of Ukraine, a person who was 16 years old before committing the offence may be held criminally liable for failure to comply with court decisions regarding convicted persons in Ukraine.

We consider this age to be quite reasonable, since failure to comply with a court decision cannot be typical for persons aged fourteen to sixteen, as this requires a person to have an education, hold a relevant position related to the performance of duties related to the execution of court decisions, etc. In addition, taking into account the norms of the legislation regulating labour relations, the employee of the department has the status of an official.

These features of the subject of the crime are mandatory. However, the legislator also provides for additional special characteristics of the subjects of some criminal offences, and depending on their presence or absence, the subjects are divided into general and special. Therefore, such corpus delicti of criminal offences, which contain an indication that the subject of their commission is special, are of particular importance in qualification. Such a subject is a natural sane person who has committed a criminal offence at the age of criminal liability, which can only be committed by a certain person (part 2 of Article 18 of the CC of Ukraine).

According to M. S. Maharin and D. V. Baranenko, it is advisable to recognize a special subject of a criminal offence as a natural sane person guilty of a criminal offence, the composition of which necessarily involves the presence of certain features characterizing its perpetrator [6, p. 18].

From our point of view, a special subject of a criminal offence under Article 382 of the CC of Ukraine “Non-compliance with a court decision” is a person who, along with sanity and age of criminal responsibility, also has an additional legal feature provided

for in the criminal law, or one which directly follows from the organizational and administrative functions for the failure to perform which a person may be held liable under this law.

When examining the criminal law nature of non-enforcement of court decisions against convicts in the SCES of Ukraine, it should be noted that the subject of a criminal offence under Part 4 of Article 382 of the CC of Ukraine, given the direct instruction of the legislator, must have additional legal features that would allow such a person to be held criminally liable as a perpetrator of this act (official).

It should be noted that in connection with the adoption of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” of 7 July 2010, conceptual changes were made to the criminal offence of ‘failure to execute a court decision’ (Article 382 of the CC of Ukraine) with regard to the subject of the criminal offence. Thus, if before the amendments to Art. 382 of the CC of Ukraine only an official was a subject of a criminal offence, since 2010 the subjects of this criminal offence have been differentiated, in particular, under Part 1 of this Article, liability of a general subject is provided for.

At the same time, our analysis of the regulations governing the activities of the staff of penitentiary bodies and institutions in the execution of court decisions in the SCES of Ukraine suggests that only a special subject can be held liable for failure to execute such a decision, and in particular, a correctional colony employee.

At the same time, according to our research, it is virtually impossible to bring to criminal responsibility the perpetrators in case of failure to comply with a court decision in relation to convicts in Ukraine. This is due to the fact that part 4 of Article 382 of the CC of Ukraine stipulates that not only the staff, but also the administration of the correctional colony of the SCES of Ukraine must comply with such decisions.

This is confirmed by the fact that no one has been convicted of non-compliance with court decisions regarding convicts in Ukraine, although official inspections have taken place. At the same time, as our research has shown, the failure to enforce court decisions against convicts in Ukraine is not systematic and does not violate the rights and interests of persons serving criminal sentences in places of detention.

Given the fact that a certain group of officials of the bodies and penitentiary institutions of the SCES of Ukraine are involved in the process of enforcement of court decisions against convicted persons in Ukraine, it should be noted that the concept of an official (officer) had a slightly different meaning at different stages of development of national criminal law.

According to part 3 of Article 18 of the CC of Ukraine, an official is a person who permanently, temporarily or by special authority performs the functions of representatives of government or local self-government, as well as permanently or temporarily holds positions in government authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions or organizations related to the performance of organizational and administrative or administrative and economic functions, or performs such functions by special authority granted to the person by an authorized body of government, a body of

In general, a similar formula for an official is reflected in paragraph 1 of the note to Article 364 of the CC of Ukraine. In addition, part 4 of Article 18 of the CC of Ukraine defines several other categories of positions in the relevant bodies, the work in which for the purposes of the CC of Ukraine is associated with the status of an official.

Ukrainian scholar R. L. Maksymovych classifies officials according to the following criteria: importance of the powers performed, content of powers, duration of powers, remuneration of relevant activities, method of obtaining relevant powers, citizenship, form of ownership of enterprises, institutions or organizations, etc.

In the context of our study, the persons performing organizational and administrative functions are of the greatest interest. This particular function is of particular importance in the execution of court decisions in relation to convicts, as it is carried out within the bodies and penitentiary institutions of the Ministry of Justice of Ukraine and applies only to persons subordinate to them. This is the so-called “internal” function of the staff of the department for control over the execution of court decisions of the penitentiary institution of the SCES of Ukraine.

The organizational and administrative functions of the staff of the department for control over the execution of court decisions of penal institutions include:

1) to receive from the representative of the convoy unit of the military unit of the National Guard of Ukraine (internal affairs body of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine) personal files of convicts and a passing list of convicts) who are moved under custody (escorted), to check the presence on this list of the signature of the representative of the convoy unit of the military unit of the National Guard of Ukraine (internal affairs body of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine) who carried out the movement under custody (escort) of convicts;

2) to compare the number of arrived convicts with the number indicated in the list of convicts being transferred under custody (convoyed) and to establish the belonging of each personal file to a particular convict by interviewing this convict and comparing the answers with the questionnaire and other information, which are indicated in the personal file of the convict, by a photograph, personal characteristics, and, if necessary, by a fingerprint card, the form of which is established by the Instruction on operational and reference and fingerprinting records) [8].

It is worth noting that, according to some scholars, it is time to abandon the use of the concept of “official” in the CC of Ukraine. In particular, as noted by L. P. Brych and V. O. Navrotskyi, the concept of “official” is one of the cross-cutting criminal law concepts. Therefore, its content equally applies to all the provisions of the CC of Ukraine, which provide for the commission of a crime by an official, and not only to those contained in Section XVII “Crimes in the field of official activity” [9, p. 59].

We share the view of D. V. Baranenko that the concept of an official, as defined in the CC of Ukraine, should be considered an independent criminal law concept, and not equated or recognized as an analogue of such concepts as an official and an official used in the Constitution of Ukraine, as well as in the legislation on civil service and other acts [10, p. 68].

So, if we talk about officials as subjects of non-enforcement of court decisions against convicts in Ukraine, they can be officials of the bodies and penitentiary institutions of the Ministry of Justice of

Ukraine who, in accordance with their official duties, are responsible for the enforcement of court decisions. This is primarily the staff of the Department for Control over the Execution of Court Decisions of the Penitentiary Institution of the SCES of Ukraine.

Conclusions. Given the above, we conclude that the subject of non-enforcement of court decisions against convicts in Ukraine may be sane persons who have reached the age of criminal responsibility and have organizational and administrative functions. Among the grounds for non-enforcement of court decisions by the staff of the department for control over the execution of court decisions of the penitentiary institution of the SCES of Ukraine may be: untimely release of a convict from places of detention; failure to submit documents for the convict's conditional release within the time limit specified by law; delay in the convict's appeal to the European Court of Human Rights on the grounds of non-enforcement of a court decision, etc.).

References

1. Criminal Code of Ukraine, Dated April 5, № 2341-III, (2001), *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 25–26, Article 131.
2. Len, V. V. (2008), "Sanity in criminal law and legislation" : a monograph, Dnipro State University of Internal Affairs, Lira LTD, Dnipro.
3. Burdin, V. M. (2010), "Sanity and insanity (criminal law study): a monograph", Ivan Franko National University of Lviv, Lviv.
4. Vasiliev, A. A. (2010), "Formula and criteria of sanity in criminal law", *Forum of Law*, № 4, pp. 127–136, available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10vaavkp.pdf> (accessed 17.04.2025).
5. Zaitsev, O. V. (2007), "Limited Sanity in the Criminal Law of Ukraine" : a monograph, Maidan, Kharkiv.
6. Maharin, M. S. (2001), "Subject of crime under the new criminal legislation of Ukraine" : a monograph, Astroprint, Odesa.
7. Maksymovych, R. L. (2008), "The concept of an official in the criminal law of Ukraine" : a monograph, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv.
8. On Amendments to the Order of the Ministry of Justice of Ukraine of 08 June 2012 No. 847/5 : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 18, 2021 No. 813/36435, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0813-21#Text> (accessed 17.04.2025).
9. Navrotskyi, V. O. (2001), "Signs of an official and qualification of economic crimes committed by her", *Entrepreneurship, Economy and Law*, № 1, pp. 58–62.
10. Baranenko, D. V. (2001), "Determination of a special subject of crime under the criminal law of Ukraine", *Legal State*, № 6, pp. 67–71.

Пузирний В. Ф.,

доктор юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5692-2990

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

У статті зазначено, що судові рішення щодо засуджених в Україні є обов'язковими для виконання персоналом органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України. Саме норма кримінального закону поряд з іншими заходами передбачає обов'язковість виконання персоналом органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України судових рішень, в іншому випадку може наступити кримінальна відповідальність. Така гарантія для осіб, які відбувають покарання в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), може бути реалізована через норму ст. 382 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що передбачає відповідальність за невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду.

Одним із ключових питань у притягненні до кримінальної відповідальності за невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду є визначення суб'єкта, який є одним з елементів складу кримінального правопорушення та характеризує певні властивості особи, яка його вчинила.

У кримінально-правовій та кримінально-виконавчій науці вченими зазначено, що суб'єктом невиконання судового рішення щодо засуджених в Україні є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Таким суб'єктом є персонал відділу контролю за виконанням судових рішень установи виконання покарань ДКВС України.

Зважаючи на специфіку і завдання, які виконує персонал відділу контролю за виконанням судових рішень установи виконання покарань ДКВС України, для суб'єкта кримінального правопорушення за невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду визначено виключно ті її ознаки, які можуть виявити в ній небезпеку зазірання на охоронювані кримінальним законом суспільно важливі цінності, які утворюють об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення.

Надано висновки, що суб'єктом невиконання судових рішень щодо засуджених в Україні можуть бути осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності та наділені організаційно-розпорядчими функціями, тобто персонал відділу контролю за виконанням судових рішень.

Ключові слова: суб'єкт, невиконання судових рішень, засуджений, місця несвободи, Державна кримінально-виконавча служба, персонал, контроль, установа виконання покарань, службова особа, кримінальна відповідальність.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (25)

Відповідальний за випуск

Денисенко К. В.

Редактори літературні

Сила Л. М.

Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка
і макетування

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 13.06.2025 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,32.
Тираж 100 пр. Зам. № 139/25.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.